

Загальна характеристика трудового договору

Мета вивчення даної теми: формування послідовної системи правових знань в галузі регулювання трудових відносин в процесі укладення, зміни і припинення трудового договору; вивчення особливостей правового регулювання різних видів трудових договорів; вироблення навичок роботи з нормативним матеріалом; уміння вирішувати конкретні правові ситуації на базі національного законодавства про працю, які виникають в процесі професійної діяльності; здатність активно реалізовувати набуті знання на практиці.

1. Трудове законодавство України та його загальна характеристика

Трудове законодавство – це законодавство, яке регулює відносини щодо праці найманих працівників, визначає правові засади і гарантії здійснення фізичними особами права розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної і творчої праці.

Зокрема, трудовим законодавством регулюються відносини працівників з роботодавцем, від імені якого може виступати виконавчі органи юридичної особи (адміністрація підприємства, установи організації), з приводу організації та безпосереднього виконання трудових обов'язків; відносини адміністрації з трудовим колективом з приводу участі працівників в управлінні виробництвом, встановлення і застосування умов праці; розгляд трудових спорів; питання охорони праці та цілий ряд інших питань.

Основним джерелом трудового права є **Кодекс законів про працю України** (далі – **КЗпП**), який був прийнятий у 1971р. з наступними змінами і доповненнями. Крім того, трудові відносини регулюються чисельними нормативно-правовими актами, зокрема, законами України „Про охорону праці”, „Про колективні договори і угоди”, „Про оплату праці”, „Про відпустки”, „Про зайнятість населення”.

2. Поняття та зміст трудового договору

Трудовий договір – це один з основних інститутів трудового законодавства України. Саме на основі трудового договору виникають трудові відносини працівника і роботодавця, а також цей юридичний факт спричиняє включення даних суб'єктів в цілий комплекс правовідносин, що регулюються трудовим правом.

Виходячи з основних принципів права, всі наймані працівники мають однаковий правовий статус, правові гарантії і будь-який роботодавець відносно таких працівників повинен дотримуватися всіх правил, передбачених трудовим законодавством, колективними договорами і угодами.

Ознаки найманої праці. Наймана праця характеризується рядом ознак, які принципово відрізняють її від праці ненайманої (наприклад, підприємницької діяльності):

- це праця несамостійна, залежна, що здійснюється на основі добровільної угоди, укладеної з роботодавцем;
- пов'язана з виконанням певної роботи, „замовленої” роботодавцем;

- пов'язана з отриманням від роботодавця певної винагороди за виконану роботу.

Організаційно-правовими формами найманої праці є **трудовий договір і цивільно-правовий договір про виконання робіт, надання послуг**.

Трудовий договір - це угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін (стаття 21 КЗпП).

Працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачене законодавством, колективним договором або угодою сторін.

Предметом трудового договору виступає процес праці. Це означає, що працівник зобов'язується виконувати певну роботу або займати певну посаду, а роботодавець зобов'язується забезпечити його роботою, надавати засоби виробництва, обладнання, прилади, механізми, приміщення, сировину, комплектуючі деталі, давати вказівки, конкретні завдання. Роботодавець має право доручити працівнику виконати будь-яке завдання, в межах його роботи, що обумовлена трудовим договором.

Уклавши трудовий договір, працівник включається в штат підприємства, установи, організації і зобов'язаний підкорятися правилам внутрішнього трудового розпорядку, затвердженим на конкретному підприємстві, в установі, організації. Процес праці регламентується правовими нормами різного рівня – від централізованого до локального.

При виконанні **цивільно-правових договорів про виконання робіт чи надання послуг**, процес праці не регламентується правом і здійснюється особою самостійно на свій розсуд. Є відмінності і в оплаті праці. За трудовим договором оплата праці регулюється законом (КЗпП, Законом України „Про оплату праці”), колективними договорами і угодами, умовами трудового договору. Принаймні заробітна плата працівника не може бути нижчою за встановлений законом мінімальний розмір (стаття 2 КЗпП). Істотним є і те, що ризик втраченої, зіпсованої продукції, роботи за відсутністю вини працівника несе роботодавець.

У окремих категорій працівників суть їхньої зайнятості має особливий характер, тому їх правовий статус визначається спеціальними законами. До таких працівників відносяться державні службовці, судді, прокурори, військовослужбовці, співробітники міліції, які несуть службу на основі контракту, народні депутати, що здійснюють свої повноваження на постійній основі й деякі інші.

Трудові відносини можуть виникати і на основі членства. Зокрема, це стосується працюючих власників – членів кооперативів і їх об'єднань, колективних сільськогосподарських підприємств, селянських (фермерських) товариств, учасників господарських товариств. Особливості праці даних працівників полягають у тому, що відносини членства мають іншу правову

природу, вони є більш широкими за своїм соціальним змістом, ніж трудові відносини. Їх правове регулювання здійснюється на основі спеціальних законів і установчих документів відповідних організацій.

Зміст трудового договору – це сукупність умов, що визначають взаємні права і обов'язки сторін. У зміст входять умови, встановлені сторонами та нормативно-правовими актами. Умови трудового договору можуть бути поділені на такі, що встановлюються законом, і такі, які визначаються сторонами договору. Останні поділяються на обов'язкові (необхідні) та додаткові (факультативні).

Необхідні умови – це такі умови, щодо яких сторони, які укладають договір, повинні обов'язково домовитися, інакше договір не може бути укладений.

Необхідними умовами трудового договору є такі:

- про місце роботи;
- про встановлення трудової функції працівника;
- про розмір оплати праці;
- про строк дії трудового договору;
- про час початку роботи.

Додаткові умови – це умови, які можуть бути відсутні в договорі, наприклад, умови про надання житла, автотранспорту, випробувальний строк.

Трудова функція визначається шляхом встановлення в трудовому договорі обов'язків працівника у відповідності до професії, спеціальності, кваліфікації (для робітника) і посади (для службовця). За загальним правилом трудова функція визначається відповідно до Класифікатора професій, затвердженого наказом Держстандарту України від 27.07.1995р.

Умова трудового договору про трудову функцію **не може бути змінена в односторонньому порядку**. У той же час при укладенні трудового договору і в процесі роботи може бути обумовлене суміщення професій (посад), розширення зони обслуговування або зменшення обсягу роботи, виконання нарівні з основною роботою обов'язків тимчасово відсутнього працівника.

Оплата праці найманих працівників регулюється Законом України „Про оплату праці”, КЗпП, іншими нормативними актами, а також актами соціального партнерства – Генеральною угодою, галузевими, регіональними угодами, колективними і трудовими договорами.

Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконаної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства і максимальним розміром не обмежується (стаття 94 КЗпП).

Мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці (обсяг робіт).

Оплата праці працівників установ і організацій, що фінансуються з бюджету, здійснюється на підставі законів та інших нормативно-правових актів України у межах бюджетних асигнувань та позабюджетних доходів (стаття 98 КЗпП).

Трудовий договір може бути (статті 23 КЗпП):

- безстроковим, що укладається на невизначений строк;

- на визначений строк, встановлений за погодженням сторін;
- таким, що укладається на час виконання певної роботи.

За загальним правилом трудовий договір укладається на **невизначений строк**.

Строковий трудовий договір укладається у випадках, коли трудові відносини не можуть бути встановлені на невизначений строк з урахуванням характеру наступної роботи, або умов її виконання, або інтересів працівника та в інших випадках, передбачених законодавчими актами. Умова про строк трудового договору повинна бути вказана у наказі про прийняття на роботу, з яким працівник повинен бути ознайомлений під розписку.

Тривалість строку трудового договору може визначатися точно встановленим періодом часу або пов'язуватись з настанням певної події. До таких подій відносяться: повернення на роботу працівниці з відпустки по вагітності, пологах і догляду за дитиною; працівника, який звільнився в зв'язку з призовом на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу; обрання народним депутатом або на виборну посаду та ін.

При укладенні трудового договору в нього може бути внесена умова про додержання **комерційної таємниці**. Відповідно до цієї умови на працівника може бути покладений обов'язок не розголошувати комерційну таємницю не тільки протягом дії трудового договору, а й навіть після його припинення.

Так званий „пакт про не конкуренцію” накладає на працівника обов'язок певний строк не конкурувати з колишнім роботодавцем при найманні (створенні) на аналогічне підприємство та ділових стосунках з клієнтами колишнього роботодавця, не розголошувати інформацію про попередню роботу. Такий пакт укладається при укладенні трудового договору або при звільненні працівника. Роботодавець нерідко виплачує певну грошову суму працівнику у якості компенсації за тимчасове обмеження його трудової правоздатності. При прийомі на нову роботу працівник зобов'язаний повідомити про укладення угоди з попереднім роботодавцем про нерозголошення комерційної таємниці.

Умови трудового договору не можуть містити положення, що не відповідають законодавству про охорону праці, а також погіршують становище працівника в порівнянні із законодавством. Такі умови визнаються недійсними. Разом з тим, роботодавець за рахунок власних коштів має право встановлювати додаткові в порівнянні із законодавством трудові і соціальні пільги для працівників.

3. Порядок укладення трудового договору. Види трудових договорів

Забороняється необґрунтована відмова в прийомі на роботу, а також пряме або непряме обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг при укладенні, зміні або припиненні трудового договору в залежності від походження, соціального і майнового стану, расової і національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства в профспілці або іншому об'єднанні громадян, роду і характеру занять, місця проживання (статті 22 КЗпП).

За загальним правилом не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років. За згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу: особи, які досягли п'ятнадцяти років або особи по досягненні ними чотирнадцятирічного віку для

легкої праці у вільний від навчання час, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання (стаття 188 КЗпП). Для цієї категорії працівників встановлені певні додаткові обмеження щодо трудової діяльності, зокрема скорочена тривалість робочого часу, особливі правила щодо відпусток, оплати праці.

Забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям – за наявністю дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда.

Забороняється також відмова в прийомі на роботу громадянина з мотивів досягнення ним пенсійного віку (стаття 11 Закону України від 16.12.1993 р. „Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”).

Незаконна відмова в прийомі на роботу може бути оскаржена до суду.

В той же час роботодавець вправі запроваджувати **обмеження щодо спільної роботи** на одному і тому ж підприємстві, в установі, організації осіб, які є близькими родичами чи свояками (батьки, подружжя, брати, сестри, діти, а також батьки, брати, сестри і діти подружжя), якщо у зв'язку з виконанням трудових обов'язків вони безпосередньо підпорядковані або підконтрольні один одному (стаття 25¹ КЗпП).

На підприємствах, в установах, організаціях державної форми власності порядок запровадження таких обмежень встановлюється законодавством. Вказані обмеження не поширюються на працівників, що обіймають виборні посади, лікарів, наукових і педагогічних працівників, артистів, художників, працівників освіти, спеціалістів сільського господарства та деяких інших.

Форма трудового договору

Трудовий договір укладається, як правило в **письмовій** формі, але він може бути укладений і **усній**. Статтею 24 КЗпП передбачені випадки, коли **додержання письмової форми є обов'язковим**:

- при організованому наборі працівників;
- при укладенні трудового договору про роботу в районах з особливими природними географічними і геологічними умовами та умовами підвищеного ризику для здоров'я;
- при укладенні контракту;
- у випадках, коли працівник наполягає на укладенні трудового договору у письмовій формі;
- при укладенні трудового договору з неповнолітнім ;
- при укладенні трудового договору з фізичною особою;
- в інших випадках, передбачених законодавством України.

Трудовий договір між **роботодавцем –фізичною особою**, в тому числі приватним підприємцем) і працівником завжди укладається в письмовій формі. В цьому випадку фізична особа повинна у тиждень з моменту фактичного допущення працівника до роботи зареєструвати трудовий договір у державній службі зайнятості за місцем свого проживання (стаття 24¹ КЗпП).

Трудовий договір між **роботодавцем – юридичною особою** і працівником може бути укладений як в письмовій, так і в усній формі. Трудовий договір вважається укладеним в усній формі, коли працівник

оформлюється наказом або розпорядженням власника або уповноваженого ним органу про прийняття на роботу.

У письмовій формі також укладається трудовий договір з працівниками, діяльність яких пов'язана з державною таємницею (постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.1994р. „Про встановлення письмової форми трудових договорів з працівниками, діяльність яких пов'язана з державною таємницею”).

Трудовий договір, що містить зобов'язання про нерозголошення комерційної таємниці, також укладається в письмовій формі.

Письмовий трудовий договір складається в двох примірниках і підписується сторонами. Він може бути заверений печаткою підприємства.

Укладення трудового договору. При укладенні трудового договору фізична особа повинна подати паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудову книжку, а в випадках, передбачених законодавством – також документ про освіту (спеціальність, кваліфікацію), про стан здоров'я та інші документи. Забороняється вимагати відомості про партійну, національну приналежність, походження, відомості про реєстрацію за місцем проживання і документи, надання яких не передбачене чинним законодавством України.

Трудовий договір вступає в силу з моменту його підписання або з дати, визначеної сторонами в угоді, і може бути змінений за угодою сторін, складеною в письмовій формі.

Якщо трудовий договір укладений в усній формі, то він вступає в силу з дати, вказаної у відповідному наказі або розпорядженні про прийняття на роботу.

Трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли наказ або розпорядження не видані, але працівник фактично був допущений до роботи.

Загальні етапи оформлення трудового договору:

- подача працівником заяви про прийом на роботу з представленням всіх необхідних документів;
- візи відповідних посадових осіб і резолюція власника або посадової особи, що має право прийому на роботу;
- видання власником або уповноваженим ним органом наказу про зарахування працівника на роботу на основі досягнутої угоди;
- ознайомлення працівника з наказом (під розписку);
- внесення в трудову книжку запису про прийом на роботу відповідного запису;
- ознайомлення роботодавцем працівника з записом у трудовій книжці під розписку в особистій картці.

При укладенні трудового договору сторонами може бути зумовлене **випробування** з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається. Випробування визначається угодою сторін, оскільки його встановлення є правом власника, а не його обов'язком. Умова про випробування повинна бути застережена в наказі (розпорядженні) про прийняття на роботу. Якщо працівник відмовляється від випробування, трудовий договір не може вважатися укладеним.

В період випробування на працівників поширюється законодавство про працю.

Випробування не встановлюється при прийнятті на роботу: осіб, які не досягли вісімнадцяти років; молодих робітників після закінчення професійних навчально-виховних закладів; молодих спеціалістів після закінчення вищих

навчальних закладів; осіб, звільнених у запас з військової чи альтернативної (невійськової) служби; інвалідів, направлених на роботу відповідно до рекомендації медико-соціальної експертизи. Випробування не встановлюється також при прийнятті на роботу в іншу місцевість і при переведенні на роботу на інше підприємство, в установу, організацію, а також в інших випадках, якщо це передбачено законодавством.

Строк випробування не може перевищувати 3 місяці, а в окремих випадках, передбачених законодавством, за узгодженням з профкомом – 6 місяців; для робітників – 1 місяць. Якщо працівник у період випробування був відсутній на роботі з поважних причин, строк випробування може бути продовжений на відповідну кількість днів. Випробувальний строк обчислюється у календарних днях.

Роботодавець не має права продовжити строк випробування навіть при згоді на це працівника. Якщо випробувальний строк закінчився, а працівник продовжує працювати, він вважається таким, що витримав випробування і його подальше звільнення можливе тільки на загальних підставах. Якщо внаслідок випробування була встановлена невідповідність працівника роботі, для виконання якої він був прийнятий, роботодавець має право розірвати трудовий договір у будь-який час, не чекаючи закінчення строку випробування.

Розірвання трудового договору з цих підстав може бути оскаржене працівником в порядку, встановленому для розгляду трудових спорів у питаннях звільнення.

Види трудового договору

1. За строком дії:

а) на невизначений строк укладається з дотриманням загальних підстав, викладених вище. Це звичайний трудовий договір між роботодавцем і найманим працівником. Він укладається у всіх випадках, якщо законодавством не передбачені спеціальні норми для конкретного виду робіт або категорій працівників.

б) на певний строк може укладатися лише у випадках, встановлених законодавством, а також у випадках, коли трудові відносини не можуть бути встановлені на невизначений строк з урахуванням характеру наступної роботи, умов її виконання або інтересів працівника.

Якщо після закінчення строку трудового договору трудові відносини фактично тривають і жодна із сторін не вимагає їх припинення, дія цього договору вважається продовженою на невизначений строк. Трудові договори, що були переукладені один чи декілька разів, за винятком випадків, коли трудовий договір укладений у формі контракту, вважаються такими, що укладені на невизначений строк.

в) на час виконання певної роботи.

2. За характером праці:

а) про тимчасову роботу.

Договір укладається з працівниками, які прийняті на роботу на термін до двох місяців, а для заміщення тимчасово відсутнього працівника – до чотирьох місяців. У наказі про прийом на роботу роботодавець зобов'язаний зазначити про тимчасовий характер роботи. Умови праці тимчасових працівників регулюються Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24.09.1974 р. „Про

умови праці тимчасових робітників і службовців” в частині, що не суперечить чинному законодавству України про працю.

Для тимчасових працівників не передбачений випробувальний термін, але вони мають право на відпустку згідно з Законом України „Про відпустки” пропорційно відпрацьованому працівником строку. У випадку, коли працівник продовжує працювати і після закінчення терміну тимчасовою роботи, тимчасовий договір автоматично трансформується у трудовий договір на невизначений термін.

Тимчасові працівники мають право розірвати трудовий договір, попередивши про це власника за три дні.

Для тимчасових працівників встановлені додаткові підстави припинення трудового договору:

- у разі припинення роботи на підприємстві, в установі, організації на термін, більший за один тиждень, з причин виробничого характеру, а також скорочення роботи в них;
- у разі нез’явлення на роботу протягом більш двох тижнів підряд внаслідок тимчасової непрацездатності.

б) на сезонну роботу.

Список сезонних робіт і сезонних галузей затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28.03.1997р.

Сезонними вважаються роботи, які з природних і кліматичних умов виконуються не весь рік, а протягом певного періоду (сезону), але не більше 6 місяців. З працівником, що виконує сезонні роботи, укладається трудовий договір. Оплата праці здійснюється за фактично виконану роботу згідно з нормами, розцінками, тарифними ставками, які діють на підприємстві, і не може бути нижчою мінімальної заробітної плати при умові виконання норм праці.

3) про сумісництво.

Працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачене законодавством, колективним договором або угодою сторін.

Сумісництвом вважається виконання працівником, крім своєї основної роботи, іншої роботи, що регулярно оплачується, на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на тому ж або іншому підприємстві, установі, організації або у фізичної особи (підприємця) за наймом.

Правове регулювання роботи за сумісництвом на державних підприємствах, установах організаціях здійснюється постановою Кабінету Міністрів України від 03.04.1993р. „Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій”.

Для роботи за сумісництвом згоди роботодавця за основним місцем роботи не потрібно.

Відпустка на роботі за сумісництвом надається одночасно з відпусткою за основним місцем роботи на загальних підставах.

Звільнення з роботи за сумісництвом поводить на загальних підставах, передбачених КЗпП, а також у разі прийняття працівника, що не є сумісником.

Запис у трудову книжку відомостей про роботу за сумісництвом може здійснюватись за бажанням працівника за місцем основної роботи. Основною роботою вважається та робота, де зберігається трудова книжка.

Не є сумісництвом робота, що виконується за цивільно-правовими договорами на виконання робіт чи надання послуг (доручення, підряду та ін.).

4) про суміщення професій і посад.

Суміщенням професій і посад вважається форма організації праці, при якій працівник, за його згодою, протягом робочого дня або робочої зміни поряд зі своєю основною роботою, зумовленою трудовим договором, виконує додаткову роботу за іншою професією або на іншій посаді на тому ж підприємстві, в установі, організації за що отримує відповідну оплату.

Суміщення відрізняється від сумісництва тим, що робота, яка суміщається, виконується в рамках одного трудового договору, в межах робочого часу, відведеного для цього і на тому ж самому підприємстві, установі, організації.

Контракт як особлива форма трудового договору

Контракт – особлива форма трудового договору, в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці, умови розірвання договору (в тому числі дострокового) можуть встановлюватися угодою сторін.

Одною з сторін всіх видів контрактів завжди виступає громадянин (фізична особа), який реалізує своє право на працю шляхом укладення договору і отримує статус працівника. Останній повинен особисто виконувати взяті на себе трудові обов'язки, їх не можна здійснювати через представника.

Контракт укладається за **спеціальними правилами** завжди **у письмовій формі**, підписується роботодавцем і працівником, якого приймають на роботу.

Роботодавець має право відмовити фізичній особі в укладенні контракту без роз'яснення, якщо в ньому передбачаються умови, що є більш вигідними у порівнянні з умовами, що встановлені чинним законодавством, та пропонувати йому укласти звичайну трудову угоду. Право на укладення контракту має керівник підприємства, а якщо контракт укладається з керівником – власник підприємства чи уповноважений ним орган (особа).

Сфера застосування контракту як форми трудового договору визначається законами України.

В обов'язковому порядку укладається контракт з:

- керівниками державних підприємств (Декрет Кабінету Міністрів України від 15.12.1992 р. „Про управління майном, що знаходиться в загальнодержавній власності”);
- керівниками підприємств, які за державною програмою приватизації підлягають перетворенню на відкриті акціонерні товариства, на строк до скликання перших загальних зборів (Указ Президента України від 19.05.1995р. „Про забезпечення управління майном, що знаходиться в загальнодержавній власності в процесі його приватизації”);
- керівними, науковими, творчими та іншими працівниками закладу (установи) України гуманітарної сфери, що мають статус національного (Положення про національний заклад (установу) України від 16.06.1995 р.);
- керівниками закладів освіти, що знаходяться у загальнодержавній власності і підлеглих Міністерству освіти і науки України і іншим міністерствам і відомствам (Закон України від 23.04.1996 р. „Про освіту”);

- працівниками НАН України, в тому числі іноземними вченими (постанова Президії Верховної Ради УРСР від 17.01.1991 р. „Про статус Академії Наук УРСР”);
- керівними і творчими працівниками театральних і концертно-видовищних закладів, підприємств і організацій культури (постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.1997 р. № 511);
- спортсменами, тренерами та іншими фахівцями штатних національних збірних спортивних команд (постанова Кабінету Міністрів України від 6.02.1992 р. „Про упорядкування фінансування і матеріального забезпечення в галузі спорту”);
- помічниками адвокатів (Закон України від „Про адвокатуру” 10.12.1992 р.);
- деякими іншими працівниками.

Погоджувальна форма контракту передбачена для:

- працівників науково-технічної сфери та сфери освіти;
- працівників сільських (фермерських) господарств;
- керівників підприємств;
- працівників, що приймаються за наймом підприємцями;
- керівників підприємств;
- працівників, що приймаються за наймом на товарні біржі;
- деяких інших категорій працівників.

Зміст контракту складають права і обов’язки, що виникають у сторін внаслідок укладення трудового договору і які достатні для функціонування трудового правовідношення. Предметом контракту може бути виконання певної роботи для досягнення певного результату, чи виконання протягом дії контракту певних функцій.

Умови контракту мають **конфіденційний** характер. Якщо доступ до них мають посадові особи роботодавця, вони не мають права їх розголошувати. Обов’язок по забезпеченню конфіденційності покладається на роботодавця. Вимоги конфіденційності не розповсюджуються на умови контракту, що регулюються чинним законодавством, відносно органів, які здійснюють контроль за їх додержанням (постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.1994 р. „Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору”).

До обов’язкових відносяться такі умови контракту:

- про місце роботи;
- про трудові функції (коло обов’язків, що доручаються працівнику для виконання, посада, спеціальність, кваліфікація, професія);
- про строк роботи (в нього входить час, з якого працівник починає виконання трудових обов’язків і строк дії контракту);
- про оплату праці;
- по забезпеченню охорони праці на підприємстві;
- підстави та умови розірвання контракту

Зі спливом строку дії контракту він може бути продовжений, укладений на новий строк або розірваний. При подовженні дії контракту його умови зберігаються на новий строк, а при укладенні на новий строк потрібно погодження мов контракту.

Контракт повинен передбачати обов'язки роботодавця щодо відшкодування моральної та матеріальної шкоди при достроковому розірванні контракту.

В контракті можуть встановлюватися додаткові, окрім тих, що встановлені чинним законодавством, підстави для його розірвання. Якщо контракт розірвано за ініціативою роботодавця на підставах, що не передбачені чинним законодавством, але таких, що передбачені контрактом, звільнення працівника проводиться за п.8 ст. 36 КЗпП (на підставах контракту) з урахуванням гарантій, які встановлені чинним законодавством та умов контракту.

Контракт може містити і додаткові – факультативні умови, наявність яких не є обов'язковою при укладенні контракту (наприклад, умова про випробування, навчання іншим професіям, надання додаткової відпустки, соціально-побутові умови та ін.).

Разом з тим, в контракт не можуть бути включені умови, що погіршують положення працівника порівняно з чинним законодавством України.

Всі умови, якщо вони були включені в контракт, повинні обов'язково виконуватися. Змінюватись вони можуть тільки за взаємною згодою сторін. Роботодавець не може вимагати від працівника роботи, яка не обумовлена в контракті.

Необхідно зазначити, що контрактом не можуть передбачатися умови, які стосуються зміни індивідуальних трудових спорів та введення по відношенню до працівника повної матеріальної відповідальності, за виключенням випадків, які спеціально встановлені законом.

Зміна умов трудового договору

Трудовим законодавством передбачено три види зміни умов трудового договору:

- переміщення на інше робоче місце;
- переведення на іншу роботу;
- зміна істотних умов праці.

Переміщення. Не вважається переведенням на іншу роботу і не потребує згоди працівника **переміщення** його на тому ж підприємстві, в установі, організації на інше робоче місце, в інший структурний підрозділ у тій же місцевості, доручення роботи на іншому механізмі або агрегаті у межах спеціальності, кваліфікації чи посади, обумовленої трудовим договором. Власник або уповноважений ним орган не має права переміщати працівника на роботу, протипоказану йому за станом здоров'я.

Переведення. Під **переведенням** на іншу роботу слід розуміти будь-яку зміну трудової функції працівника (спеціальності, кваліфікації, посади), а також зміну інших умов трудового договору, обумовлених угодою сторін, які не були викликані загальними змінами в організації виробництва і праці на підприємстві, установі, організації і вимагають згоди працівника.

Всі накази (розпорядження) роботодавця, які торкаються змін у правовому статусі працівника, повинні доводитись йому під розписку. Сам факт переходу працівника на іншу роботу не може розглядатися як згода на переведення, якщо працівник оскаржив такі дії роботодавця до органу з розгляду трудових спорів.

Не можна переводити працівника на іншу роботу під час його відсутності з поважних причин на роботі (хвороба, відпустка, відрядження).

У тих випадках, коли в результаті переміщення працівника зменшується заробіток з не залежних від нього причин, провадиться доплата до попереднього середнього заробітку протягом двох місяців з дня переміщення.

Переведення на іншу роботу поділяються на окремі **види**:

1) Залежно від *строку* розрізняються переведення:

а) постійні;

б) тимчасові.

2) За *територіальною ознакою* переведення поділяються на:

а) переведення **у межах підприємства** або у того ж роботодавця для виконання іншої роботи (спеціальності, кваліфікації, посади), не обумовленої трудовим договором;

б) переведення **на інше підприємство** до іншого роботодавця;

в) переведення на роботу **в іншу місцевість**, в тому числі разом з підприємством.

Переведення на інше підприємство, в установу, організацію проводиться шляхом звільнення з даного підприємства й укладення трудового договору з іншим роботодавцем.

Переведення і іншу місцевість вважається направлення на роботу за межі даного населеного пункту. Якщо у трудовому договорі було обумовлено, що працівник буде виконувати роботи на об'єктах, розташованих в декількох населених пунктах, то доручення роботи на різних об'єктах не вимагатиме додаткової згоди працівника і не буде вважатися переведенням.

3) За *ініціативою сторін* переведення поділяються на:

а) **переведення за ініціативою роботодавця.** Працівників, які потребують за станом здоров'я надання легшої роботи, роботодавець зобов'язаний перевести, за їх згодою, на таку роботу відповідно до медичного висновку. Переведення може бути тимчасовим або постійним залежно від стану здоров'я. За таким працівником зберігається їхній колишній середній заробіток протягом 2 тижнів від дня переведення, а деяких випадках, передбачених законодавством, на весь час виконання роботи, що оплачується нижче, або проводиться виплата допомоги за державним соціальним страхуванням.

б) **Тимчасові переведення з ініціативи роботодавця.** Всі переведення працівника на іншу роботу, як постійні, так і тимчасові потребують згоди працівника. Однак чинним законодавством України (статті 33, 34 КЗпП) передбачені певні форс-мажорні обставини, за яких все ж допускається переведення без згоди працівника.

Роботодавець має право перевести працівника тимчасово, **строком до одного місяця**, на іншу, не обумовлену трудовим договором, роботу **без його згоди**, якщо вона не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків стихійного лиха, епідемій, епізоотій, виробничих аварій, а також інших обставин, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей, з оплатою праці за виконану роботу, але не нижчою, ніж середній заробіток за попередньою роботою.

Без згоди вагітних жінок, жінок, які мають дитину-інваліда або дитину віком до 6 років, а також осіб віком до 18 років **забороняється тимчасове переведення.**

Одним з видів тимчасового переведення з ініціативи роботодавця є **переведення в разі простою**. Простою – це призупинення роботи, викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, невідвратною силою або іншими обставинами.

Працівники у разі простою можуть бути переведені **за їх згодою** з урахуванням спеціальності і кваліфікації на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації на весь час простою або на інше підприємство, в установу, організацію, але в тій самій місцевості **на строк до одного місяця**. Переведення в цих випадках кваліфікованих працівників на некваліфіковані роботи не допускається.

Законом України „Про відпустки” передбачено, що в разі простою підприємства з незалежних від працівника причин роботодавець може надавати працівникові відпустку без збереження заробітної плати або з частковим її збереженням у порядку і на умовах, визначених колективним договором. Якщо у колективному договорі така норма не передбачена, питання про надання відпустки вирішується за згодою між працівником і роботодавцем. Для надання такої відпустки потрібна згода двох сторін. Якщо працівник не погоджується, йому може бути запропонована інша робота або проведена оплата часу простою у розмірі не менше 2/3 тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу) (стаття 113 КЗпП). За час простою, коли виникла виробнича ситуація, небезпечна для життя чи здоров'я працівника або людей, які його оточують і навколишнього середовища не з вини працівника, за ним зберігається середній заробіток. Час простою з вини працівника не оплачується.

Зміна істотних умов праці

Зміни істотних умов праці можуть бути викликані змінами виробництва і праці, що пов'язані як з загальними економічними, фінансовими умовами в країні, так і зі зміною законодавства. Це може відображатися у переведенні підприємства або його окремих структурних підрозділів з 1-змінного на 3-змінний режим роботи або навпаки, внаслідок укладення нового колективного договору, а також встановлення у колективних угодах вищого рівня нових умов регулювання соціально-трудових відносин, встановлення або відміна певних пільг і компенсацій для окремих категорій працівників.

До зміни істотних умов праці КЗпП відносить такі зміни: режиму роботи, систем і розмірів оплати праці, встановлення або скасування неповного робочого часу, суміщення професій, зміна розрядів і найменування посад, тощо при продовженні роботи за тією ж спеціальністю, кваліфікацією чи посадою.

У випадку, коли такі зміни в організації виробництва і праці мають місце, за певних підстав дозволяється змінювати істотні умови праці без згоди працівника. Такими підставами зокрема є:

- рішення власника, погоджене з профспілковими органом про зміни в організації виробництва і праці;
- попередження працівника про такі зміни не пізніше, ніж за 2 місяці;
- зміна істотних умов праці має стосуватися не одного працівника, а всіх працівників підприємства, структурного підрозділу;
- організаційні зміни не повинні торкатися трудової функції працівника, тобто роботи за певною спеціальністю, посадою, кваліфікацією, обумовлених трудовим договором.

Забороняється зміна умов праці внаслідок суб'єктивного ставлення до працівника.

Якщо колишні істотні умови праці не можуть бути збережені, а працівник не згодний продовжувати роботу в нових умовах, то трудовий договір припиняється, а працівник може бути звільнений на підставі частини восьмої статті 36 КЗпП.

Зміна істотних умов праці може бути оскаржена працівником в судовому порядку. (Див. також розділ про зміст трудового договору).

Припинення трудового договору

Припинення трудового договору є правомірним лише за наявності наступних умов:

- за передбаченими у законі підставами припинення трудового договору;
- з дотриманням певного порядку звільнення за конкретною підставою;

Трудове законодавство України передбачає єдині загальні підстави припинення трудового договору (статті 36 КЗпП). Для деяких категорій працівників законодавством встановлений ряд додаткових підстав (статті 37, 41 КЗпП).

Загальними **підставами припинення трудового договору** є (стаття 36 КЗпП):

- 1) **угода сторін**;
- 2) **закінчення строку** дії трудового договору, крім випадків, коли трудові відносини фактично тривають і жодна з сторін не поставила вимогу про їх припинення;
- 3) **призов або вступ працівника на військову службу**, направлення на альтернативну (невійськову) службу;
- 4) **розірвання трудового договору** з ініціативи працівника, з ініціативи власника або уповноваженого ним органу або на вимогу профспілкового чи іншого уповноваженого на представництво трудовим колективом органу;
- 5) **переведення** працівника, за його згодою, на інше підприємство, в установу, організацію або перехід на виборну посаду;
- 6) **відмова** працівника **від переведення** на роботу в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією, а також відмова від продовження роботи у зв'язку із зміною істотних умов праці;
- 7) **набрання законної сили вироком суду**, яким працівника засуджено (крім випадків умовного засудження і відстрочки виконання вироку) до позбавлення волі, виправних робіт не за місцем роботи або до іншого покарання, яке виключає можливість продовження даної роботи;
- 8) підстави, **передбачені контрактом**;
- 9) у випадку направлення працівника за постановою суду на примусове лікування.

Зміна підпорядкованості підприємства, установи, організації **не припиняє дії** трудового договору.

У разі зміни власника підприємства, а також у разі його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення) дія трудового договору працівника продовжується. Припинення трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу можливе лише у разі скорочення чисельності або штату працівників.

Розірвання трудового договору з ініціативи працівника (стаття 38 КЗпП)

Працівник має право розірвати трудовий договір, **укладений на невизначений строк**, попередивши про це власника або уповноважений ним орган **письмово за два тижні**.

У разі, коли заява працівника про звільнення з роботи за власним бажанням зумовлена **неможливістю продовжувати роботу** (переїзд на нове місце проживання; переведення чоловіка або дружини на роботу в іншу місцевість; вступ до навчального закладу; неможливість проживання у даній місцевості, підтверджена медичним висновком; вагітність; догляд за дитиною до досягнення нею чотирнадцятирічного віку або дитиною-інвалідом; догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку або інвалідом I групи; вихід на пенсію; прийняття на роботу за конкурсом, а також з інших поважних причин), власник або уповноважений ним орган **повинен розірвати трудовий договір у строк, про який просить працівник**.

Якщо працівник після закінчення строку попередження про звільнення **не залишив роботи** і не вимагає розірвання трудового договору, власник або уповноважений ним орган **не вправі звільнити його** за поданою раніше заявою, крім випадків, коли на його місце запрошено іншого працівника, якому відповідно до законодавства не може бути відмовлено в укладенні трудового договору.

Таким чином, працівник, який попередив роботодавця про розірвання трудового договору, укладеного на невизначений строк, вправі до закінчення строку попередження відкликати свою заяву і звільнення у цьому випадку не проводиться, якщо тільки на місце не запрошена особа в порядку переведення з іншої установи, підприємства, організації.

Якщо після закінчення строку попередження трудовий договір не був розірваний і працівник не наполягає на звільненні, дія трудового договору вважається продовженою.

Строковий трудовий договір підлягає розірванню **достроково на вимогу працівника** в разі наявності **поважних причин**, зокрема, його хвороби або інвалідності, які перешкоджають виконанню роботи за договором, порушення власником або уповноваженим ним органом законодавства про працю, колективного або трудового договору, інших причин.

Розірвання трудового договору з ініціативи власника (роботодавця)

Трудовий договір, укладений на невизначений термін, а також строковий трудовий договір до закінчення його чинності можуть бути розірвані власником **лише за підставами, визначеними законам** і з дотриманням визначеного у законі порядку.

Загальні підстави розірвання трудового договору з ініціативи власника (стаття 40 КЗпП):

1) **Зміни в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників.**

Власник має право в межах однорідних професій проводити перестановку працівників. *Переважне право на залишення на роботі* при вивільненні працівників в зв'язку з змінами в організації виробництва і праці надається працівникам з більш високою кваліфікацією і продуктивністю праці. При рівних умовах продуктивності праці і кваліфікації перевага в залишенні на роботі надається:

- сімейним - при наявності двох і більше утриманців;
- особам, в сім'ї яких немає інших працівників з самостійним заробітком;
- працівникам з тривалим безперервним стажем роботи на даному підприємстві, в установі, організації;
- працівникам, які навчаються у вищих і середніх спеціальних учбових закладах без відриву від виробництва;
- учасникам бойових дій, інвалідам війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту";
- авторам винаходів, корисних моделей, промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій;
- працівникам, які дістали на цьому підприємстві, в установі, організації трудове каліцтво або професійне захворювання;
- особам з числа депортованих з України, протягом п'яти років з часу повернення на постійне місце проживання до України;
- працівникам з числа колишніх військовослужбовців строкової служби та осіб, які проходили альтернативну (невійськову) службу, - протягом двох років з дня звільнення їх зі служби.

Перевага в залишенні на роботі може надаватися й іншим категоріям працівників, якщо це передбачено законодавством України.

Працівник, з яким розірвано трудовий договір з вищеназваних підстав, (крім випадку ліквідації підприємства, установи, організації), протягом одного року має право на *укладення трудового договору у разі поворотного прийняття на роботу*, якщо власник або уповноважений ним орган проводить прийняття на роботу працівників аналогічної кваліфікації. *Переважне право на укладення трудового договору у разі поворотного прийняття на роботу* надається особам, які мали переважне право залишення на роботі, та в інших випадках, передбачених колективним договором.

Про майбутнє вивільнення працівників попереджують персонально не пізніше ніж за два місяці. Одночасно з попередженням про звільнення власник або уповноважений ним орган пропонує працівнику іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації. При відсутності роботи, а також відмови працівника від запропонованої роботи, працівник звертається до органу по працевлаштуванню або влаштовується на роботу самостійно. Одночасно власник доводить до органу по працевлаштуванню про майбутнє вивільнення працівника із зазначенням його професії, спеціальності, кваліфікації і розміру оплати праці.

2) Виявлення невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи, а так само в разі скасування допуску до державної таємниці, якщо виконання покладених на нього обов'язків вимагає доступу до державної таємниці.

В цих випадках власник повинен довести невідповідність працівника посаді або роботі, що виконується. Відсутність диплома, посвідчення не є доказом невідповідності, якщо наявність диплома не є обов'язковою умовою виконання роботи і працівник належним чином виконує її. Разом з тим, є деякі посади, для заміщення яких закон вимагає спеціальної освіти і спеціального рівня кваліфікації (наприклад, посада лікаря, водія, пілота та ін.). На цій підставі можуть бути звільнені працівники, які за результатами атестації визнані такими, що не відповідають посаді.

3) Систематичне невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення.

Звільнення за цією підставою проводиться за певних умов:

- порушення повинне стосуватися трудових обов'язків;
- невиконання або неналежне виконання повинне бути систематичним (*систематичним розуміється трудове правопорушення, вчинене працівником, до якого вже протягом року було застосоване дисциплінарне або громадське стягнення*);
- невиконання трудових обов'язків повинне бути винним, скоєним без поважних причин умисно або з необережності;
- враховуються тільки дисциплінарні або громадські стягнення, які накладаються трудовими колективами.

4) Прогул (в тому числі відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин.

Прогоулом визнається відсутність працівника без поважних причин на своєму місці як протягом усього робочого дня, так і більше 3 годин безперервно або сумарно протягом робочого дня.

Невихід працівника на роботу у зв'язку з незаконним переведенням не можна вважати прогулом без поважних причин.

Звільнення за прогул – крайній захід дисциплінарного стягнення. Власник може застосувати інші заходи, в тому числі матеріального характеру.

5) Нез'явлення на роботу протягом більш як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності.

У період хвороби не зараховується відпустки по вагітності і родах, якщо законодавством не встановлений триваліший строк збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні. За працівниками, які втратили працездатність у зв'язку з трудовим каліцтвом або професійним захворюванням, місце роботи (посада) зберігається до відновлення працездатності або встановлення інвалідності.

6) Поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу. Звільнення за цією підставою допускається, коли органами, що розглядають трудові спори, поновлюється на роботі працівник, який раніше був незаконно звільнений або переведений на іншу роботу, якщо працівник був звільнений у зв'язку з незаконним засудженням або усуненням з посади в зв'язку з незаконним притягненням до кримінальної відповідальності та ін.

7) Поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння. За цією підставою можуть бути звільнені працівники незалежно від того, чи були вони відсторонені від роботи або продовжували виконувати трудові обов'язки.

8) Вчинення за місцем роботи розкрадання (в тому числі дрібного) майна власника, встановленого вироком суду, що набрав законної сили, чи постановою органу, до компетенції якого входить накладення адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу.

Факт розкрадання як підстава для звільнення повинен характеризуватися такими умовами:

- бути вчиненим за місцем роботи працівника;
- бути встановленим вироком суду, що набрав законної чинності, або постановою органу, в компетенцію якого входить накладення адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу.

Звільнення проводиться не пізніше як за 1 місяць вступу в силу вироку, рішення, постанови компетентного органу, не враховуючи часу перебування у відпустці та звільнення від роботи в зв'язку з тимчасовою непрацездатністю.

Додаткові підстави розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу з окремими категоріями працівників за певних умов (стаття 41 КЗпП)

Трудовий договір з ініціативи власника або уповноваженого ним органу може бути розірваний також у випадках:

- одноразового грубого порушення трудових обов'язків керівником підприємства, установи, організації (філіалу, представництва, відділення та іншого відокремленого підрозділу), його заступниками, головним бухгалтером підприємства, установи, організації, його заступниками, а також службовими особами митних органів, державних податкових інспекцій, яким присвоєно персональні звання, і службовими особами державної контрольно-ревізійної служби та органів державного контролю за цінами;
- винних дій працівника, який безпосередньо обслуговує грошові або товарні цінності, якщо ці дії дають підстави для втрати довір'я до нього з боку власника або уповноваженого ним органу;
- вчинення працівником, який виконує виховні функції, аморального проступку, не сумісного з продовженням даної роботи.

Порядок звільнення працівників з ініціативи власника

Законодавством встановлений певний порядок розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу. Цей порядок включає загальні гарантії для всіх працівників і спеціальні для деяких їх категорій.

Загальною гарантією є **необхідність одержання попередньої згоди профспілкового органу** на звільнення працівника (стаття 43 КЗпП). Розірвання трудового договору з ініціативи власника в більшості випадків може бути здійснено лише за попередньої згоди профспілкового органу. Профспілковий орган повідомляє власника про прийняте рішення у письмовій формі в 3-денний термін. Власник має право розірвати трудовий договір не пізніше ніж через місяць від дня отримання згоди профспілкового органу.

Якщо розірвання трудового договору з працівником проведено власником без звернення до профспілкового органу, то у разі судового розгляду

цього спору суд припиняє судочинство у справі, робить запит про згоду профспілкового органу і після її одержання або відмови в дачі згоди на звільнення працівника розглядає спір по суті.

Разом з тим, законодавством передбачені випадки, коли трудовий договір може бути розірваний з ініціативи власника **без згоди профспілкового органу (стаття 43-1 КЗпП)**. Це допускається у випадках:

- ліквідації підприємства, установи, організації;
- незадовільного результату випробування, обумовленого при прийомі на роботу;
- звільнення з роботи, що суміщається в зв'язку з прийомом на роботу іншого працівника, що не є сумісником, а також у зв'язку з обмеженнями на роботу за сумісництвом, передбаченими законодавством;
- поновлення на роботі працівника, що раніше виконував цю роботу;
- звільнення працівника, який не є членом професійної спілки, що діє на підприємстві, установі, організації;
- звільнення керівника підприємства, установи, організації (філіалу, представництва, відділення та іншого відокремленого підрозділу), його заступників, головного бухгалтера підприємства, установи, організації, його заступників, а також службових осіб митних органів, державних податкових інспекцій, яким присвоєно персональні звання, і службових осіб державної контрольно-ревізійної служби та органів державного контролю за цінами; керівних працівників, які обираються, затверджуються або призначаються на посади державними органами, органами місцевого та регіонального самоврядування, а також громадськими організаціями та іншими об'єднаннями громадян;
- звільнення працівника, який вчинив за місцем роботи розкрадання (в тому числі дрібне) майна власника, встановлене вироком суду, що набрав законної сили, чи постановою органу, до компетенції якого входить накладення адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу.

Законодавством можуть бути передбачені й інші випадки розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу без згоди відповідного профспілкового органу.

Працівнику виплачується **вихідна допомога (стаття 44 КЗпП)** в розмірі середнього місячного заробітку при звільненні у випадках:

- відмови працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією, а також відмова від продовження роботи у зв'язку із зміною істотних умов праці;
- змін в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників;
- виявленої невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи;
- поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу.

У разі призову або вступі на військову службу, направлення на альтернативну невійськову службу працівникові виплачується вихідна допомога в розмірі не менше 2-місячного заробітку. Працівникам, звільненим у зв'язку з порушенням власником законодавства про працю (статті 38, 39 КЗпП), умов

колективного або трудового договору, вихідна допомога виплачується в розмірі, передбаченому колективним договором, але не менше 3-місячного середнього заробітку.

Не допускається звільнення працівника з ініціативи власника в період його тимчасової непрацездатності, перебування у відпустці. *Це правило не поширюється на випадок ліквідації підприємства, установи, організації.*

Оформлення звільнення і проведення розрахунку. Припинення трудового договору оформлюється наказом (розпорядженням) власника. У наказі і трудовій книжці записується причина звільнення у відповідності до закону. В день звільнення власник зобов'язаний видати працівнику належно оформлену трудову книжку і провести з ним розрахунок (статті 116, 117 КЗпП).

Такі ж вимоги містяться в статті 12 Конвенції №95 Міжнародної Організації Праці про охорону заробітної плати, відповідно до якої при припиненні трудового договору з працівником здійснюється остаточний розрахунок із виплатою всієї належної йому заробітної плати.

Якщо працівник в день звільнення не працював, то зазначені суми мають бути виплачені не пізніше наступного дня після пред'явлення звільненим працівником вимоги про розрахунок. Про нараховані суми, належні працівникові при звільненні, власник або уповноважений ним орган повинен письмово повідомити працівника перед виплатою зазначених сум. В разі спору про розмір сум, належних працівникові при звільненні, власник або уповноважений ним орган в усякому випадку повинен в зазначений строк виплатити не оспорювану нею суму. В разі невиплати з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у зазначений строк, при відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку. При наявності спору про розміри належних звільненому працівникові сум власник або уповноважений ним орган повинен сплатити зазначене відшкодування в тому разі, коли спір вирішено на користь працівника. Якщо спір вирішено на користь працівника частково, то розмір відшкодування за час затримки визначає орган, який виносить рішення по суті спору.

У разі затримки видачі трудової книжки з вини власника або уповноваженого ним органу працівнику виплачується середній заробіток за весь час вимушеного прогулу.

Відсторонення від роботи

Відсторонення від роботи – це тимчасове усунення (увільнення) працівника від виконуваної роботи, посади у випадках, передбачених законодавством, із збереженням місця роботи і, як правило, без збереження заробітку.

Відсторонення працівників від роботи власником або уповноваженим ним органом допускається у разі: появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння; відмови або ухилення від обов'язкових медичних оглядів, навчання, інструктажу і перевірки знань з охорони праці та протипожежної охорони; в інших випадках, передбачених законодавством.

Правом відсторонення працівника від роботи наділені власник або уповноважений ним орган, а також зовнішні органи, посадові особи державних органів, інспекцій.

4. Порядок розгляду трудових спорів

Трудовий спор – це суперечності, які виникають між працівником або групою працівників, з одного боку, і роботодавцем з іншого, з приводу застосування трудового законодавства. Суперечності переростають у трудовий конфлікт тоді, коли працівник не зміг врегулювати його безпосередньо з роботодавцем і звертається із заявою щодо задоволення своїх вимог до органу, уповноваженому законом розглянути спір і винести по ньому рішення, яке обов'язкове для обох сторін.

Виникнення трудових спорів (конфліктів) значною мірою пов'язано зі звільненнями працівників, низкою заробітною платою та несвоєчасністю її сплати, простоями на виробництві, вимушеними довготривалими відпустками без збереження заробітної плати, або несумлінне ставлення працівників до трудових обов'язків, несприйняття ними вказівок безпосередніх керівників щодо організації трудового процесу.

Розрізняють два види трудових спорів – **індивідуальні трудові спори та колективні трудові спори (конфлікти).**

Індивідуальні трудові спори

Органи, що уповноважені розглядати індивідуальні трудові спори (стаття 221 КЗпП):

- 1) комісія по трудовим спорам;
- 2) районні, районні у місті, міські суди.

Порядок розгляду індивідуальних трудових спорів застосовується незалежно від форми трудового договору.

Комісія по трудових спорах (статті 223-230 КЗпП) обирається загальними зборами трудового колективу підприємства з числом працюючих не менш як 15 осіб. Порядок обрання, чисельність, склад і строк повноважень комісії визначаються загальними зборами. При цьому кількість працівників у складі комісії має бути не менше половини її складу. Комісія по трудових спорах є первинним органом по розгляду трудових спорів на підприємствах, де вона створена, якщо цей спір не підлягає безпосередньому розгляду у суді. Це означає, що працівник підприємства, де створена така комісія, може подати відповідну заяву до комісії, де вона розглядається по суті. Між тим, у будь-якому випадку справа може бути розглянута безпосередньо судом.

Працівник може звернутися до комісії у тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права. Комісія повинна розглянути заяву протягом десяти днів з дня її подання (заява обов'язково реєструється). Спори розглядаються у присутності заявника чи його представника та представників роботодавця. Засідання комісії вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше 2/3 її складу. Комісія приймає рішення, яке фіксується у протоколі, більшістю голосів її членів, присутніх на засіданні. Копії рішення комісії (виписки з протоколу) у триденний строк вручаються працівникові та роботодавцеві чи їх представникам. Рішення комісії

оскаржується до суду протягом десяти днів з дня вручення їм рішення комісії чи його копії.

Рішення комісії підлягає виконанню роботодавцем чи його представником у триденний строк по закінченні десяти днів, передбачених на його оскарження. Рішення комісії про поновлення на роботі, який був незаконно звільнений або переведений на іншу роботу, виконується негайно.

У разі невиконання зобов'язаною стороною рішення комісії працівникові комісія видає посвідчення, яке має силу виконавчого листа. Посвідчення не видається, якщо сторона спору звертається до суду з заявою про вирішення трудового спору. На підставі посвідчення, яке подається протягом трьох місяців до відповідного відділу державної виконавчої служби, державний виконавець виконує рішення комісії у примусовому порядку.

У **судах** розглядаються спори за заявами сторони спору чи прокурора, якщо він вважає, що рішення комісії суперечить чинному законодавству. Безпосередньо у судах розглядаються спори:

- 1) працівників підприємств, де комісії по трудових спорах не обираються;
- 2) працівників про поновлення на роботі незалежно від підстав припинення трудового договору, зміну дати і формулювання причини звільнення, оплати за час вимушеного прогулу або виконання нижче оплачуваної роботи, за винятками, встановленими законом (наприклад, щодо трудових спорів суддів);
- 3) керівника підприємства (філіалу та іншого відокремленого підрозділу), його заступників, головного бухгалтера, його заступників, а також службових осіб митних органів, державних податкових інспекцій, яким присвоєно персональне звання, керівних працівників, які обираються, затверджуються або призначаються на посади державними органами, органами місцевого самоврядування, а також об'єднаннями громадян, з питань звільнення, зміни дати і формулювання причини звільнення, переведення на іншу роботу, оплати за час вимушеного прогулу і накладання дисциплінарних стягнень, за винятками, встановленими законом;
- 4) роботодавцем про відшкодування працівниками матеріальної шкоди, що заподіяна підприємству;
- 5) працівників щодо застосування трудового законодавства, якщо відповідне рішення було прийняте роботодавцем та профспілкою у межах наданих їм прав;
- 6) про відмову у прийнятті на роботу:
 - а) працівників, запрошених на роботу в порядку переведення;
 - б) молодих спеціалістів, які закінчили ВУЗ та направлені на дане підприємство;
 - в) вагітних жінок, які мають дітей віком до трьох років або дитину інваліда, а одиноких матерів – при наявності дитини віком до чотирнадцяти років;
 - г) виборних працівників після закінчення строку виборних повноважень; працівників, яким надано право поворотного прийняття на роботу;
 - д) інших осіб, з якими роботодавець зобов'язаний укласти трудовий договір у відповідності до закону.

Строки для звернення до суду. Працівник може звернутися до суду за заявою про вирішення трудового спору протягом трьох місяців з дня, коли він дізнався, чи повинен був дізнатися про порушення свого права, а в справах про

звільнення – в місячний строк з дня вручення копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки. Не обмежується строком звернення до суду у разі порушення законодавства про оплату праці (про стягнення належної до виплати заробітної плати). Для звернення роботодавця в питаннях стягнення з працівника матеріальної шкоди строк – один рік з дня виявлення шкоди.

Колективний трудовий спір

Колективний трудовий спір (конфлікт) - це розбіжності, що виникли між сторонами соціально-трудових відносин, щодо:

- а) встановлення нових або зміни існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту;
- б) укладення чи зміни колективного договору, угоди;
- в) виконання колективного договору, угоди або окремих їх положень;
- г) невиконання вимог законодавства про працю.

Сторонами колективного трудового спору (конфлікту) є працівники або профспілкова організація та роботодавець чи його представник. Вимоги працівників формуються і затверджуються загальними зборами працівників або формуються шляхом збору підписів і вважаються чинними за наявності не менше половини підписів членів трудового колективу підприємства чи його структурного підрозділу. Роботодавець або уповноважений ним представник зобов'язаний розглянути вимоги працівників чи профспілки та повідомити їх представників про своє рішення у триденний строк з дня одержання вимог. Якщо задоволення вимог виходить за межі компетенції уповноваженого роботодавцем представника, він зобов'язаний надіслати їх у триденний строк з дня одержання вимог роботодавцю або до відповідного вищестоящего органу управління, який має право прийняти рішення. При цьому строк розгляду вимог працівників кожною інстанцією не повинен перевищувати трьох днів. Загальний строк розгляду вимог і прийняття рішення (з урахуванням часу пересилання) не повинен перевищувати тридцяти днів з дня одержання цих вимог роботодавцем або його уповноваженим представником до моменту одержання працівниками чи профспілкою повідомлення від роботодавця або відповідного вищестоящего органу управління про прийняте ним рішення.

Органи, що уповноважені розглядати колективні трудові спори. Розгляд колективного трудового спору (конфлікту) здійснюється примирною комісією чи трудовим арбітражем. Примирна комісія - орган, призначений для вироблення рішення, що може задовольнити сторони колективного трудового спору (конфлікту), та який складається із представників сторін. Трудовий арбітраж - орган, який складається із залучених сторонами фахівців, експертів та інших осіб і приймає рішення по суті трудового спору (конфлікту). З метою сприяння поліпшенню трудових відносин та запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів), їх прогнозування та сприяння своєчасному їх вирішенню, здійснення посередництва для вирішення таких спорів (конфліктів) Президентом України утворюється Національна служба посередництва і примирення. До компетенції Національної служби посередництва і примирення належить:

здійснення реєстрації висунутих працівниками вимог та колективних трудових спорів (конфліктів);

аналіз вимог, виявлення та узагальнення причин колективних трудових спорів (конфліктів), підготовка пропозицій для їх усунення;

підготовка посередників та арбітрів, які спеціалізуються на вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів);
формування списків арбітрів та посередників;
перевірка, в разі необхідності, повноважень представників сторін колективного трудового спору (конфлікту);
посередництво у вирішенні колективного трудового спору (конфлікту);
залучення до участі в примирних процедурах народних депутатів України, представників державної влади, органів місцевого самоврядування.

Якщо примирні процедури не привели до вирішення колективного трудового спору (конфлікту) або роботодавець чи уповноважений ним представник ухиляється від примирних процедур або не виконує угоди, досягнутої в ході вирішення колективного трудового спору (конфлікту) може бути розпочато страйк, якщо інше не встановлено законом. Під час страйку сторони колективного трудового спору (конфлікту) зобов'язані продовжувати пошук шляхів його вирішення, використовуючи для цього усі наявні можливості. Угода про вирішення колективного трудового спору (конфлікту) підписується керівником або іншим повноважним представником органу, що очолює страйк, і роботодавцем або уповноваженим ним представником. Контроль за виконанням умов цієї угоди здійснюється сторонами колективного трудового спору (конфлікту) або уповноваженими ними органами (особами).

Питання для самоконтролю:

1. Що представляє собою трудовий договір?
2. Чим трудовий договір відрізняється від цивільно-правових договорів, зокрема, від договору підряду?
3. Що становить зміст трудового договору?
4. Який порядок укладення трудового договору?
5. З якою метою встановлюються випробування при прийнятті на роботу, чи є воно обов'язковим?
6. Які особливості укладення контракту?
7. Як визначається сфера укладення контракту?
8. Які види переведень на іншу роботу встановлені чинним законодавством?
9. Чим відрізняється перевід на іншу роботу від переміщення?
10. Який порядок проведення зміни істотних умов праці?
11. Які загальні підстави припинення трудового договору?
12. Який порядок звільнення працівника за власною ініціативою?
13. За яких підстав може бути розірваний трудовий договір за ініціативою власника?
14. Яка різниця між припиненням трудового договору і відстороненням працівника від роботи?
15. Які обов'язки роботодавця при звільненні працівника?
16. Що таке трудовий спір?
17. Які органи уповноважені розглядати індивідуальні трудові спори?
18. Які органи уповноважені розглядати колективний трудовий спір?

Тестові завдання:

1. В якому порядку встановлюється строк випробування при прийнятті на роботу?

- а) за угодою сторін трудового договору;
- б) за рішенням власника або уповноваженого ним органу;
- в) за рішенням профспілкового органу;
- г) на пропозицію профспілкової організації підприємства, установи, організації.

2. Яка тривалість тимчасового переведення працівника без його згоди на іншу роботу для заміщення відсутнього працівника?

- а) строк визначає власник підприємства або уповноважений ним орган;
- б) до одного місяця протягом календарного року;
- в) законом не встановлено;
- г) таке переведення взагалі неможливе без згоди працівника.

3. Строк випробування при прийнятті на роботу за загальним правилом:

- а) не може перевищувати 9 місяців;
- б) не може перевищувати 3 місяців;
- в) не може бути більшим, ніж 6 місяців;
- г) не може перевищувати двох тижнів.

4. Переведення працівника на іншу роботу:

- а) не потребує згоди працівника;
- б) потребує обов'язкової згоди працівника;
- в) потребує згоди профспілки;
- г) потребує згоди усього трудового колективу.

5. Що вважається прогулом за трудовим законодавством?

- а) відсутність на роботі більше двох годин протягом робочого дня без поважних причин;
- б) відсутність на роботі протягом неповного робочого дня;
- в) невихід на роботу у зв'язку з захворюванням;
- г) відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня без поважних причин.

6. При звільненні працівника виплата всіх сум, що належать йому від роботодавця, проводиться:

- а) протягом 5 днів після звільнення;
- б) в день звільнення;
- в) за день до звільнення;
- г) на наступний день після звільнення.

7. Розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу без згоди профспілкового органу допускається у випадках:

- а) прогулу;
- б) незадовільного результату випробування;
- в) виявленої невідповідальності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи;
- г) появи на роботі в нетверезому стані.

8. В яких випадках не потрібна згода працівника на його тимчасове переведення на іншу роботу:

- а) в разі простою;
- б) при оголошенні догани за порушення трудової дисципліни;
- в) для відвернення або ліквідації негативних наслідків, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людини;
- г) без згоди працівника тимчасове переведення взагалі не можливе.

9. При скороченні чисельності працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці переважне право на залишення на роботі в першу чергу надається:

- а) працівникам з тривалим безперервним стажем роботи на даному підприємстві;
- б) сімейним - при наявності 2 і більше утриманців;
- в) працівникам з більш високою кваліфікацією і продуктивністю праці;
- г) авторам винаходів, корисних моделей, промислових зразків.

10. Чи зобов'язаний власник підприємства або уповноважений ним орган звільнити працівника в будь-який строк, якщо той посиляється на поважні причини, визначені законодавством:

- а) повинен розірвати договір в строк, про який просить працівник;
- б) вирішення питання залежить повністю від власника підприємства;
- в) в залежності визнання причин поважними власником підприємства;
- г) лише за попередньою згодою профспілкового органу.

11. Працівник може звернутися до суду з заявою про стягнення належної йому до сплати заробітної плати:

- а) протягом трьох місяців з дня, коли він дізнався про порушене право;
- б) протягом шести місяців з дня, коли він дізнався про порушене право;
- в) протягом одного року з дня, коли він дізнався про порушене право;
- д) право на звернення до суду на цих підставах строком не обмежується.

Ситуаційне завдання 1.

На роботу на підприємство 2 вересня 2001 р. були прийняті з випробувальними строками завідувачий складом Коваль – на 3 місяці і переведений з іншого підприємства Зінченко –строком на 1 місяць. До роботи вони стали 3 вересня. 5 грудня 2001 р. Коваль був звільнений як такий, що не витримав випробування.

Коваль звернувся до суду про визнання звільнення безпідставним.

- 1) З якою метою встановлюється випробувальний строк, чи є він обов'язковим?
- 2) Які строки випробування передбачені законодавством?
- 3) Чи були порушені вимоги законодавства при прийнятті на роботу даних працівників?
- 4) Чи правомірні вимоги Ковалю?

Ситуаційне завдання 2.

Сіренко була прийнята за контрактом на посаду помічника адвоката строком на два роки. 3 січня 2000 р. контракт був переукладений ще на один рік. 6 січня 2001 р. адвокатське об'єднання, де працювала Сіренко звільнило її у зв'язку із закінченням строку контракту на підставі п.8 статті 36 КЗпП. Пропозицій стосовно переукладення трудового договору на новий строк вона не отримала, оскільки їй було повідомлено, що на її посаду знайшли більш кваліфікованого працівника.

Сіренко звернулась з позовом до суду про поновлення на роботі. У позові вона, зокрема, вказала, що її незаконно звільнили на підставі п. 8 статті 36 КЗпП, тому що припинення трудового договору мало здійснюватись і порядку, передбаченому для звільнення працівників, прийнятих на постійну роботу. Крім того, було також зазначено, що протягом всього періоду роботи зауважень стосовно недостатньої кваліфікації щодо виконуваних функцій вона не отримувала.

- 1) Чи правомірні вимоги Сіренко та їх обґрунтування?
- 2) Чи існують відмінності звільнення працівника, з яким укладений контракт, і працівника, з яким укладений трудовий договір на невизначений строк?
- 3) Яке рішення винесе суд по цій справі? Обґрунтуйте свою відповідь.

Нормативно-правові джерела, література:

1. Кодекс законів про працю України.
2. Закон України від 14.10.1992р. №2694-ХІІ „Про охорону праці”.
3. Закон України від 01.07.1993р. №3356-ХІІ „Про колективні договори і угоди”.
4. Закон України від 03.03.1998р. №137/98-ВР „Про вирішення колективних трудових спорів”.
5. Закон України від 24.03.1995р. №108/95-ВР „Про оплату праці”.
6. Закон України від 15.11.1996р. №504/96-ВР „Про відпустки”.
7. Указ Президента України від 17.11.1998р. №1258/98 “Про утворення Національної служби посередництва і примирення”.
8. Наказ Національної служби посередництва і примирення від 04.05.1999р. №37 “Про затвердження Положення про трудовий арбітраж”.
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.1994р. №779 „Про встановлення письмової форми трудових договорів з працівниками, діяльність яких пов'язана з державною таємницею”.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.03.1997р. №278 “Про затвердження Списку сезонних робіт та сезонних галузей ”.
11. Наказ Держстандарту України від 27.07.1995р. №257 “Про затвердження Державного класифікатора України”.
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.1993р. №203 „Про застосування контрактної форми трудового договору з керівником підприємства, що знаходиться в загальнодержавній власності”.
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.1994р. №170 „Про упорядкування застосування контрактної форми трудового договору”.
14. Барабаш А. Деякі властивості трудових контрактів. // Право України. – 1998.- № 9.

15. Гаврилюк О. Особливості припинення дії трудового контракту.// Право України. – 1999 р.- № 8.
16. Гершанов Е.М. Трудовой договор. – М., 1991 р.
17. Прокопенко В. Розмежування підстав припинення трудового договору за угодою сторін від звільнення з ініціативи працівника. // Право України. – 1998.- № 9.
18. Трудове право України. Підручник. (за редакцією Н.Б. Болотіної, Г.І. Чанишевої) – К., Знання, 2000 р.

Державні органи нагляду та контролю у сфері підприємництва

Мета вивчення даної теми: сформувати уяву про систему органів нагляду та контролю у сфері підприємництва в Україні; визначити основні принципи та порядок проведення перевірок органами нагляду та контролю; визначити основні права та обов'язки органів нагляду та контролю у сфері перевірок суб'єктів підприємництва; дати основні навички практичного застосування законодавства про перевірки.

1. Правові основи державного нагляду та контролю за підприємницькою діяльністю

У відповідності до статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. В 1998 році існувало близько 300 органів, що здійснювали певні функції державного управління. Указ Президента України “Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності” від 23.07.1998р. №817/98 впорядкував діяльність органів нагляду та контролю та встановив загальний порядок проведення перевірок такими органами. Згідно з чинним законодавством такі органи державної влади мають право перевіряти суб'єкти господарювання:

1. Міністерство аграрної політики України.
2. Міністерство фінансів України.
3. Міністерство внутрішніх справ України.
4. Міністерство охорони навколишнього природного середовища України.
5. Міністерство охорони здоров'я України.
6. Міністерство промислової політики України.
7. Міністерство будівництва, архітектури та житлової-комунального господарства України.
8. Державна податкова адміністрація України (далі – ДПА).
9. Державна митна служба України.
10. Антимонопольний комітет України (далі – АМК).
11. Прокуратура України .
12. Служба безпеки України (далі – СБУ).
13. Державний комітет статистики України.
14. Державний комітет України по земельних ресурсах.
15. Державний комітет з питань технічного регулювання та споживчої політики (далі - Держспоживзахист).
16. Державний комітет з питань охорони державного кордону України.
17. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України.
18. Головне контрольно-ревізійне управління Міністерства фінансів України (далі - КРУ).
19. Державний департамент фінансового моніторингу Міністерства фінансів України.
20. Державне казначейство України (далі – Держказначейство).
21. Національний банк України (далі – НБУ).

22. Державний пенсійний фонд України (далі – Пенсійний фонд).
23. Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.
24. Фонд обов'язкового державного страхування на випадок безробіття.
25. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.
26. Державна інспекція України з контролю за цінами.
27. Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку України.
28. Служба експортного контролю.
29. Державний комітет нагляду за охороною праці (далі – Держохоронпраці).
30. Державний департамент пожежної безпеки Міністерства надзвичайних справ.
31. Державна санітарно-епідеміологічна служба Міністерства охорони здоров'я України (далі – СЕС).
32. Органи ветеринарного контролю.
33. Органи державної служби карантину рослин.
34. Державна інспекція з контролю якості лікарських засобів.
35. Національна рада з питань телебачення і радіомовлення.
36. Державна інспекція енергозбереження.
37. Державний геологічний контроль.
38. Інспекція геодезичного контролю.
39. Органи екологічного контролю.

Органи контролю та нагляду мають право проводити *такі перевірки*:

- 1) планові та позапланові;
- 2) оперативні та контрольні;
- 3) повторні, систематичні;
- 4) спільні та самостійні;
- 5) цільові та комплексні;
- 6) камеральні та інспекційні.

За неправомірні дії службових осіб під час перевірки відповідальність передбачено лише для працівників митних органів, КРУ, міліції, Фондів соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та соціального страхування від нещасних випадків, Державної інспекції з контролю якості лікарських засобів, Держспоживзахисту, Державної інспекції з цінних паперів та фондового ринку.

Органи нагляду та контролю можна класифікувати на:

1. **Фіскальні органи**, що покликані забезпечувати інтереси скарбниці та наповнення бюджету;
2. **Контрольні органи**, що покликані забезпечувати безпеку життєдіяльності громадян.
3. **Правоохоронні органи**, які покликані забезпечувати інтереси особистості та суспільства.

2. Перевірки фіскальних органів

Фіскальний контроль – функція державного управління, що спеціальними методами забезпечує дотримання законодавства платниками податків з метою наповнення коштами бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів.

До органів державної влади, що здійснюють фінансовий контроль в Україні відносять:

- ДПА, в тому числі податкова міліція;
- Державна митна служба;
- Міністерство фінансів України, зокрема КРУ, Державний департамент фінансового моніторингу;
- Пенсійний фонд;
- Фонди соціального страхування;
- АМК;
- НБУ;
- Держказначейство;
- Державна служба контролю за цінами;
- Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України;
- Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- Міністерства та відомства, що забезпечують надходження до бюджетів спеціальних платежів і доходів від видачі ліцензій, дозволів
- Місцеві органи виконавчої влади (окремі фінансові функції).

В Указі Президента №817/98 визначено, що контролюючими органами, які мають право проводити **планові та позапланові виїзні** перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності є:

а) *органи державної податкової служби* - стосовно сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів, неподаткових платежів;

б) *митні органи* - стосовно сплати ввізного мита, акцизного збору та податку на додану вартість, які справляються у разі ввезення (пересилання) товарів на митну територію України в момент перетинання митного кордону;

в) *органи державного казначейства, державної контрольно-ревізійної служби та органи державної податкової служби* в межах їх компетенції - стосовно бюджетних позик, позик та кредитів, гарантованих коштами бюджетів, цільового використання дотацій та субсидій, інших бюджетних асигнувань, коштів позабюджетних фондів, а також належного виконання державних контрактів, проавансованих за рахунок бюджетних коштів.

Законом України “Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” від 21.12.2000р. №2181-III (далі – Закон №2181) визначено, що до *контрольних органів* відносяться митні та податкові органи, установи Пенсійного фонду та Фондів соціального страхування. Такі органи мають право здійснювати перевірки своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати лише стосовно тих податків і зборів (обов'язкових платежів), які віднесені до їх компетенції. Інші державні органи не мають право проводити такі перевірки, у тому числі за запитами правоохоронних органів (стаття 2.2).

Державна податкова служба

ДПА – орган державної влади зі спеціальним статусом. До *компетенції органів державної податкової служби* відноситься:

- 1) контроль за дотриманням податкового законодавства, правильністю обчислення, повною і своєчасною сплатою до бюджетів, державних цільових фондів податків і зборів (обов'язкових платежів), а також інших платежів, встановлених законом;
- 2) роз'яснення законодавства з питань оподаткування;
- 3) контроль за погашенням заборгованості за обов'язковими та іншими платежами, встановленими законом.

Права органів державної податкової служби встановлені статтею 11 Закону "Про державну податкову службу в Україні". Органи державної податкової служби мають право:

1) здійснювати документальні невиїзні перевірки (на підставі поданих податкових декларацій, звітів та інших документів, пов'язаних з нарахуванням і сплатою податків та зборів (обов'язкових платежів) незалежно від способу їх подачі), а також планові та позапланові виїзні перевірки своєчасності, достовірності, повноти нарахування і сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), додержання валютного законодавства юридичними особами, їх філіями, відділеннями, іншими відокремленими підрозділами, що не мають статусу юридичної особи, а також фізичними особами, які мають статус суб'єктів підприємницької діяльності чи не мають такого статусу, на яких згідно із законами України покладено обов'язок утримувати та/або сплачувати податки і збори (обов'язкові платежі), крім Національного банку України та його установ (далі - платники податків);

2) здійснювати контроль за:

додержанням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги) у встановленому законом порядку;

наявністю свідоцтв про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, з наступною передачею матеріалів про виявлені порушення органам, які видали ці документи, торгових патентів;

3) одержувати у платників податків (посадових осіб платників податків) пояснення з питань, що виникають під час перевірок та стосуються реалізації повноважень органів державної податкової служби, встановлених цим та іншими законами України; перевіряти під час проведення перевірок у фізичних осіб документи, що посвідчують особу;

4) запрошувати платників податків або їх представників для перевірки правильності нарахування та своєчасності сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) такими платниками податків. Письмові повідомлення про такі запрошення направляються не пізніше ніж за десять робочих днів до дня запрошення рекомендованими листами, в яких зазначаються підстави запрошення, дата і час, на які запрошується платник податків (посадова особа платника податків);

5) одержувати безоплатно від платників податків, а також від установ Національного банку України та комерційних банків у порядку, встановленому Законом України "Про банки і банківську діяльність", довідки та/або копії документів про наявність банківських рахунків, а на підставі рішення суду - про обсяг та обіг коштів на рахунках, у тому числі про ненадходження у встановлені терміни валютної виручки від суб'єктів підприємницької діяльності;

6) одержувати безоплатно необхідні відомості для формування інформаційного фонду Державного реєстру фізичних осіб - платників податків та зборів (обов'язкових платежів) від платників податків, а також Національного банку України та його установ - про суми доходів, виплачених фізичним особам, і утриманих з них податків та зборів (обов'язкових платежів), від органів, уповноважених проводити державну реєстрацію суб'єктів, а також видавати ліцензії на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, - про видачу таких свідоцтв про державну реєстрацію та ліцензій суб'єктам господарської діяльності, від органів внутрішніх справ - про громадян, які прибули на проживання до відповідного населеного пункту чи вибули з нього, від органів реєстрації актів громадянського стану - про громадян, які померли;

7) одержувати безоплатно від митних органів щомісяця звітні дані про ввезення на митну територію України імпортованих товарів і справляння при цьому податків та зборів (обов'язкових платежів) та інформацію про експортно-імпортні операції, що здійснюють резиденти і нерезиденти, за формою, погодженою з Державною податковою адміністрацією України, та від органів статистики - дані, необхідні для використання їх у проведенні аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій усіх форм власності;

8) вимагати від платників податків, діяльність яких перевіряється, усунення виявлених порушень податкового законодавства, контролювати виконання законних вимог посадових осіб органів державної податкової служби, а також припинення дій, які перешкоджають здійсненню повноважень посадовими особами органів державної податкової служби;

9) при проведенні перевірок вилучати у підприємств, установ та організацій копії фінансово-господарських та бухгалтерських документів, які свідчать про приховування (заниження) об'єктів оподаткування, несплату податків та зборів (обов'язкових платежів), а при проведенні арешту активів платника податків на підставі рішення суду - вилучати оригінали первинних фінансово-господарських та бухгалтерських документів із складенням опису, який скріплюється підписами представника органу державної податкової служби та платника податків, і залишенням копій таких документів платнику податків. Забороняється вилучення у суб'єктів господарської діяльності документів, що не підтверджують факти порушення законів України про оподаткування;

10) надавати відстрочення та розстрочення податкових зобов'язань, вирішувати питання щодо податкового компромісу, а також приймати рішення про списання безнадійного боргу в порядку, передбаченому законом;

11) застосовувати до платників податків фінансові (штрафні) санкції, стягувати до бюджетів та державних цільових фондів суми недоїмки, пені у випадках, порядку та розмірах, встановлених законами України;

12) застосовувати до платників податків, які у встановлений законом строк не повідомили про відкриття або закриття рахунків у банках, а також до установ банків, що не подали відповідним органам державної податкової служби в установленій законом строк повідомлень про закриття рахунків платників податків або розпочали здійснення видаткових операцій за рахунком платника податків до отримання повідомлення відповідного органу державної податкової служби про взяття рахунку на облік в органах державної податкової

служби, фінансові (штрафні) санкції у розмірі двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

13) за несвоєчасне виконання установами банків та іншими фінансово-кредитними установами рішень суду та доручень платників податків про сплату податків та зборів (обов'язкових платежів) стягувати з установ банків та інших фінансово-кредитних установ пеню за кожний день прострочення (включаючи день сплати) у порядку та розмірах, встановлених законами України щодо таких видів платежів;

14) користуватися у службових справах засобами зв'язку, які належать підприємствам, установам та організаціям, з дозволу їх керівників;

15) вимагати від керівників підприємств, установ і організацій, що перевіряються в ході планових та позапланових виїзних перевірок, проведення інвентаризацій основних фондів, товарно-матеріальних цінностей та коштів, у разі відмови у проведенні таких інвентаризацій або при проведенні адміністративного арешту активів - звернутися до суду щодо спонукання до проведення таких інвентаризацій, а до ухвалення відповідного рішення судом - у присутності понятих та представників підприємств, установ і організацій, щодо яких проводиться перевірка, опечатувати каси, касові приміщення, склади та архіви на термін не більше 24 годин з моменту такого опечатування, зазначеного в протоколі. Порядок опечатування кас, касових приміщень, складів та архівів встановлюється Кабінетом Міністрів України;

16) надавати інформацію з Державного реєстру фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів іншим органам державної влади відповідно до закону;

17) звертатися у передбачених законом випадках до судових органів із заявою (позовною заявою) про скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності. Повноваження органів податкової міліції аналогічні повноваженням правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ та СБУ, та розширені за рахунок наділення їх повноваженнями податкових органів у фінансовій сфері.

До завдань податкової міліції відносяться (стаття 19 Закону України "Про державну податкову службу в Україні"):

- 1) запобігання злочинам та іншим правопорушенням, віднесеним законом до компетенції податкової міліції, їх розкриття, припинення, розслідування та провадження у справах про адміністративні порушення;
- 2) розшук платників податків, які ухиляються від сплати податків, інших платежів, встановлених законом;
- 3) запобігання корупції в органах ДПА та виявлення її фактів;
- 4) забезпечення діяльності ДПА, захист працівників ДПА від протиправних посягань, пов'язаних з виконанням ними своїх службових обов'язків.

Органи податкової міліції наділені наступними повноваженнями:

а) виявлення, розкриття і припинення злочинів. Для реалізації цих повноважень податкова міліція має право:

- проводити оперативно-розшукові заходи;
- здійснювати досудове (попереднє) слідство;
- здійснювати досудову (протокольну) підготовку матеріалів.

б) застосування примусових заходів:

- робити подання керівникові податкового органу про застосування арешту активів платника податків;
 - ухвалювати рішення про тимчасову затримку таких активів на строк, визначений законом.
- в) реагування на виявлені порушення податкового законодавства:
- направляти попередження у вигляді письмових вимог керівникам із метою усунення порушень надання звітної та іншої документації в установлений строк, ведення бухгалтерського обліку, а в разі необхідності – відновлення бухгалтерського обліку коштом платника податків, контроль виконання цих вимог;
- г) накладення стягнень.

Оперативним підрозділам податкової міліції для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності при наявності підстав, передбачених статтею 6 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” або за дозволом керівника відповідного оперативного підрозділу, який несе відповідальність за законність здійснюваних заходів, надається зокрема, право проводити *контрольну та оперативну закупівлю та постачання товарів*, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання визначається нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції, Служби безпеки України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України.

У випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась, Державна податкова адміністрація України зобов'язана невідкладно поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки в повному обсязі (стаття 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”).

Органи державної податкової служби виконують функції перевірки дотримання суб'єктами господарювання вимог податкового законодавства, а саме *контроль за:*

- 1) обчисленням та сплатою обов'язкових платежів;
- 2) операціями в іноземній валюті;
- 3) операціями з готівкою, зокрема, дотримання лімітів каси, розрахунків із споживачами через електронні контрольні-касові апарати і товарно-касові книги;
- 4) наявністю торговельних патентів;
- 5) наявності державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та ліцензій на провадження певних видів господарської діяльності.

Відповідно до статті 11² Закону України „Про державну податкову службу” *плановою виїзною перевіркою* вважається перевірка платника податків щодо своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати ним податків та зборів (обов'язкових платежів), яка передбачена у плані роботи органу державної податкової служби і проводиться за місцезнаходженням такого платника податків чи за місцем розташування об'єкта права власності, стосовно якого проводиться така планова виїзна перевірка. Забороняється проведення

планових виїзних перевірок за окремими видами зобов'язань перед бюджетами, крім зобов'язань за бюджетними позиками і кредитами, що гарантовані бюджетними коштами.

Відповідно до Указу №817/98 **планові виїзні** перевірки фінансово – господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності проводяться *усіма контролюючими органами одночасно у день визначений і повідомлений суб'єкту підприємництва за 10 днів до початку перевірки* органом державної податкової служби. Перевірку проводять безпосередньо на підприємстві за сукупними показниками фінансово - господарської діяльності не частіше ніж *раз на календарний рік*.

Позапланові, зокрема зустрічні перевірки.

Позаплановою виїзною перевіркою вважається перевірка, яка не передбачена в планах роботи органу державної податкової служби і проводиться за наявності хоча б однієї з таких обставин:

1) за наслідками перевірок інших платників податків виявлено факти, які свідчать про порушення платником податків законів України про оподаткування, валютного законодавства, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит органу державної податкової служби протягом десяти робочих днів з дня отримання запиту;

2) платником податків не подано в установлений строк податкову декларацію або розрахунки, якщо їх подання передбачено законом;

3) виявлено недостовірність даних, що містяться у податковій декларації, поданій платником податків, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит органу державної податкової служби протягом десяти робочих днів з дня отримання запиту;

4) платник податків подав у встановленому порядку скаргу про порушення законодавства посадовими особами органу державної податкової служби під час проведення планової чи позапланової виїзної перевірки, в якій вимагає повного або часткового скасування результатів відповідної перевірки;

5) у разі виникнення потреби у перевірці відомостей, отриманих від особи, яка мала правові відносини з платником податків, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит органу державної податкової служби протягом десяти робочих днів з дня отримання запиту;

6) проводиться реорганізація (ліквідація) підприємства;

7) стосовно платника податків (посадової особи платника податків) у порядку, встановленому законом, податковою міліцією заведено оперативно-розшукову справу, у зв'язку з чим є потреба у проведенні позапланової виїзної перевірки фінансово-господарської діяльності такого платника податків;

8) у разі, коли вищестоящий орган державної податкової служби в порядку контролю за достовірністю висновків нижчестоящего органу державної податкової служби здійснив перевірку документів обов'язкової звітності платника податків або висновків акта перевірки, складеного нижчестоящим контролюючим органом, та виявив їх невідповідність вимогам законів, що призвело до ненадходження до бюджетів сум податків та зборів (обов'язкових платежів). Позапланова виїзна перевірка в цьому випадку може ініціюватися вищестоящим органом державної податкової служби лише у тому разі, коли стосовно посадових або службових осіб нижчестоящего органу державної

податкової служби, які проводили планову або позапланову виїзну перевірку зазначеного платника податків, розпочато службове розслідування або порушено кримінальну справу;

9) платником подано декларацію з від'ємним значенням з податку на додану вартість, яке становить більше 100 тис. гривень.

Позаплановими перевітками вважаються також перевірки в межах повноважень податкових органів, визначених законами України "Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг", "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів", а в інших випадках - за рішенням суду.

Оперативні перевірки проводяться на суб'єктах господарювання, що працюють у сфері торгівлі, громадського харчування і послуг. Тут перевіряють, чи дотримуються правила здійснення готівкових розрахунків із споживачами і використання готівки в розрахунках, а також, чи наявне свідоцтво про державну реєстрацію, відповідні ліцензії та патенти, чи наявні марки акцизного збору; а також, обстежують виробничі, складські, торгівельні приміщення. Крім того, органи податкової служби можуть перевіряти суб'єкт господарювання за спеціальним запитом правоохоронних органів, контрольно-ревізійної служби.

Камеральною вважається перевірка, яка проводиться органом контролю виключно на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях, *без проведення будь-яких інших видів перевірок платника податків*. Відповідно пп.4.2.2 ст.4 Закону №2181 контролюючий орган внаслідок проведення камеральної перевірки виявляє арифметичні або методологічні помилки у поданій платником податків податковій декларації, які призвели до заниження або завищення суми податкового зобов'язання.

Позапланова виїзна перевірка здійснюється на підставі виникнення обставин, викладених у цій статті, за рішенням керівника податкового органу, яке оформляється наказом (ч.7 ст. 11-1 Закону України «Про державну податкову службу»).

Тривалість планової виїзної перевірки не повинна перевищувати 20 робочих днів, а щодо суб'єктів малого підприємництва - 10 робочих днів. Подовження термінів проведення планової виїзної перевірки можливе на термін не більш як 10 робочих днів, а стосовно суб'єктів малого підприємництва - 5 робочих днів.

Тривалість позапланової виїзної перевірки не повинна перевищувати 10 робочих днів, а щодо суб'єктів малого підприємництва - 5 робочих днів. Подовження термінів проведення позапланової виїзної перевірки можливе на

⁴² Між тим, необхідно зазначити, що на 01.01.2007 року існує ситуація, при якій є чинними дві різні редакції частини 7 ст. 11-1 Закону України «Про державну податкову службу». А саме, 12.01.2005р. Закон України «Про державну податкову службу» було доповнено новою статтею 11-1, частина сьома якої передбачає, що позапланові виїзні перевірки здійснюються лише за рішенням суду. Між тим, 25.03.2005р. законом №2505 були внесені зміни до ст.11-1, які призвели до технічної помилки і появи двох частин сьомих. Зокрема, закон №2505 передбачає, що позапланові виїзні перевірки здійснюються за рішенням керівника податкового органу. На сьогодні згідно із листом Державної податкової адміністрації від 26.12.2005 р. N 15454/5/23-2016/1479 розробляється законопроект, яким планується внесення відповідної поправки щодо виправлення зазначеної вище помилки. Відміні підлягає частина сьома, яка існувала до внесення змін і передбачала здійснення позапланових перевірок тільки на підставі рішення суду.

термін не більш як 5 робочих днів, а стосовно суб'єктів малого підприємництва - 2 робочих дні.

Обмеження у підставах проведення перевірок платників податків, визначені законом, не поширюються на перевірки, що проводяться на звернення такого платника податків, або перевірки, що проводяться після порушення кримінальної справи проти платника податків (посадових осіб платника податків), що перевіряється, відповідно до кримінально-процесуального законодавства.

Працівникам податкової міліції забороняється брати участь у проведенні планових та позапланових виїзних перевірок платників податків, що проводяться органами державної податкової служби, якщо такі перевірки не пов'язані з веденням оперативно-розшукових справ або розслідуванням кримінальних справ, порушених стосовно таких платників податків (посадових осіб платників податків), що знаходяться в їх провадженні.

Перевірки платників податків органами податкової міліції проводяться у порядку, встановленому Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність", Кримінально-процесуальним кодексом України, іншими законами України.

Крім того, у відповідності до статті 18 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" органи Державної податкової служби України зобов'язані:

а) забезпечувати виявлення порушень законодавства про податки і платежі в бюджет та негайно повідомляти про це відповідні спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю;

б) за дорученням спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю проводити перевірку своєчасності надання і вірогідності документів, пов'язаних з обчисленням платежів у бюджет, одержувати документи про платежі, що підлягають оплаті, та тих, що фактично надійшли в бюджет, здійснювати з цією метою входження в інформаційну систему, зв'язану з підприємництвом;

в) негайно повідомляти відповідні спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю про всі випадки перереєстрації підприємства у зв'язку із зміною його власника.

Контрольно-ревізійне управління Міністерства фінансів України

Головним завданням державної контрольно-ревізійної служби є здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяття зобов'язань, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і фінансової звітності в міністерствах та інших органах виконавчої влади, в державних фондах, у бюджетних установах і у суб'єктів господарювання державного сектору економіки, а також на підприємствах і в організаціях, які отримують (отримували в періоді, який перевіряється) кошти з бюджетів усіх рівнів та державних фондів або використовують (використовували у періоді, який перевіряється) державне чи комунальне майно (**підконтрольні установи**), виконання місцевих бюджетів, розроблення пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і порушень та запобігання їм у подальшому.

Державний фінансовий контроль реалізується державною контрольно-ревізійною службою через проведення державного фінансового аудиту та інспектування.

Державний фінансовий аудит є різновидом державного фінансового контролю і полягає у перевірці та аналізі фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю. Результати державного фінансового аудиту та їх оцінка викладаються у звіті.

Інспектування здійснюється у формі ревізії та полягає у документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, яка повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб. Результати ревізії викладаються в акті.

Порядок проведення державною контрольно-ревізійною службою державного фінансового аудиту та інспектування встановлюється Кабінетом Міністрів України.

На підконтрольних установах, щодо яких за відповідний період їх фінансово-господарської діяльності відповідно до цього Закону проведено державний фінансовий аудит, інспектування за ініціативою органів державної контрольно-ревізійної служби не проводиться. Державний фінансовий аудит проводиться також Рахунковою палатою у порядку та у спосіб, що визначені законом.

Органи КРУ мають право:

1) перевіряти у підконтрольних установах грошові та бухгалтерські документи, звіти, кошториси й інші документи, що підтверджують надходження і витрачання коштів та матеріальних цінностей, проводити перевірки фактичної наявності цінностей (грошових сум, цінних паперів, сировини, матеріалів, готової продукції, устаткування тощо);

2) безперешкодного доступу при проведенні ревізій на склади, у сховища, виробничі та інші приміщення, що належать підконтрольним установам, для їх обстеження і з'ясування питань, пов'язаних з ревізією; призупиняти бюджетні асигнування, зупиняти операції з бюджетними коштами у випадках, передбачених законом;

3) залучати на договірних засадах кваліфікованих фахівців відповідних міністерств, державних комітетів, інших органів державної виконавчої влади, державних фондів, підприємств, установ і організацій для проведення контрольних обмірів будівельних, монтажних, ремонтних та інших робіт, контрольних запусків сировини і матеріалів у виробництво, контрольних аналізів сировини, матеріалів і готової продукції, інших перевірок з оплатою за рахунок спеціально передбачених на цю мету коштів;

4) вимагати від керівників підконтрольних установ, що ревізуються, проведення інвентаризацій основних фондів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і розрахунків, у разі відмови у проведенні таких інвентаризацій - звернутися до суду щодо спонукання до проведення таких інвентаризацій, а до ухвалення відповідного рішення судом - у присутності понятих та представників зазначених підприємств, установ і організацій, щодо яких проводиться ревізія, опечатувати каси, касові приміщення, склади та

архіви на термін не більше 24 годин з моменту такого опечатування, зазначеного в протоколі. Порядок опечатування кас, касових приміщень, складів та архівів встановлюється Кабінетом Міністрів України;

при проведенні ревізій вилучати у підприємств, установ і організацій копії фінансово-господарських та бухгалтерських документів, які свідчать про зловживання, а на підставі рішення суду - вилучати до закінчення ревізії оригінали первинних фінансово-господарських та бухгалтерських документів із складенням опису, який скріплюється підписами представника органу державної контрольно-ревізійної служби та керівника відповідного підприємства, відповідної установи, організації, та залишенням копій таких документів таким підприємствам, установам, організаціям;

5) одержувати від Національного банку України та його установ, банків та інших кредитних установ необхідні відомості, копії документів, довідки про банківські операції та залишки коштів на рахунках об'єктів, що ревізуються, а від інших підприємств і організацій, в тому числі недержавних форм власності, - довідки і копії документів про операції та розрахунки з підприємствами, установами, організаціями, що ревізуються;

6) одержувати від службових і матеріально відповідальних осіб об'єктів, що ревізуються, письмові пояснення з питань, які виникають у ході ревізій;

7) пред'являти керівникам та іншим службовим особам підконтрольних установ, що ревізуються, вимоги щодо усунення виявлених порушень законодавства з питань збереження і використання державної власності та фінансів, вилучати в судовому порядку до бюджету виявлені ревізіями приховані і занижені валютні та інші платежі, ставити перед відповідними органами питання про припинення бюджетного фінансування і кредитування, якщо отримані підприємствами, установами та організаціями кошти і позички використовуються з порушенням чинного законодавства;

8) у судовому порядку стягувати у дохід держави кошти, одержані підконтрольними установами за незаконними угодами, без встановлених законом підстав та з порушенням чинного законодавства;

9) накладати у випадках, передбачених законодавчими актами, на керівників та інших службових осіб підконтрольних установ адміністративні стягнення;

10) звертатися до суду в інтересах держави, якщо підконтрольною установою не забезпечено виконання вимог щодо усунення виявлених ревізією порушень законодавства з питань збереження і використання активів;

11) входити з поданням до Міністерства юстиції України про припинення державного фінансування статутної діяльності політичної партії, якщо в ході проведення ревізії фінансової діяльності такої політичної партії буде виявлено факти, які свідчать про те, що кошти, виділені з Державного бюджету України на фінансування її статутної діяльності, були використані на фінансування участі цієї політичної партії у виборах до органів державної влади чи місцевого самоврядування або на цілі, не пов'язані із здійсненням статутної діяльності.

12) проводити у суб'єктів господарювання, які мали правові відносини з підконтрольною установою, зустрічні звірки з метою документального підтвердження виду, обсягу і якості операцій та розрахунків, що здійснювалися між ними, для з'ясування їх реальності та повноти відображення в обліку підконтрольної установи.

Плановою виїзною ревізією вважається ревізія у підконтрольних установах, яка передбачена у плані роботи органу державної контрольно-ревізійної служби і проводиться за місцезнаходженням такої юридичної особи чи за місцем розташування об'єкта права власності, стосовно якого проводиться така планова виїзна ревізія. Планова виїзна ревізія проводиться за сукупними показниками фінансово-господарської діяльності підконтрольних установ за письмовим рішенням керівника відповідного органу державної контрольно-ревізійної служби не частіше одного разу на календарний рік. Право на проведення планової виїзної ревізії підконтрольних установ надається лише у тому разі, коли їм не пізніше ніж за десять днів до дня проведення зазначеної ревізії надіслано письмове повідомлення із зазначенням дати початку та закінчення її проведення.

Позаплановою виїзною ревізією вважається ревізія, яка не передбачена в планах роботи органу державної контрольно-ревізійної служби і проводиться за наявності хоча б однієї з таких обставин:

1) підконтрольною установою подано у встановленому порядку скаргу про порушення законодавства посадовими особами органу державної контрольно-ревізійної служби під час проведення планової чи позапланової виїзної ревізії, в якій міститься вимога про повне або часткове скасування результатів відповідної ревізії;

2) у разі виникнення потреби у перевірці відомостей, отриманих від особи, яка мала правові відносини з підконтрольною установою, якщо підконтрольна установа не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит органу державної контрольно-ревізійної служби протягом десяти робочих днів з дня отримання запиту;

3) проводиться реорганізація (ліквідація) підконтрольної установи;

4) у разі надходження доручення щодо проведення ревізій у підконтрольних установах від Кабінету Міністрів України, органів прокуратури, державної податкової служби, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, в якому містяться факти, що свідчать про порушення підконтрольними установами законів України, перевірку додержання яких віднесено законом до компетенції органів державної контрольно-ревізійної служби;

5) у разі, коли вищестоящий орган державної контрольно-ревізійної служби в порядку контролю за достовірністю висновків нижчестоящего органу державної контрольно-ревізійної служби здійснив перевірку актів ревізії, складених нижчестоящим органом державної контрольно-ревізійної служби, та виявив їх невідповідність вимогам законів. Позапланова виїзна ревізія в цьому випадку може ініціюватися вищестоящим органом державної контрольно-ревізійної служби лише у тому разі, коли стосовно посадових або службових осіб нижчестоящего органу державної контрольно-ревізійної служби, які проводили планову або позапланову виїзну ревізію зазначеної підконтрольної установи, розпочато службове розслідування або порушено кримінальну справу.

Позапланова виїзна ревізія може здійснюватися лише за наявності підстав для її проведення на підставі рішення суду. Позапланова ревізія підконтрольної установи не може проводитися частіше одного разу на квартал.

Позапланові виїзні ревізії суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені цим Законом до підконтрольних установ, проводяться органами державної контрольно-ревізійної служби за рішенням

суду, винесеним на підставі подання прокурора або слідчого для забезпечення розслідування кримінальної справи.

Орган державної контрольно-ревізійної служби, прокурор або слідчий, який ініціює проведення позапланової виїзної ревізії, подає до суду письмове обґрунтування підстав такої ревізії та дати її початку і закінчення, документи, які відповідно до частин п'ятої і сьомої цієї статті свідчать про виникнення підстав для проведення такої ревізії, а також на вимогу суду - інші відомості.

Рішення про вилучення оригіналів фінансово-господарських та бухгалтерських документів, зупинення операцій на рахунках в установах банків, інших фінансово-кредитних установах можуть прийматися лише судом.

Тривалість планової виїзної ревізії не повинна перевищувати 30 робочих днів. Тривалість позапланової виїзної ревізії не повинна перевищувати 15 робочих днів. Подовження термінів проведення планової або позапланової виїзної ревізії можливе лише за рішенням суду на термін, що не перевищує 15 робочих днів для планової виїзної ревізії та 5 робочих днів для позапланової виїзної ревізії.

Обмеження у підставах проведення ревізій, визначені цим Законом, не поширюються на ревізії, що проводяться на звернення підконтрольної установи, або ревізії, що проводяться після порушення кримінальної справи проти посадових осіб підконтрольних установ, що ревізуються, відповідно до кримінально-процесуального законодавства.

Державна інспекція України з контролю за цінами

Державна інспекція України з контролю за цінами здійснює свою діяльність на підставі Закону України “Про ціни і ціноутворення” та інших нормативно-правових актів, зокрема, зокрема Постанов Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2000р. № 1819 та від 13 вересня 2000р. № 1432, Директивного наказу Міністерства економіки України № 3-Д від 01.03.2001р.

Державний контроль за цінами здійснюється у випадках установлення і застосування державних фіксованих і регульованих цін і тарифів. Державні органи з контролю за цінами та їх посадові особи мають права, виконують обов'язки і несуть відповідальність, передбачені Законом України “Про державну податкову службу в Україні”, крім повноважень щодо вилучення документів, застосування фінансових санкцій, стягнення недоїмки, пені та штрафних санкцій та відстрочення чи розстрочення сплати податкових зобов'язань.

До повноважень органів з контролю за цінами відносять:

1) проведення перевірок та витребування інформації від фізичних осіб щодо установлення та застосування цін, а також одержувати необхідні пояснення, довідки щодо перевірки;

2) одержання від суб'єктів господарювання та органів державної влади (статистики, стандартизації), що здійснюють контроль за діяльністю такого суб'єкта, відомості щодо встановлення й застосування цін на товари, їх технічно-економічні характеристики;

3) обстеження приміщень суб'єктів господарювання;

4) вимагати усунення виявлених порушень законодавства, контролювання виконання вимог закону;

5) припиняти операції по банківських рахунках у разі відмови у проведенні перевірки чи допуску працівників інспекції для обстеження

приміщень, чи неподання або відмова у поданні документів, пов'язаних з установленням цін;

б) застосовувати санкції, встановлені законом.

Державна митна служба

До завдань **Державної митної служби** України Митний кодекс України (стаття 11) відносить:

1) виконання та контроль за додержанням законодавства України з питань митної справи;

2) захист економічних інтересів України;

3) забезпечення виконання зобов'язань, передбачених міжнародними договорами України з питань митної справи, укладених в установленому законом порядку;

4) сприяння захисту інтелектуальної власності учасників зовнішньоекономічних зв'язків, інших юридичних та фізичних осіб;

5) застосування відповідно до закону заходів тарифного та нетарифного регулювання при переміщенні товарів через митний кордон України;

6) здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, вдосконалення форм і методів їх здійснення;

7) контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України;

8) здійснення спільно з іншими уповноваженими органами державної влади заходів щодо захисту інтересів споживачів товарів і додержання учасниками зовнішньоекономічних зв'язків державних інтересів на зовнішньому ринку;

9) створення сприятливих умов для прискорення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон України;

10) боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил;

11) розвиток міжнародного співробітництва у галузі митної справи;

12) ведення митної статистики;

13) ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності;

14) здійснення верифікації (встановлення достовірності) сертифікатів походження товарів з України.

Митний контроль передбачає проведення митними органами мінімуму митних процедур, необхідних для забезпечення додержання законодавства України з питань митної справи. Обсяг таких процедур та порядок їх застосування визначаються відповідно до Митного кодексу, інших нормативно-правових актів, а також міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку. Митному контролю підлягають усі товари і транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України. Митний контроль здійснюється безпосередньо посадовими особами митних органів шляхом:

1) *перевірки документів* та відомостей, необхідних для такого контролю;

2) *митного огляду* (огляду та переогляду товарів і транспортних засобів, особистого огляду фізичних осіб);

3) *обліку товарів* і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України;

4) *усного опитування* фізичних осіб, в тому числі посадових осіб підприємств;

5) *перевірки системи звітності* та обліку товарів, що переміщуються через митний кордон України, а також своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податків і зборів, які відповідно до законів справляються при переміщенні товарів через митний кордон України;

6) *огляду територій та приміщень* складів тимчасового зберігання, митних ліцензійних складів, спеціальних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць, де знаходяться або можуть знаходитися товари і транспортні засоби, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою покладено на митні органи законом;

7) використання інших форм, передбачених цим Кодексом та іншими законами України з питань митної справи.

Порядок здійснення митного контролю визначається Кабінетом Міністрів України відповідно до норм Митного кодексу.

Особи, які переміщують товари і транспортні засоби через митний кордон України чи провадять діяльність, контроль за якою цим Кодексом покладено на митні органи, зобов'язані *подавати митним органам документи та відомості*, необхідні для здійснення митного контролю. Перелік документів та відомостей, необхідних для здійснення митного контролю, порядок їх подання визначаються Кабінетом Міністрів України відповідно до кодексу. Між тим такого інтегрованого переліку нема, окремі випадки врегульовані наступними документами: Постановою Кабінету Міністрів України від 04.11.1997р. № 1211 “Про затвердження Порядку митного оформлення імпорتنих товарів (продукції), що підлягають обов'язковій сертифікації в Україні”, від 25.12.2002 р. № 1985 “Деякі питання митного оформлення товарів”, від 25.12.2002 р. № 1986 “Про порядок здійснення митного контролю, оформлення та пропуску через митний кордон України товарів, щодо переміщення яких встановлено обмеження”, Наказом Державної митної служби від 20.04.2005р. № 314 “Про затвердження Порядку здійснення митного контролю й митного оформлення товарів із застосуванням вантажної митної декларації”). Правоохоронні органи України, фінансові установи, податкові та інші контролюючі органи України відповідно до законодавства України на запити митних органів або за власною ініціативою інформують митні органи про наявні в них відомості, необхідні для здійснення митного контролю.

Посадові особи митних органів з метою здійснення митного контролю мають право в межах наданої їм Митним кодексом та іншими законами України компетенції *безперешкодного доступу на територію чи в приміщення будь-якого підприємства* незалежно від форми власності та підпорядкування, де знаходяться або можуть знаходитися товари, що підлягають митному контролю (стаття 46).

Митні органи у межах своїх повноважень, визначених цим Кодексом, мають право *застосовувати примусові заходи* до порушників режиму зони митного контролю: право у примусовому порядку зупиняти і повертати в зони митного контролю транспортні засоби та громадян, які без дозволу митних органів увійшли із зони митного контролю на митну територію України, а також морські та річкові судна, які без дозволу митних органів вийшли з зони митного контролю за межі митної території України і не перебувають у територіальних водах інших держав.

З метою перевірки законності переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів митний орган має право на *проведення огляду* цих товарів і транспортних засобів. Переогляд товарів і транспортних засобів може бути здійснено за рішенням керівника митного органу або його заступника, якщо є підстави вважати, що зазначені товари і транспортні засоби переміщуються через митний кордон України з порушенням норм Митного кодексу та інших законів України з питань митної справи. Огляд та переогляд товарів і транспортних засобів здійснюються тільки в присутності особи, яка їх переміщує через митний кордон України чи зберігає під митним контролем.

Товари, що переміщуються через митний кордон України, крім митного контролю можуть підлягати санітарно-епідеміологічному, ветеринарному, фітосанітарному, радіологічному, екологічному контролю та контролю за переміщенням культурних цінностей. Митні органи взаємодіють з органами державної влади, що здійснюють зазначені види контролю, в порядку, встановленому законодавством України (стаття 27 Митного кодексу України).

Про здійснення *огляду та переогляду складається акт*, форму якого встановлює спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи.

Для забезпечення митного контролю посадовими особами митного органу може проводитися *усне опитування* посадових осіб підприємств. Усне опитування - це отримання посадовою особою митного органу інформації, що має значення для здійснення митного контролю, від осіб, які володіють такою інформацією. У ході усного опитування складається *протокол*, форма якого затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи.

Перевірка системи звітності та обліку товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, - це проведення митними органами на підприємствах дій щодо встановлення відповідності документації про зазначені товари і транспортні засоби вимогам, встановленим цим Кодексом та іншими законами України.

Огляд територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних ліцензійних складів, спеціальних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць, де знаходяться або можуть знаходитися товари і транспортні засоби, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою покладено законом на митні органи, може здійснюватися посадовими особами митних органів з метою (стаття 61 Митного кодексу України):

а) перевірки законності ввезення на митну територію України товарів і транспортних засобів, дотримання порядку їх ввезення, а також правильності та повноти сплати податків і зборів;

б) перевірки відповідності фактичної кількості ввезених товарів і транспортних засобів відомостям, заявленим у митній декларації;

в) перевірки дотримання встановлених цим Кодексом та іншими законами України правил провадження діяльності, контроль за якою покладено на митні органи.

За результатами огляду територій та приміщень складається акт, форма якого встановлюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи. Копія акта вручається відповідно власникові складу тимчасового зберігання, митного ліцензійного складу, магазину безмитної торгівлі або керівникові чи заступникові керівника органу управління спеціальної митної зони.

З метою встановлення достовірності даних, зазначених у сертифікаті про походження товарів з України, митні органи можуть затребувати у підприємств - виробників товарів документацію, необхідну для перевірки даних, зазначених у такому сертифікаті, а також здійснювати безпосередньо на підприємствах перевірку виробництва товарів та первинної документації, пов'язаної з таким виробництвом (стаття 316 Митного кодексу України). Порядок надання зразків товарів та документації, строки і порядок проведення експертизи, а також порядок розпорядження зразками товарів визначаються Кабінетом Міністрів України.

Крім того, у відповідності до статті 18 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” митні органи України зобов'язані за дорученням спеціальних органів по боротьбі з організованою злочинністю проводити перевірку законності дій організацій і громадян, пов'язаних з переміщенням предметів і речовин через митний кордон, і комплексний контроль разом з Національним банком України за їх валютними операціями.

Для випадках порушення митних правил кодекс встановлює особливе провадження (розділ 19). В процесі такого провадження може застосовуватися такий захід як адміністративне затримання фізичної особи (стаття 374 Митного кодексу України), з метою отримання доказів у справі про порушення митних правил можуть проводитися такі *процесуальні дії*:

- 1) складання протоколу про порушення митних правил;
- 2) витребування документів, необхідних для провадження у справі про порушення митних правил;
- 3) вилучення товарів, транспортних засобів і документів;
- 4) митне обстеження;
- 5) пред'явлення товарів, транспортних засобів та документів для впізнання;
- 6) призначення експертизи;
- 7) взяття проб та зразків для проведення дослідження (аналізу, експертизи).

При проведенні процесуальних дій складаються *протоколи*, форми яких встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи.

Фонди соціального страхування

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків роботодавцем, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом (стаття 1 Закону України “Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування”).

Законом передбачено такі **види соціального страхування**:

- 1) пенсійне;

- 2) в зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням;
- 3) від нещасного випадку на виробництві і професійному захворюванні, які спричинили втрату працездатності;
- 4) на випадок безробіття;
- 5) медичне;
- 6) інші види страхування, передбачені законом.

Пенсійний фонд

Пенсійний фонд є самоврядною неприбутковою організацією і здійснює свою діяльність на підставі статуту, який затверджується його правлінням.

У відповідності до статті 56 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” до **функцій** Пенсійного фонду відносяться:

- 1) керівництво та управління солідарною системою;
- 2) збір, акумуляція та облік страхових внесків;
- 3) призначення пенсії та підготовка документів для її виплати;
- 4) забезпечення своєчасного і в повному обсязі фінансування та виплати пенсій, допомоги на поховання;
- 5) здійснення контролю за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду, вирішує питання, пов'язані з веденням обліку пенсійних активів застрахованих осіб на накопичувальних пенсійних рахунках, здійснення адміністративного управління Накопичувальним фондом (до нього спрямовуються страхові внески застрахованих осіб та інвестиційний дохід, що утворюється внаслідок розміщення та інвестування коштів Накопичувального фонду в порядку, встановленому законом) та інші функції, передбачені Законом і статутом Пенсійного фонду;
- 6) інші функції, передбачені законом та статутом фонду.

Виконавча дирекція Пенсійного фонду та її територіальні органи **мають право:**

1) *отримувати безоплатно* від органів державної влади та юридичних осіб незалежно від форм власності і від фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності *відомості*, пов'язані з нарахуванням, обчисленням та сплатою страхових внесків, а також інші відомості, необхідні для виконання ними функцій, передбачених Законом;

2) *не частіше одного разу на календарний рік проводити планові*, а також у випадках, передбачених законодавством, - *позапланові перевірки* юридичних осіб та у фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності бухгалтерських книг, звітів, кошторисів та інших документів, пов'язаних з нарахуванням, обчисленням та сплатою страхових внесків, отримувати необхідні пояснення, довідки і відомості (у тому числі письмові) з питань, що виникають під час таких перевірок;

3) *вимагати від керівників та інших посадових осіб* юридичних осіб, а також від фізичних осіб *усунення виявлених порушень* законодавства про порядок нарахування, обчислення та сплати страхових внесків, здійснення фінансових операцій з коштами Пенсійного фонду та порядку їх використання;

4) *вилучати* в установленому законодавством порядку у юридичних осіб і фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності *документи*, що підтверджують приховування (заниження) розміру заробітної плати (доходу) та

інших виплат, на які нараховуються страхові внески, або порушення порядку використання коштів Пенсійного фонду та Накопичувального фонду;

5) *порушувати* відповідно до законодавства *справу про банкрутство* юридичної особи або вносити пропозицію щодо скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності в разі систематичної несплати ними страхових внесків;

6) *застосовувати фінансові санкції*, передбачені цим Законом;

7) *стягувати* з платників страхових внесків несплачені суми страхових внесків;

9) *порушувати* в установленому законом *порядку питання про притягнення до відповідальності осіб*, винних у порушенні законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

10) у разі виявлення порушень порядку нарахування, обчислення та сплати страхових внесків, використання коштів Пенсійного фонду *звертатися в установленому законом порядку до органів прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки та податкової міліції*.

Органи Пенсійного фонду України стосовно сплати та цільового використання збору на обов'язкове державне пенсійне страхування *мають право проводити планові та позапланові виїзні перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності* (статті 1 Закону України "Про здійснення контролю за сплатою збору на обов'язкове державне пенсійне страхування та збору на обов'язкове соціальне страхування").

Інструкція про порядок обчислення і сплати підприємствами, установами, організаціями та громадянами збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, інших платежів, а також обліку їх надходження до Пенсійного фонду України передбачає такий **порядок проведення перевірок**.

Якщо *платник змінює місцезнаходження* і за новим місцезнаходженням розташований за межами території обслуговування органу Пенсійного фонду, то він зобов'язаний у 15-денний термін провести розрахунки з органом Пенсійного фонду за попереднім місцем реєстрації і знятися з обліку. За новою адресою платник підлягає реєстрації в порядку і терміни, визначені цією Інструкцією. У разі недодержання платником, що знімається з обліку, порядку обчислення та сплати збору, подання недостовірної звітності, порушення строків її подання проводиться *документальна перевірка* правильності розрахунків платника збору і складається *акт* у трьох примірниках, у якому зазначається нове місцезнаходження. У 10-денний термін проводяться остаточні розрахунки на підставі акта перевірки. У разі неплатоспроможності платника борг на підставі акта перевірки враховується за новим місцем його реєстрації.

Контроль на підприємствах, в установах та організаціях проводиться шляхом перевірки бухгалтерських документів про нарахований заробіток та інші виплати, нарахування страхових внесків, платіжних доручень про перерахування сум страхових внесків на рахунок Пенсійного фонду, документів, що пов'язані із сплатою збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій, а саме операцій з купівлі-продажу валют, продажу ювелірних виробів із золота (крім обручок), платини і дорогоцінного каміння, відчуження легкових автомобілів, купівлі-продажу нерухомого майна, послуг стільникового рухомого зв'язку, інших розрахункових документів. Перевірці підлягають документи за весь період з моменту проведення попередньої перевірки.

Платники збору зобов'язані подавати працівникам Пенсійного фонду *документи*, що стосуються фонду оплати праці та інших виплат, документи, пов'язані зі сплатою збору за додатковими ставками, нарахування збору. Керівники і відповідні службові особи під час перевірки зобов'язані *давати письмові пояснення* з питань, що перевіряються, виконувати вимоги органів Пенсійного фонду щодо усунення виявлених порушень.

Факти порушень законодавства щодо сплати збору посадова особа органу Пенсійного фонду України, уповноважена на проведення перевірки платника, оформляє *актом документальної перевірки*, у якому чітко викладається зміст порушення з обґрунтуванням порушених норм законодавчих актів та вказуються конкретні їх пункти і статті. На виявлені під час перевірки суми коштів, на які платником не нараховувався збір, за актом перевірки збір донараховується та застосовуються штрафні санкції чинні на момент завершення перевірки, а винні посадові особи несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Керівники та посадові особи юридичних осіб і фізичні особи-платники під час перевірки, що проводиться органами Пенсійного фонду України, повинні підписувати акт про проведення перевірки і виконувати вимоги органів Пенсійного фонду України щодо усунення виявлених порушень законодавства з платежів до Фонду. У разі відмови керівника чи головного бухгалтера юридичної особи або фізичної особи-платника від підписання акта перевірки службовими особами Пенсійного фонду України складається акт довільної форми, що засвідчує факт такої відмови. При цьому в акті необхідно зазначити про ознайомлення керівника і головного бухгалтера юридичної особи, фізичної особи із змістом акта перевірки, обов'язками, правами і відповідальністю платників, передбаченими Законом України "Про систему оподаткування", іншими законами України. Акт перевірки і акт відмови від підписання акта перевірки не пізніше наступного дня після їх складання реєструється в книзі реєстрації актів і разом з поясненнями платника (якщо такі є) і матеріалами перевірки подаються для розгляду керівнику органу Пенсійного фонду України. У разі недодержання зазначених вимог щодо складання акта перевірки, а також за відсутності висновку перевіряючих на обґрунтовані зауваження, надані керівником або головним бухгалтером юридичної особи, фізичною особою - платником збору під час здійснення перевірки керівник органу Пенсійного фонду України зобов'язаний *вжити заходів щодо усунення цих недоліків або призначити повторну перевірку*.

Зауваження до акта перевірки розглядаються органом Пенсійного фонду відповідно до процедури адміністративного оскарження, що передбачена Законом України "Про порядок погашення зобов'язань платників перед бюджетами та державними цільовими фондами".

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Фонд обов'язкового державного страхування на випадок безробіття.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань

Інші страхові фонди є органами, що здійснюють керівництво та управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, збирають і акумулюють страхові внески, контролюють використання коштів, забезпечують фінансування виплат у відповідності до

закону та статуту. Страхові фонди є некомерційними (непідприємницькими) самоврядними організаціями, що здійснюють діяльність у відповідності до мети створення, ніж пов'язані з цією діяльністю.

Планові перевірки у страхувальників, з чисельністю працюючих від 300 осіб проводиться раз на рік, меншою чисельністю працюючих – не рідше одного разу на два роки. Суб'єкт господарювання попереджується про перевірку за 10 днів до її проведення, якщо інше не передбачено взаємною згодою фонду та суб'єкта господарювання. Строк перевірки не повинен перевищувати 30 календарних днів, який може подовжуватися за рішенням фонду у випадку виявлення суттєвих порушень.

За результатами перевірки складається акт. Акт підписується ревізором, який проводив перевірку, керівником, головним бухгалтером та головою комісії /уповноваженим/ із соціального страхування перевіряємої організації. У разі відмови ними підписувати акт ревізором складається акт в довільній формі про відмову посадових осіб від підписання акта, який разом з актом про проведення ревізії або перевірки офіційно надсилається керівництву об'єкта контролю до відома. При наявності заперечень або зауважень до акта ревізії (перевірки) керівник, головний бухгалтер чи інші особи, які підписують акт, в день його передачі роблять про це застереження перед своїми підписами" і не пізніше ніж через п'ять календарних днів з дня підписання із зауваженнями подають до нього письмові пояснення чи заперечення. Якщо протягом зазначеного терміну пояснення чи зауваження стосовно акта не надійдуть або поштове відправлення здійснене з порушенням цього терміну, то акт ревізії вважається узгодженим. У виняткових випадках, за письмовим зверненням керівника об'єкта контролю, термін подання пояснення чи зауваження може бути продовжений керівником, за дорученням якого проводилася ревізія.

Контролюючий орган Фонду зобов'язаний не пізніше 20 календарних днів з наступного дня після закінчення ревізії з урахуванням заперечень або зауважень за їх наявності щодо правомірності дій перевіряючих розглянути їх та прийняти мотивоване рішення, яке вручається заявнику під розписку або надсилається платнику поштою з повідомленням про вручення.

За матеріалами акта ревізії протягом 20 календарних днів керівники виконавчої дирекції Фонду та його відділень, їх заступники приймають рішення про застосування фінансових та штрафних санкцій до страхувальника. Страхувальник у визначені у рішенні строки інформує в письмовій формі робочий орган Фонду про усунення недоліків, виявлених ревізією, а також щодо виконання рішення по накладанню штрафних і фінансових санкцій.

Обов'язок доведення того, що будь-яке нарахування сум фінансових та штрафних санкцій за матеріалами ревізій, здійснене робочим органом Фонду, є помилковим, покладається на платника страхових внесків. У разі коли платник страхових внесків вважає, що орган Фонду невірно визначив суму фінансових та штрафних санкцій або прийняв будь-яке інше рішення, що суперечить законодавству або виходить за межі його компетенції, встановленої законодавством, такий страхувальник має право звернутися до органу Фонду із скаргою про перегляд цього рішення, яка подається у письмовій формі та може супроводжуватися документами, розрахунками та доказами, які страхувальник вважає за потрібне надати. Скарга повинна бути подана органу Фонду протягом десяти календарних днів, наступних за днем отримання страхувальником рішення органу Фонду, що оскаржується.

Орган Фонду зобов'язаний прийняти вмотивоване рішення та надіслати його протягом двадцяти календарних днів від дня отримання скарги страхувальником на його адресу поштою з повідомленням про вручення або надати йому під розписку. У разі коли орган Фонду надсилає страхувальнику рішення про повне або часткове незадоволення його скарги, такий страхувальник має право звернутися протягом десяти календарних днів, наступних за днем отримання відповіді, з повторною скаргою до органу Фонду вищого рівня, а при повторному повному або частковому незадоволенні скарги - до органу Фонду вищого рівня із дотриманням зазначеного десятиденного строку для кожного випадку оскарження та зазначеного двадцятиденного строку для відповіді на нього.

Керівник органу Фонду (або його заступник) може прийняти рішення про продовження строків розгляду скарги страхувальника понад зазначені вище строки, але не більше шістдесят календарних днів, та письмово повідомити про це страхувальника до закінчення двадцятиденного строку.

Якщо вмотивоване рішення за скаргою страхувальника не надсилається страхувальнику протягом двадцятиденного строку або протягом строку, продовженого за рішенням керівника органу Фонду (або його заступника), така скарга вважається повністю задоволеною на користь страхувальника з дня, наступного за останнім днем зазначених строків. Скарга вважається також повністю задоволеною на користь страхувальника, якщо рішення керівника органу Фонду (або його заступника) про продовження строків її розгляду не було надіслано страхувальнику до закінчення двадцятиденного строку.

Остаточне рішення вищого (центрального) органу Фонду за заявою страхувальника не підлягає подальшому адміністративному оскарженню, але може бути оскаржене у судовому порядку. Страхувальник зобов'язаний письмово повідомляти орган Фонду про кожний випадок судового оскарження його рішень.

Позапланові перевірки проводяться у випадку, якщо:

- за наслідками зустрічних перевірок виявлено факти, які свідчать про порушення суб'єктом господарювання закону;
- суб'єкт господарювання в установлений строк не подав документів обов'язкової звітності;
- виявлено недостовірність даних, заявлених у документах обов'язкової звітності;
- за наявності дефіциту коштів, їх перевитрат або використання не за призначенням;
- суб'єкт господарювання подав заяву на отримання коштів для відшкодування витрат з бюджету фонду або подав листа з проханням провести перевірку;
- суб'єкт господарювання подав скаргу про порушення закону посадовими особами фонду під час проведення перевірки;
- у разі виникнення потреби у перевірці відомостей, отриманих від особи, яка мала правові відносини з суб'єктом господарювання, і якщо такий суб'єкт не дає пояснень і документальних підтверджень на обов'язковий письмовий запит фонду протягом 3 робочих днів від дня отримання запиту;
- проводиться реорганізація (ліквідація) юридичної особи.

При потребі можуть здійснюватись камеральні перевірки.

Камеральною вважається перевірка, яка проводиться робочим органом Фонду на підставі даних, зазначених у звітах про нараховані внески, перерахування та витрати, пов'язані із загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

3. Перевірки контрольних органів

До **контрольних органів**, що покликані забезпечувати безпеку життєдіяльності громадян можна віднести такі:

- СЕС;
- Державний департамент пожежної безпеки Міністерства надзвичайних справ;
- Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики;
- Держохоронпраці;
- Органи екологічного контролю;
- Органи ветеринарного контролю;
- Державна інспекція з контролю якості лікарських засобів.

Державна санітарно-епідеміологічна служба

Державний санітарно-епідеміологічний нагляд - це діяльність органів, установ та закладів державної санітарно-епідеміологічної служби по контролю за дотриманням юридичними та фізичними особами санітарного законодавства з метою попередження, виявлення, зменшення або усунення шкідливого впливу небезпечних факторів на здоров'я людей та по застосуванню заходів правового характеру щодо порушників.

Завданнями СЕС законом визначено:

здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду;

визначення першочергових заходів щодо профілактики інфекційних хвороб, професійних захворювань, масових неінфекційних захворювань (отруєнь), радіаційних уражень людей, запобігання шкідливому впливу на стан здоров'я і життя людини факторів середовища життєдіяльності;

аналіз причин і умов виникнення ситуацій санітарного та епідемічного неблагополуччя, підготовка пропозицій щодо запобіжних заходів і здійснення контролю за їх проведенням;

участь у координації діяльності органів виконавчої влади у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення;

координація роботи з проведення гігієнічного виховання населення.

Державний санітарно-епідеміологічний нагляд здійснюється відповідно до Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні *вибірковими перевітками* дотримання санітарного законодавства за планами органів, установ та закладів державної санітарно-епідеміологічної служби, а також *позапланово* залежно від санітарної, епідемічної ситуації та за заявами громадян. Результати перевірки оформлюються актом, форма і порядок складання якого визначаються головним державним санітарним лікарем України.

Посадові особи СЕС мають право перевіряти суб'єкти господарювання тільки в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці. У межах відповідної території посадові особи органів СЕС **мають право**, зокрема:

1) державного санітарно-епідеміологічного нагляду за дотриманням органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами санітарного законодавства;

2) систематичного аналізу санітарної та епідемічної ситуації, показників здоров'я населення, окремих його груп;

3) визначення факторів, що можуть шкідливо впливати на здоров'я населення, ступеня створюваного ними ризику для здоров'я населення регіону, території, об'єкта, окремих професійних груп тощо;

4) контролю за проведенням санітарних і протиепідемічних заходів, виконанням програм профілактики захворювань, охорони здоров'я населення;

5) погодження відведення земельних ділянок під забудову та інші види землекористування, місця водозаборів і скидання стічних вод, розташування промислових та інших об'єктів;

6) винесення рішень про необхідність проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи, визначення складу комісій для її здійснення і затвердження висновків;

7) винесення рішень про відповідність вимогам санітарних норм об'єктів і споруд, що вводяться в експлуатацію;

8) погодження видачі, а у передбачених законодавством випадках - надання дозволу на здійснення видів діяльності, передбачених Законом;

9) **безперешкодного входу на територію і у приміщення** всіх об'єктів нагляду за **службовим посвідченням і обов'язкових для виконання вказівок** щодо усунення виявлених порушень санітарних норм, а також проведення необхідних лабораторних досліджень;

10) **безплатного отримання** від юридичних осіб і фізичних осіб, які перебувають або ведуть діяльність на відповідній території України, **матеріалів і відомостей**, статистичних та інших даних, що характеризують санітарний та епідемічний стан об'єктів і здоров'я людей;

11) **безплатного відбору зразків сировини**, продукції, матеріалів для державної санітарно-епідеміологічної експертизи;

12) *розслідування причин і умов виникнення* професійних чи групових інфекційних *захворювань*, отруєнь, радіаційних аварій і подання матеріалів з цих питань компетентним органам для притягнення винних до відповідальності;

13) застосовування передбачених цим Законом заходів для припинення порушення санітарного законодавства.

Такі ж повноваження в межах підпорядкованих територій, об'єктів, частин та підрозділів надаються головним державним санітарним лікарям центрального органу виконавчої влади з питань оборони, центрального органу виконавчої влади з питань внутрішніх справ, центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань, Державного лікувально-оздоровчого управління, Служби безпеки України та їх заступникам.

Посадові особи органів СЕС застосовують такі **заходи для припинення порушення** санітарного законодавства:

1) *обмеження, тимчасова заборона чи припинення діяльності юридичних осіб*, об'єктів будь-якого призначення, технологічних ліній, машин і механізмів, виконання окремих технологічних операцій, користування плаваючими

засобами, рухомим складом і літаками у разі невідповідності їх вимогам санітарних норм;

2) *обмеження, тимчасова заборона або припинення будівництва, реконструкції та розширення* об'єктів за проектами, що не мають позитивного висновку за результатами державної санітарно-епідеміологічної експертизи, та у разі відступу від затвердженого проекту;

3) *тимчасова заборона виробництва, заборона використання та реалізації* хімічних речовин, харчових продуктів, технологічного устаткування, будівельних матеріалів, біологічних засобів, товарів народного споживання, джерел іонізуючих випромінювань в разі відсутності їх гігієнічної регламентації та державної реєстрації, а також якщо їх визнано шкідливими для здоров'я людей;

4) *обмеження, зупинення або заборона викидів (скидів)* забруднюючих речовин за умови порушення санітарних норм;

5) *зупинення або припинення інвестиційної діяльності* у випадках, встановлених законодавством;

6) *внесення засновникам (учасникам) юридичних осіб або уповноваженим ними органам подання про відсторонення від роботи або іншої діяльності їх працівників* у випадках, зазначених у Законі;

7) *вилучення з реалізації (конфіскація)* небезпечних для здоров'я харчових продуктів, хімічних та радіоактивних речовин, біологічних матеріалів у порядку, що встановлюється законодавством.

На вимогу посадових осіб органів СЕС виконання заходів для припинення порушень санітарного законодавства у необхідних випадках здійснюється із залученням *працівників органів внутрішніх справ*.

Постанови, розпорядження, приписи, висновки посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби у місячний термін можуть бути оскаржені до органу, що стоїть вище, до Кабінету Міністрів України, до суду, у порядку, встановленому законом. Оскарження прийнятого рішення не припиняє його дії.

Державний департамент пожежної безпеки

Державний департамент пожежної безпеки є урядовим органом державного управління, який діє у складі МНС і йому підпорядковується .

Органи державного пожежного нагляду відповідно до покладених на них **завдань**:

1) розробляють і затверджують загальнодержавні правила пожежної безпеки, які є обов'язковими для всіх юридичних та фізичних осіб;

2) погоджують проекти державних і галузевих стандартів, норм, правил, технічних умов та інших нормативно-технічних документів, що стосуються забезпечення пожежної безпеки, а також проектні рішення, на які не встановлено норми і правила;

3) встановлюють порядок опрацювання і затвердження положень, інструкцій та інших нормативних актів з питань пожежної безпеки, що діють на підприємстві, в установі та організації, розробляють типові документи з цих питань;

4) здійснюють контроль за додержанням вимог актів законодавства з питань пожежної безпеки керівниками органів виконавчої влади, органів місцевого та регіонального самоврядування, керівниками та іншими посадовими особами юридичних осіб, а також громадянами;

5) проводять згідно з чинним законодавством перевірки і дізнання за повідомленнями та заявами про злочини, пов'язані з пожежами та порушеннями правил пожежної безпеки.

Посадові особи органів державного пожежного нагляду є державними інспекторами з пожежного нагляду.

Юридичні особи, в тому числі орендарі зобов'язані (стаття 5 Закону України “Про пожежну безпеку”), зокрема:

- відповідно до нормативних актів з пожежної безпеки розробляти і затверджувати положення, інструкції, інші нормативні акти, що діють у межах юридичної особи, здійснювати постійний контроль за їх додержанням;
- забезпечувати додержання протипожежних вимог стандартів, норм, правил, а також виконання вимог приписів і постанов органів державного пожежного нагляду;
- у разі відсутності в нормативних актах вимог, необхідних для забезпечення пожежної безпеки, вживати відповідних заходів, погоджуючи їх з органами державного пожежного нагляду;
- утримувати в справному стані засоби протипожежного захисту і зв'язку, пожежну техніку, обладнання та інвентар, не допускати їх використання не за призначенням;
- подавати на вимогу державної пожежної охорони відомості та документи про стан пожежної безпеки об'єктів і продукції, що ними виробляється;
- здійснювати заходи щодо впровадження автоматичних засобів виявлення та гасіння пожеж і використання для цієї мети виробничої автоматики;
- своєчасно інформувати пожежну охорону про несправність пожежної техніки, систем протипожежного захисту, водопостачання, а також про закриття доріг і проїздів на своїй території;
- проводити службове розслідування випадків пожеж.

Обов'язки сторін щодо забезпечення пожежної безпеки орендованого майна повинні бути визначені у договорі оренди (стосується лише оренди державного чи комунального майна).

Державні інспектори з пожежного нагляду **мають право** (стаття 7 Закону України “Про пожежну безпеку):

1) *проводити в будь-який час у присутності уповноваженого представника юридичної особи пожежно-технічні обстеження і перевірки юридичних осіб, будівель, споруд, новобудов та інших підконтрольних об'єктів незалежно від форм власності, одержувати необхідні пояснення, матеріали та інформацію;*

2) давати (надсилати) керівникам органів виконавчої влади, органів місцевого та регіонального самоврядування, керівникам та іншим посадовим особам юридичних осіб, а також громадянам *обов'язкові для виконання розпорядження (приписи) про усунення порушень і недоліків з питань пожежної безпеки;*

3) *здійснювати контроль за виконанням протипожежних вимог, передбачених стандартами, нормами і правилами, під час проектування (вибірково), будівництва, реконструкції, розширення чи технічного переоснащення, капітального ремонту підприємств, будівель, споруд та інших об'єктів. У разі виявлення порушень забороняти до їх усунення випуск і*

застосування проектів, зупиняти проведення будівельно-монтажних робіт та вносити пропозиції про припинення фінансування цих робіт;

4) *притягати до адміністративної відповідальності* посадових осіб, інших працівників юридичних осіб та громадян, винних у порушенні встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, невиконанні приписів, постанов органів державного пожежного нагляду, використанні пожежної техніки та засобів пожежогасіння не за призначенням;

5) *застосовувати штрафні санкції* до юридичних осіб та інших організацій за порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, невиконання розпоряджень (приписів) посадових осіб органів державного пожежного нагляду.

Посадові особи органів державного пожежного нагляду несуть відповідальність за неналежне виконання покладених на них обов'язків. За шкоду, завдану юридичним та фізичним особам внаслідок застосування санкцій органи та посадові особи державного пожежного нагляду відповідальності не несуть.

Планові перевірки проводяться за наявності письмового розпорядження керівника державного пожежного нагляду на перевірку. **Позапланові перевірки** дотримання суб'єктами господарювання пожежної безпеки *не проводяться, якщо суб'єкт господарювання уклав договір страхування цивільної відповідальності перед третіми особами стосовно відшкодування наслідків можливої шкоди*.

Розпорядження (приписи) і постанови органів державного пожежного нагляду є обов'язковими для виконання керівниками органів виконавчої влади, місцевих Рад та їх виконкомів, керівниками та іншими посадовими особами юридичних осіб, а також громадянами. Постанови може бути оскаржено до вищого органу або посадовій особі органу державного пожежного нагляду у п'ятиденний термін з дня їх вручення. Подача скарги не припиняє виконання постанови. Постанову може бути змінено чи скасовано органом (посадовою особою), який прийняв рішення, або вищим органом (посадовою особою) Держпожнагляду. За шкоду, завдану юридичним і фізичним особам внаслідок правомірного застосування санкцій, передбачених зазначеними підпунктами, органи та посадові особи Держпожнагляду відповідальності не несуть.

*Державний комітет України з питань технічного регулювання
та споживчої політики*

Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (далі - Держспоживстандарт України) є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів, стандартизації, метрології, підтвердження відповідності.

Основними завданнями Держспоживстандарту України є:

- участь у формуванні та забезпечення реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів, стандартизації, метрології, сертифікації, підтвердження відповідності, управління якістю;
- здійснення державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, рекламу у цій сфері, державного метрологічного контролю та нагляду;

- здійснення у межах своєї компетенції державного нагляду за додержанням законодавства у сфері стандартизації та підтвердження відповідності;
- забезпечення міжгалузевої координації та функціонального регулювання у сфері захисту прав споживачів, стандартизації, метрології, сертифікації, підтвердження відповідності, управління якістю.

У сфері споживчої політики та захисту прав споживачів Держспоживстандарт **має право** (стаття 26 Закону України „Про захист прав споживачів”):

1) давати суб'єктам господарювання обов'язкові для виконання приписи про припинення порушень прав споживачів;

2) перевіряти у суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, якість продукції, додержання обов'язкових вимог щодо безпеки продукції, а також додержання правил торгівлі та надання послуг; безперешкодно відвідувати та обстежувати відповідно до законодавства будь-які виробничі, складські, торговельні та інші приміщення цих суб'єктів. Порядок проведення таких перевірок визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів;

3) відбирати у суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, зразки товарів, сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих виробів для перевірки їх якості на місці або проведення незалежної експертизи у відповідних лабораторіях та інших установах, акредитованих на право проведення таких робіт згідно із законодавством, з оплатою вартості зразків і проведених досліджень (експертизи) за рахунок коштів державного бюджету. У разі встановлення за результатами проведених досліджень (експертизи) факту реалізації продукції неналежної якості та/або фальсифікованої суб'єкт господарювання, що перевірявся, відшкодовує здійснені за це витрати. Кошти відшкодовування витрат зараховуються до державного бюджету. Порядок відбору таких зразків визначається Кабінетом Міністрів України;

4) проводити контрольні перевірки правильності розрахунків із споживачами за реалізовану продукцію. У разі неможливості повернення продукції, яка була використана (одержана) під час контрольної перевірки, відшкодування затрат відноситься на результати діяльності суб'єктів господарювання. Порядок проведення таких перевірок визначається Кабінетом Міністрів України;

5) одержувати безоплатно від суб'єктів господарювання, що перевіряються, копії необхідних документів, які характеризують якість продукції, сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, що використовуються для виробництва цієї продукції;

6) припиняти відвантаження і реалізацію товарів, що не відповідають вимогам нормативних документів, до усунення суб'єктами господарювання виявлених недоліків;

7) забороняти суб'єктам господарювання реалізацію споживачам продукції:

а) на яку відсутні документи, що засвідчують її відповідність вимогам нормативних документів;

б) на яку в нормативно-правових актах та нормативних документах встановлено обов'язкові вимоги щодо забезпечення безпеки життя, здоров'я,

майна споживачів та охорони навколишнього природного середовища, якщо продукцію внесено до переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, але яка не має сертифіката відповідності (свідоцтва про визнання відповідності);

в) ввезеної на територію України без документів, які підтверджують її належну якість;

г) на яку строк придатності не зазначено або зазначено з порушенням вимог нормативних документів, а також товарів, строк придатності яких минув;

г) яка є фальсифікованою;

8) приймати рішення про:

а) припинення суб'єктами господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, реалізації та виробництва продукції, що не відповідає вимогам нормативно-правових актів та нормативних документів, - до усунення виявлених недоліків;

б) тимчасове припинення діяльності суб'єктів господарювання сфери торгівлі (секцій, відділів), послуг, у тому числі ресторанного господарства, складів підприємств оптової і роздрібної торгівлі та організацій незалежно від форми власності, що систематично реалізують товари неналежної якості, порушують правила торгівлі та надання послуг, умови зберігання та транспортування товарів, - до усунення виявлених недоліків;

9) опломбовувати у порядку, передбаченому законодавством, виробничі, складські, торговельні та інші приміщення суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, а також несправні, з неправильними показаннями, з пошкодженим повірочним тавром або без нього, чи з таким, строк дії якого закінчився, засоби вимірювальної техніки, за допомогою яких здійснюється обслуговування споживачів, з подальшим повідомленням про це територіальних органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері стандартизації, метрології та сертифікації;

10) подавати до суду позови щодо захисту прав споживачів;

11) передавати матеріали перевірок на дії осіб, що містять ознаки злочину, органам дізнання чи досудового слідства;

12) накладати на винних осіб у випадках, передбачених законодавством, адміністративні стягнення.

13) накладати на суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, стягнення, передбачені статтею 23 Закону України „Про захист прав споживачів”, в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

У сфері стандартизації Держспоживстандарт здійснює зокрема такі функції:

- установлює *правила* розроблення, схвалення, прийняття, перегляду, зміни та втрати чинності *національними стандартами*, їх позначення, класифікації за видами та іншими ознаками, кодування та реєстрації;
- *схвалює та приймає національні стандарти* відповідно до законодавства;
- здійснює реєстрацію нормативних документів;
- приймає рішення щодо створення та припинення діяльності технічних комітетів стандартизації, визначає їх повноваження і порядок створення;

- здійснює відповідно до законодавства *державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил*, інших вимог щодо безпеки та якості продукції;

У сфері метрології Держспоживстандарт здійснює зокрема такі **функції**:

- організація проведення фундаментальних досліджень у сфері метрології;
- організація створення та функціонування еталонної бази України;
- встановлення порядку створення, затвердження, реєстрації, зберігання та застосування еталонів, а також звірення їх з еталонами інших держав та міжнародними еталонами;
- координація діяльності метрологічної служби України;
- розроблення та затвердження нормативно-правових актів у сфері метрології та метрологічної діяльності;
- затвердження типів засобів вимірювальної техніки та встановлення порядку ведення Державного реєстру засобів вимірювальної техніки;
- встановлення вимог до державних повірників метрологічних центрів і територіальних органів, повірників повірочних лабораторій підприємств і організацій, аудиторів з метрології, державних інспекторів з метрологічного нагляду та порядку їх атестації;
- встановлення вимог до розроблення та атестації методик виконання вимірювань та порядку ведення Державного реєстру методик виконання вимірювань, що застосовуються у сфері поширення державного метрологічного нагляду;
- встановлення порядку ведення обліку підприємств, організацій та фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності, які провадять діяльність, пов'язану з виробництвом, ремонтом, продажем і прокатом засобів вимірювальної техніки;
- організація та проведення державного метрологічного контролю і нагляду;
- визначення порядку встановлення приналежності технічних засобів до засобів вимірювальної техніки;
- затвердження норм часу на повірку засобів вимірювальної техніки.

Органи Держспоживстандарту можуть проводити планові та позапланові перевірки. Рішення про накладення штрафів приймається на підставі відповідних *актів* перевірки суб'єкта господарювання та інших матеріалів, пов'язаних з цією перевіркою, за наявності порушень законодавства і оформляється постановою за формою, що встановлюється Держспоживстандартом. Питання про накладення штрафу розглядається за участю представника суб'єкта господарювання. У разі його відсутності справу може бути розглянуто лише у випадку, коли незважаючи на своєчасне повідомлення суб'єкта господарювання про місце і час розгляду справи від нього не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи. *Постанова про накладення штрафу* складається у трьох примірниках. Перший і другий примірники залишаються у Держспоживстандарті або його територіальному органі, який прийняв постанову про накладення штрафу, третій примірник у 3-денний термін після її прийняття надсилається суб'єкту господарської діяльності або видається його представнику під розписку. Постанова про накладення штрафу обов'язкова для виконання суб'єктом господарювання.

У разі невиконання в добровільному порядку суб'єктами господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства рішень (постанов) Держспоживстандарту, його територіальних органів та їх посадових осіб про накладення стягнення примусове виконання таких рішень (постанов) здійснюється державною виконавчою службою в порядку, встановленому Законом України "Про виконавче провадження".

Сплата штрафів не звільняє суб'єктів господарювання від обов'язків відшкодування в установленому порядку споживачам майнових і моральних збитків, які виникли внаслідок порушення законодавства про захист прав споживачів. Постанову про накладення штрафу за порушення законодавства про захист прав споживачів може бути оскаржено суб'єктом господарювання до Держспоживстандарту або до суду.

Державний комітет України з нагляду за охороною праці

Державний комітет України з нагляду за охороною праці (Держнаглядохоронпраці України) є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці та органом державного гірничого нагляду.

Основними **завданнями** Держнаглядохоронпраці України зокрема є:

1) здійснення державного управління з питань, що належать до його компетенції, у галузі геологічного вивчення, використання та охорони надр в тому числі у межах своєї компетенції опрацьовує і затверджує правила, норми, стандарти, інші нормативно-правові акти з питань охорони праці;

2) здійснення *державного нагляду* за додержанням законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці в частині безпечного ведення робіт, державного гірничого нагляду з питань:

- будівництва, реконструкції та експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки, потенційно небезпечних об'єктів і виробництв;
- застосування у виробництві технологій, технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, а також забезпечення працівників спецодягом та іншими засобами колективного та індивідуального захисту;
- виготовлення, монтажу, ремонту, реконструкції, налагодження і безпечної експлуатації машин, механізмів, устаткування, транспортних та інших засобів виробництва;
- виготовлення, транспортування, зберігання та використання вибухових матеріалів і виробів на їх основі;
- безпечного проведення робіт з утилізації зброї, звичайних видів боєприпасів, виробів ракетної техніки;

3) здійснює *державний нагляд за діяльністю Фонду* соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в частині виконання ним заходів профілактики виробничого травматизму, підготовки, фінансування та реалізації національної, галузевих і регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;

4) здійснює *державний нагляд за веденням робіт з геологічного вивчення надр*, їх використанням та охороною, а також використанням і переробкою мінеральної сировини (державний гірничий нагляд), в тому числі *перевіряє правильність та своєчасність проведення заходів, що гарантують безпеку*

людей, майна і навколишнього природного середовища, гірничих виробок і свердловин від шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами;

5) *погоджує питання ліквідації і консервації гірничодобувних об'єктів або їх ділянок, контролює правильність віднесення вугільних шахт до категорій їх небезпечності за метаном;*

6) *реєструє об'єкти підвищеної небезпеки енергетики, нафтогазового комплексу, металургійних, коксохімічних, хімічних, нафтохімічних, нафтогазопереробних і будівельних виробництв, підйомні споруди, парові і водогрійні котли, посудини, що працюють під тиском, трубопроводи пари та гарячої води;*

7) *проводить державну реєстрацію великотоннажних автомобілів та інших технологічних транспортних засобів незалежно від форм власності, що не підлягають експлуатації у вулично-дорожній мережі загального користування;*

8) *здійснює державний облік ділянок надр, наданих для будівництва та експлуатації підземних споруд і для інших цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин;*

9) *організовує в межах своїх повноважень розслідування аварій, групових нещасних випадків та нещасних випадків із смертельними наслідками на виробництві; веде облік аварій і нещасних випадків на виробництві, пов'язаних з безпечним веденням робіт, аналізує їх причини, розробляє пропозиції щодо запобігання таким випадкам;*

10) *видає у випадках, передбачених законодавством, дозволи на початок роботи та види робіт підприємства, діяльність якого пов'язана з виконанням робіт та експлуатацією об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки;*

11) *здійснює в межах своєї компетенції дозвільну діяльність у сфері проведення вибухових робіт, виготовлення засобів механізації вибухових робіт, видає свідоцтва на придбання і зберігання вибухових речовин;*

12) *здійснює у випадках, передбачених законодавством, ліцензування певних видів господарської діяльності;*

Посадові особи Держнаглядохоронпраці України відповідно до своїх повноважень **мають право** (стаття 39 Закону України “Про охорону праці”):

- *безперешкодно відвідувати юридичних осіб (об'єкти), виробництва фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, та здійснювати в присутності роботодавця або його представника перевірку додержання законодавства з питань, віднесених до їх компетенції;*
- *одержувати від роботодавця і посадових осіб письмові чи усні пояснення, висновки експертних обстежень, аудитів, матеріали та інформацію з відповідних питань, звіти про рівень і стан профілактичної роботи, причини порушень законодавства та вжиті заходи щодо їх усунення;*
- *видавати в установленому порядку роботодавцям, керівникам та іншим посадовим особам юридичних та фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування обов'язкові для виконання приписи (розпорядження) про усунення порушень і недоліків у галузі охорони праці, охорони надр, безпечної експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки;*
- *забороняти, зупиняти, припиняти, обмежувати експлуатацію окремих виробництв, цехів, дільниць, робочих місць, будівель, споруд, приміщень, випуск та експлуатацію машин, механізмів, устаткування, транспортних та інших засобів праці, виконання певних робіт, а також скасовувати або*

припиняти дію виданих ними дозволів і ліцензій до усунення порушень, які створюють загрозу життю працюючих;

- *притягати до адміністративної відповідальності* працівників, винних у порушенні законодавства про охорону праці в частині безпечного ведення робіт та охорони надр;
- надсилати роботодавцям подання про невідповідність окремих посадових осіб займаний посаді, передавати матеріали органам прокуратури для притягнення цих осіб до відповідальності згідно із законом.

Рішення посадових осіб Держнаглядохоронпраці України за необхідності обґрунтовуються результатами роботи та висновками експертно-технічних центрів, дослідних, випробувальних лабораторій та інших підрозділів (груп) технічної підтримки, що функціонують у складі органів Держнаглядохоронпраці України відповідно до завдань інспекційної служби або створюються і діють згідно із законодавством як незалежні експертні організації.

4. Перевірки правоохоронних органів

До правоохоронних органів, які здійснюють контроль та нагляд за діяльністю суб'єктів господарювання, зокрема належать:

1. Міністерство внутрішніх справ України.
2. СБУ.
3. Прокуратура України.

Перевірки, що проводяться правоохоронними органами можна розділити на:

1) перевірки, що проводяться до порушення провадження у кримінальній справі, метою проведення яких є порушення чи відмова у порушенні кримінальної справи (проводяться у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України);

2) перевірки, що проводяться у межах справи щодо правопорушення, що стало відоме вже після порушення кримінальної справи (проводяться у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України, Законами України “Про оперативно-розшукову діяльність” та “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”);

3) перевірки, що проводяться на підставах, які передбачені у Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність”.

4) перевірки суб'єктів господарювання, що проводяться підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю (проводяться у порядку, встановленому Законом України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”).

Перевірки органів МВС (міліції)

Міліція в Україні - державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань.

До **обов'язків міліції**, які пов'язані з виконанням покладених на неї завдань, зокрема відносяться такі (стаття 10 Закону України “Про міліцію”):

- 1) виявляти, запобігати, припиняти та розкривати злочини, *вживати з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів*, передбачених чинним законодавством;

Оперативно-розшукова діяльність (у відповідності до статті 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”) здійснюється оперативними підрозділами Міністерства внутрішніх справ України - кримінальною, транспортною та спеціальною міліцією, спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, судовою міліцією. Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами МВС забороняється.

- 2) здійснювати досудову підготовку матеріалів за протокольною формою, *проводити дізнання* у межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством;
- 3) *припиняти адміністративні правопорушення і здійснювати провадження* у справах по них;
- 4) *виконувати* прийняті в установленому законом порядку і в межах своєї компетенції *рішення прокурора, слідчого, суду*;
- 5) забезпечувати в межах своєї компетенції *безпеку дорожнього руху*, додержання законів, правил і нормативів у цій сфері, здійснювати реєстрацію та облік автотранспортних засобів, приймати іспити на право керування транспортними засобами і видавати відповідні документи; *запобігати забрудненню повітря, водойм транспортними засобами та сільськогосподарською технікою; здійснювати контроль за утриманням у належному технічному стані та чистоті доріг, вулиць, майданів*;
- 6) давати відповідно до законодавства *дозвіл на придбання, зберігання, носіння і перевезення зброї, боєприпасів, вибухових речовин* та матеріалів, інших предметів і речовин, щодо зберігання і використання яких встановлено спеціальні правила, а також на відкриття об'єктів, де вони використовуються, контролювати додержання зазначених правил та функціонування цих об'єктів;
- 7) контролювати додержання громадянами та службовими особами встановлених законодавством *правил паспортної системи*, в'їзду, виїзду, перебування в Україні і транзитного проїзду через її територію іноземних громадян та осіб без громадянства;
- 8) забезпечувати *збереження* знайдених, вилучених у затриманих і заарештованих осіб і зданих у міліцію *документів, речей, цінностей та іншого майна*, вживати заходів до повернення їх законним власникам. Міліція несе відповідальність за збереження зданих цінностей і майна;
- 9) *подавати у межах наданих прав допомогу* народним депутатам, *представникам державних органів і громадських об'єднань* у здійсненні їх законної діяльності, якщо їм чиниться протидія або загрожує небезпека з боку правопорушників;
- 10) забезпечувати в межах своїх повноважень виконання та контроль рішень сільських, селищних, міських рад із питань охорони громадського порядку, торгівлі, утримання тварин у домашніх умовах, додержання тиші в громадських місцях тощо, а також контролювати утримання в належній чистоті територій дворів і прибудинкових територій у містах та інших населених пунктах.

Співробітникам міліції Законом про міліцію (стаття 11) зокрема **надається право:**

1) *вимагати припинення правопорушень та дій*, що перешкоджають здійсненню повноважень міліції, виносити на місці усне попередження особам, які допустили малозначні адміністративні порушення, а в разі невиконання вимог застосовувати передбачені Законом заходи примусу;

2) *перевіряти у громадян при підозрі у вчиненні правопорушень документи*, що посвідчують їх особу, а також інші документи, необхідні для з'ясування питання щодо додержання правил, нагляд і контроль за виконанням яких покладено на міліцію;

3) *затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях:*

- осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, обвинувачених, які переховуються від дізнання, слідства чи суду, засуджених, які ухиляються від виконання кримінального покарання, - на строки і в порядку, передбачені законом;

- осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту, - на строк, встановлений судом, але не більше десяти діб;

- осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, для складання протоколу або розгляду справи по суті, якщо ці питання не можуть бути вирішені на місці, - на строк до трьох годин, а у необхідних випадках для встановлення особи і з'ясування обставин правопорушення - до трьох діб з повідомленням про це письмово прокуророві протягом 24 годин з моменту затримання;

- неповнолітніх віком до 16 років, які залишилися без опікування, - на строк до передачі законним представникам або до влаштування у встановленому порядку, а неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння і не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, - до передачі їх законним представникам або направлення у приймальники-розподільники, але не більш як на 8 годин;

- осіб, які виявили непокору законній вимозі працівника міліції, - до розгляду справи судом, але не більше ніж на 24 години;

- осіб, які перебували в громадських місцях у стані сп'яніння, якщо їх вигляд ображав людську гідність і громадську мораль або якщо вони втратили здатність самостійно пересуватися чи могли завдати шкоди оточуючим або собі, - до передачі їх в спеціальні медичні заклади або для доставки до місця проживання, а при відсутності таких - до їх витвердження;

- осіб, яких запідозрено у занятті бродяжництвом, - на строк до 30 діб з санкції прокурора;

- осіб, які ухиляються від виконання постанови суду про направлення на примусове лікування від хронічного алкоголізму або наркоманії, - на строк до 3 діб;

- військовослужбовців, які вчинили діяння, що підпадають під ознаки злочину або адміністративного правопорушення, - до передачі їх військовослужбовцям Військової служби правопорядку у Збройних Силах України або військового командування;

- осіб, які мають ознаки вираженого психічного розладу і створюють у зв'язку з цим реальну небезпеку для себе і оточуючих, - до передачі їх у лікувальні заклади, але не більш як на 24 години;

4) *проводити огляд осіб, які затримані, речей, що знаходяться при них, транспортних засобів і вилучати документи та предмети, що можуть бути речовими доказами або використані на шкоду їх здоров'ю;*

5) *проводити в порядку провадження дізнання і за дорученням слідчих органів у кримінальних справах обшуки, вилучення, допити та інші слідчі дії відповідно до кримінально-процесуального законодавства;*

6) *здійснювати на підставах і в порядку, встановлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи, фото-, кіно-, відеозйомку і звукозапис, прослуховування телефонних розмов з метою розкриття злочинів;*

7) *входити безперешкодно (за письмовим розпорядженням керівника відповідного спеціального підрозділу входити за службовими посвідченнями – стаття 12 Закону України “Про організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю”) у будь-який час доби зокрема на територію і в приміщення юридичних осіб та інших організацій (крім іноземних, дипломатичних представництв – стаття 12 зазначеного закону), та оглядати їх з метою припинення злочинів, переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, при стихійному лихові та інших надзвичайних обставинах;*

8) *перебувати на земельних ділянках, в жилих та інших приміщеннях громадян за їхньою згодою, а також на території і в приміщеннях юридичних осіб та інших організацій з повідомленням про це адміністрації з метою забезпечення безпеки громадян, громадської безпеки, запобігання злочину, виявлення і затримання осіб, які його вчинили;*

9) *одержувати безперешкодно і безплатно від юридичних осіб та інших організацій на письмовий запит відомості (в тому числі й ті, що становлять комерційну та банківську таємницю), необхідні у справах про злочини, що знаходяться у провадженні міліції. Документи та інформація повинні бути подані негайно, а якщо це неможливо - не пізніше як протягом 10 діб (стаття 12 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”).*

10) *вносити відповідним державним органам, громадським об'єднанням або службовим особам, юридичним особам та іншим організаціям обов'язкові до розгляду подання про необхідність усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень;*

11) *зупиняти транспортні засоби в разі порушення правил дорожнього руху, наявних ознак, що свідчать про технічну несправність транспорту або забруднення ним навколишнього середовища, а також при наявності даних про те, що він використовується з протиправною метою; оглядати транспортні засоби і перевіряти у водіїв документи на право користування й керування ними, дорожні листи і відповідність вантажів, що перевозяться, товарно-транспортним документам, наявність страхового поліса (сертифіката), про укладення договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів; проводити технічний огляд автотранспорту, організовувати при необхідності затримувати, відстороняти водіїв від керування транспортними засобами осіб, які не мають документів на право керування або користування транспортними засобами, позбавляти водіїв у передбачених законодавством випадках права керування транспортними засобами; обмежувати або забороняти проведення ремонтно-будівельних та інших робіт, інших заходів на вулицях і автомобільних шляхах, якщо при цьому не дотримуються вимоги по забезпеченню громадської безпеки;*

12) *анулювати виданий юридичній особі чи фізичній особі дозвіл на придбання, зберігання і використання зброї, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів і речовин, вилучати при необхідності зазначені предмети, опечатувати склади, бази й сховища, закривати стрілецькі тири і стени, зброєремонтні та піротехнічні організації, магазини, що торгують зброєю і боєприпасами, до усунення порушень відповідних правил; оглядати з участю адміністрації організацій приміщення, де знаходяться зброя, боєприпаси, вибухові, наркотичні та сильнодіючі хімічні, отруйні та радіоактивні речовини і матеріали, з метою перевірки дотримання правил поводження з ними;*

13) *вилучати у громадян і службових осіб предмети і речі, заборонені або обмежені в обороті, а також документи з ознаками підробки, знищувати ці предмети, речі та документи або передавати їх за призначенням у встановленому порядку;*

14) вимагати від керівників підприємств, установ і організацій пояснення по фактах порушення законодавства, перевірка дотримання якого віднесена до компетенції міліції, а також у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, проводити перевірки по фактах порушення законодавства, контроль за дотриманням якого віднесено до компетенції міліції, вимагати проведення інвентаризацій і ревізій відповідних сфер фінансово-господарської діяльності.

Органи міліції вправі приступити до проведення перевірки суб'єктів господарської діяльності за умови наявності направлення на перевірку, яке складається за формою, встановленою Міністерством внутрішніх справ України. У направленні на перевірку зазначаються дата його видачі, назва підрозділу міліції, мета, вид, підстави, дата початку та дата закінчення перевірки, посади, звання та прізвища посадових осіб підрозділу міліції, які проводитимуть перевірку. Направлення на перевірку є дійсним за умови наявності підпису керівника підрозділу міліції, скріпленого печаткою органу міліції;

за рішенням суду в присутності понятих та керівників підприємств, установ, організацій, фізичних осіб, щодо яких проводиться перевірка, вилучати і вилучати оригінали документів, що свідчать про правопорушення, зразки сировини і продукції, а до ухвалення такого рішення суду - в присутності понятих та керівників підприємств, установ, організацій, фізичних осіб, щодо яких проводиться перевірка, вивчати документи, що свідчать про правопорушення, за рахунок відповідного органу міліції робити з них копії із залишенням особам, щодо яких проводиться перевірка, опису документів, з яких виготовлено копії, опечатувати каси, склади та архіви на термін не більше 24 годин з моменту такого опечатування, зазначеного в протоколі.

У відповідності до статті 12 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” органи міліції мають право за постановою та з санкції відповідного прокурора по нагляду за виконанням законів, а у невідкладних випадках - з наступним повідомленням прокурора протягом доби в разі загрози знищення, приховування або втрати предметів чи документів, які можуть бути використані у розкритті та розслідуванні злочинної діяльності, на строк до 10 діб опечатувати архіви, каси, приміщення (за винятком жилих) чи інші сховища, брати їх під охорону, накладати арешт на грошові кошти та інші цінності фізичних та юридичних осіб, вилучати предмети і документи із складанням відповідного акта. Копії акта вручаються громадянину чи представнику підприємства, установи, організації.

15) *використовувати безперешкодно і безоплатно транспортні засоби*, що належать організаціям (крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав, міжнародних організацій, транспортних засобів спеціального призначення), для проїзду до місця події, стихійного лиха, доставки в лікувальні заклади осіб, які потребують невідкладної медичної допомоги, для переслідування правопорушників та їх доставки в міліцію.

16) *користуватися у невідкладних випадках безперешкодно і безплатно засобами зв'язку*, що належать організаціям.

За матеріалами оперативно-розшукової діяльності та кримінальних справ спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю органів міліції мають право подавати до суду заяви про скасування реєстрації і припинення діяльності суб'єктів підприємництва, а також за наявності підстав, передбачених Законом, подавати до суду позови про визнання недійсними угод у порядку, встановленому законодавством України (стаття 12 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”).

Оперативним підрозділам міліції для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності при наявності передбачених статтею 6 Закону України Про оперативно-розшукову діяльність” підстав зокрема надається право проводити контрольну та оперативну закупівлю та постачання товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання визначається нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції, Служби безпеки України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України.

Міліція має право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю у випадках і в порядку, передбачених Законом. Застосуванню сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї повинно передувати попередження про намір їх використання, якщо дозволяють обставини. Без попередження фізична сила, спеціальні засоби і зброя можуть застосовуватися, якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю громадян чи працівників міліції. Забороняється застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх, крім випадків вчинення ними групового нападу, що загрожує життю і здоров'ю людей, працівників міліції, або збройного нападу чи збройного опору. Перевищення повноважень по застосуванню сили, в тому числі спеціальних засобів і зброї, тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Органи прокуратури

Прокурорський нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів органами виконавчої влади, органами державного і господарського управління та контролю, органами місцевого самоврядування, юридичними особами незалежно від форм власності, підпорядкованості та приналежності, посадовими особами та громадянами здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами.

На прокуратуру України покладаються такі **функції**:

1) підтримання державного обвинувачення в суді;
2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;

3) *нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство*;

4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Вимоги прокурора, які відповідають чинному законодавству, є обов'язковими для всіх і виконуються невідкладно або у передбачені законом чи визначені прокурором строки.

Статистична та інша *інформація* або їх копії, необхідні для здійснення прокурорського нагляду чи розслідування, *видаються на вимогу прокурора або слідчого безкоштовно*.

Посадові особи і громадяни зобов'язані з'являтися за викликом прокурора і давати пояснення з обставин, які з'ясовуються прокурорською перевіркою. В разі ухилення від прибуття посадова особа або громадянин за постановою прокурора можуть бути доставлені примусово органами міліції.

Предметом нагляду за додержанням і застосуванням законів є (стаття 19 Закону України "Про прокуратуру"):

1) відповідність актів, які видаються всіма органами, юридичними особами, іншими організаціями та посадовими особами, вимогам Конституції України та чинним законам;

2) додержання законів про недоторканність особи, соціально-економічні, політичні, особисті права і свободи громадян, захист їх честі і гідності, якщо законом не передбачений інший порядок захисту цих прав;

3) додержання законів, що стосуються економічних, міжнаціональних відносин, охорони навколишнього середовища, митниці та зовнішньоекономічної діяльності.

Перевірка виконання законів проводиться за заявами та іншими повідомленнями про порушення законності, що вимагають прокурорського реагування, а за наявності приводів - також з *власної ініціативи* прокурора. Прокуратура не підміняє органи відомчого управління та контролю і не втручається у господарську діяльність, якщо така діяльність не суперечить чинному законодавству.

При здійсненні прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів **прокурор має право**:

1) *безперешкодно* за посвідченням, що підтверджує займану посаду, *входити у приміщення* органів державної влади та органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб та інших організацій незалежно від форм власності, підпорядкованості чи приналежності, до військових частин, установ без особливих перепусток, де такі запроваджено; *мати доступ до документів і матеріалів*, необхідних для проведення перевірки, в тому числі за письмовою вимогою, і таких, що містять комерційну таємницю або конфіденційну інформацію. *Письмово вимагати подання в прокуратуру для перевірки зазначених документів та матеріалів*, видачі необхідних довідок, в тому числі щодо операцій і рахунків юридичних осіб та інших організацій, для вирішення питань, пов'язаних з перевіркою.

2) *вимагати для перевірки рішення, розпорядження, інструкції, накази та інші акти і документи, одержувати інформацію про стан законності і заходи щодо її забезпечення;*

3) *вимагати від керівників та колегіальних органів проведення перевірок, ревізій діяльності підпорядкованих і підконтрольних підприємств, установ, організацій та інших структур незалежно від форм власності, а також виділення спеціалістів для проведення перевірок, відомчих і позавідомчих експертиз;*

4) *викликати посадових осіб і громадян, вимагати від них усних або письмових пояснень щодо порушень закону.*

При виявленні порушень закону прокурор або його заступник у межах своєї компетенції **мають право:**

1) *опротестувати акти* Прем'єр-міністра України, Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, виконавчих органів місцевих Рад, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також рішення і дії посадових осіб;

2) *вносити подання або протест* на рішення місцевих Рад залежно від характеру порушень;

3) *порушувати у встановленому законом порядку кримінальну справу, дисциплінарне провадження або провадження про адміністративне правопорушення, передавати матеріали на розгляд громадських організацій;*

4) *давати приписи* про усунення очевидних порушень закону;

5) *вносити подання* до державних органів, громадських організацій і посадовим особам про усунення порушень закону та умов, що їм сприяли;

6) *звертатись до суду* з заявами про захист прав і законних інтересів громадян, держави, а також підприємств та інших юридичних осіб.

Письмовий припис вноситься у випадках, коли порушення закону має очевидний характер і може завдати істотної шкоди інтересам держави, підприємства, установи, організації, а також громадянам, якщо не буде негайно усунуто. Припис підлягає негайному виконанню, про що повідомляється прокурору. Орган чи посадова особа можуть оскаржити припис вищестоящому прокурору, який зобов'язаний розглянути скаргу протягом десяти днів, або до суду.

Подання з вимогами усунення порушень закону, причин цих порушень і умов, що їм сприяють, вноситься прокурором, його заступником у державний орган, громадську організацію або посадовій особі, які наділені повноваженням усунути порушення закону, і підлягає невідкладному розгляду. Не пізніш як у місячний строк має бути вжито відповідних заходів до усунення порушень закону, причин та умов, що їм сприяють, і про наслідки повідомлено прокурору.

У разі порушення закону посадовою особою або громадянином прокурор, його заступник, залежно від характеру порушення закону, виносить мотивовану постанову про дисциплінарне провадження, провадження про адміністративне правопорушення або про порушення кримінальної справи щодо цих осіб. Постанова про порушення дисциплінарного провадження або провадження про адміністративне правопорушення підлягає розгляду повноважною посадовою особою або відповідним органом у десятиденний строк після її надходження, якщо інше не встановлено законом.

При здійсненні прокурором нагляду за діяльністю органів дізнання і попереднього слідства він вживає заходів до того, щоб такі органи (стаття 30 Закону України “Про прокуратуру”):

1) *додержували передбаченого законом порядку порушення кримінальних справ, розслідування діянь, що містять ознаки злочину, проведення оперативно-розшукових заходів, застосування технічних засобів, припинення та закриття справ, а також додержували строків провадження слідства та тримання під вартою;*

2) *при розслідуванні злочинів неухильно виконували вимоги закону про всебічне, повне і об'єктивне дослідження всіх обставин справи, з'ясовували обставини, які викривають чи виправдовують обвинуваченого, а також пом'якшують і обтяжують його відповідальність;*

3) *виявляли причини вчинення злочинів і умови, що сприяють цьому, вживали заходів до їх усунення.*

Служба безпеки України

Служба безпеки України - державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. Служба безпеки України підпорядкована Президенту України і підконтрольна Верховній Раді України.

До **завдань** Служби безпеки України (далі – СБУ) входить:

захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці;

попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

СБУ відповідно до своїх основних завдань зокрема **зобов'язана**:

1) *здійснювати інформаційно-аналітичну роботу в інтересах ефективного проведення органами державної влади та управління України внутрішньої і зовнішньої діяльності, вирішення проблем оборони, соціально-економічного будівництва, науково-технічного прогресу, екології та інших питань, пов'язаних з національною безпекою України;*

2) *виявляти, припиняти та розкривати злочини, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України; проводити дізнання і слідство у цих справах; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку із вчиненням зазначених злочинів;*

3) *подавати наявними силами і засобами, в тому числі і технічними, допомогу органам внутрішніх справ, іншим правоохоронним органам у боротьбі із злочинністю.*

СБУ, її органам і співробітникам для виконання покладених на них обов'язків зокрема **надається право**:

1) *вимагати від громадян та посадових осіб припинення правопорушень і дій, що перешкоджають здійсненню повноважень СБУ, перевіряти у зв'язку з цим документи, які посвідчують їх особу, а також проводити огляд осіб, їх речей і транспортних засобів, якщо є загроза втечі підозрюваного або знищення чи приховання речових доказів злочинної діяльності;*

2) *одержувати на письмовий запит керівника відповідного органу СБУ від міністерств, державних комітетів, інших відомств, підприємств, установ,*

організацій, військових частин, громадян та їх об'єднань дані і відомості, необхідні для забезпечення державної безпеки України, а також користуватись з цією метою службовою документацією і звітністю.

3) входити у порядку, погодженому з адміністрацією підприємств, установ та організацій і командуванням військових частин, *на їх території і в службові приміщення*;

4) складати протоколи про адміністративні правопорушення, віднесені законом до компетенції Служби безпеки України, проводити особистий огляд, огляд речей, вилучення речей і документів, застосовувати інші передбачені законом заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення;

5) *використовувати* з наступним відшкодуванням витрат та збитків *транспортні засоби, які належать підприємствам, установам і організаціям, військовим частинам і громадянам (крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав і організацій, транспортних засобів спеціального призначення), для проїзду до місця події, припинення злочинів, переслідування та затримання осіб, які підозрюються в їх вчиненні, доставки до лікувальних установ осіб, що потребують термінової медичної допомоги*;

6) виключно при безпосередньому припиненні злочинів, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції СБУ, переслідуванні осіб, що підозрюються у їх вчиненні, *заходити в жилі, службові, виробничі та інші приміщення, на території і земельні ділянки та оглядати їх з наступним повідомленням прокурора протягом 24 годин*;

7) *проводити гласні і негласні оперативні заходи* у порядку, визначеному Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність".

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється такими оперативними підрозділами СБУ: контррозвідкою, військовою контррозвідкою, захисту національної державності, спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів (стаття 5 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність").

Оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності при наявності передбачених статтею 6 зазначеного Закону підстав чи за дозволом керівника відповідного підрозділу, який несе відповідальність за здійснення таких заходів, надається зокрема **право**:

проводити контрольну та оперативну закупівлю та постачання товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання визначається нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції, Служби безпеки України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України;

порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та брати участь в їх проведенні.

У кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа. Постанова про заведення такої справи підлягає затвердженню начальником органу внутрішніх справ, служби безпеки, або його уповноваженим заступником. У постанові зазначаються місце та час її складання, посада особи, яка виносить постанову, її прізвище, підстава та мета заведення оперативно-розшукової справи (стаття 5 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність").

У разі проведення заходів щодо боротьби з тероризмом і фінансуванням терористичної діяльності СБУ, її органи і співробітники **мають також право**:

1) *одержувати* в установленому законом порядку на письмову вимогу керівника органу або оперативного підрозділу СБУ від митних, фінансових та інших установ, підприємств, організацій (незалежно від форми власності) *інформацію і документи* про операції, стан рахунків і руху коштів на них за конкретний проміжок часу (з розшифруванням сум, дати призначення та контрагента платежу), вклади, внутрішньо- та зовнішньоекономічні угоди, а також завірені копії документів, на підставі яких було відкрито рахунок конкретної юридичної або фізичної особи. Отримання від банків відомості, яка містить банківську таємницю, здійснюється у порядку та обсязі, встановлених Законом України "Про банки і банківську діяльність". Документи та інформація повинні бути подані негайно, а якщо це неможливо - не пізніше як протягом 10 діб;

2) *подавати* за матеріалами оперативно-розшукової діяльності *до суду заяви про скасування реєстрації і припинення діяльності суб'єктів підприємництва*, а також за наявності підстав, передбачених законом, подавати до суду позови про визнання недійсними угод у порядку, встановленому законодавством України;

3) *входити* за письмовим розпорядженням керівника органу або оперативного підрозділу СБУ за службовими посвідченнями *на територію, у приміщення, склади та сховища підприємств, організацій і установ* (крім іноземних дипломатичних представництв) незалежно від форми власності, на пункти пропуску через державний кордон та митниць, а також у виробничі приміщення громадян, які займаються підприємницькою діяльністю;

4) за постановою слідчого та з санкції відповідного прокурора по нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, а у невідкладних випадках - з наступним повідомленням прокурора протягом доби в разі загрози знищення, приховування або втрати предметів чи документів, які можуть бути використані в розкритті та розслідуванні злочинної діяльності, на строк до 10 діб *опечатувати архіви, каси, приміщення* (за винятком жилих) чи інші сховища, *брати їх під охорону, накладати арешт на грошові кошти та інші цінності* фізичних та юридичних осіб, *вилучати предмети і документи* із складанням відповідного акта. Копії акта вручаються громадянину чи представнику підприємства, установи, організації.

Співробітники СБУ самостійно приймають рішення в межах своїх повноважень. Вони повинні відмовитись від виконання будь-яких наказів, розпоряджень або вказівок, які суперечать чинному законодавству. За протиправні дії та бездіяльність вони несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність. Співробітники СБУ, які виконують свої обов'язки відповідно до наданих законодавством повноважень і в рамках Закону, не несуть відповідальності за завдані майнові збитки. Такі збитки відповідно до

законодавства компенсуються за рахунок державного бюджету (стаття 35 Закону України “Про Службу безпеки України”).

У випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України та інші органи, що зазначені у законі, зобов'язані невідкладно поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки в повному обсязі (стаття 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”). Громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії.

Питання для самоконтролю:

19. Що таке фіскальний контроль?
20. Які органи державної влади здійснюють фіскальний контроль?
21. Які органи контролю мають право проводити перевірки фінансово-господарської діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців?
22. Що таке зустрічна перевірка і які підстави для її проведення?
23. Які права надані КРУ щодо проведення ревізій?
24. Що таке митний контроль?
25. Які види державного соціального страхування передбачені законом?
26. Як часто згідно з законом можуть проводити перевірки органи Пенсійного фонду?
27. Які заходи можуть застосувати органи СЕС для припинення порушень санітарного законодавства?
28. За якої умови не проводяться позапланові перевірки Держпожнагляду?
29. У якому випадку не підлягаю виконання постанови Держспоживстандарту про накладення штрафу?
30. Який строк встановлений законом для надання суб'єктом господарювання інформації органам міліції за відповідним запитом?
31. Чи можуть органи прокуратури втручатися у господарську діяльність юридичних та фізичних осіб?
32. Чи несуть співробітники СБУ відповідальність за завдані майнові збитки, як спричинені ними при виконанні службових обов'язків?

Нормативно-правові акти, література:

1. Митний кодекс України від 11.07.2002р. №92-IV.
2. Закон України від 04.12.1990р. №509-XII “Про державну податкову службу в Україні”.
3. Закон України від 20.12.1990р. №565-XII “Про міліцію”.
4. Закон України від 30.06.1993р. №3341-XII “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”.

5. Закон України від 18.02.1992р. №2135-ХІІ “Про оперативно-розшукову діяльність”.
6. Закон України від 05.11.1991р. №1789-ХІІ “Про прокуратуру”.
7. Закон України від 25.03.1992р. №2229-ХІІ “Про Службу безпеки України”.
8. Закон України від 01.12.1994р. №266/94-ВР “Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і судів”.
9. Закон України від 23.09.1994р. №5185/94-ВР “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті”.
10. Закон України від 12.12.2000р. №2181-ІІІ “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами”.
11. Закон України від 26.01.1993р. №2939-ХІІ “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні”.
12. Закон України від 03.12.1990р. №507-ХІІ “Про ціни та ціноутворення”.
13. Закон України від 14.01.1998р. №16/98-ВР “Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування”.
14. Закон України від 05.11.1991р. №1788-ХІІ “Про пенсійне забезпечення”.
15. Закон України від 09.07.2003р. №1058- ІV “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.
16. Закон України від 21.05.1999р. №700-ХІV “Про здійснення контролю за сплатою збору на обов’язкове державне пенсійне страхування та збору на обов’язкове соціальне страхування”.
17. Закон України від 18.01.2001р. №2240-ІІІ “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування в зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням”;
18. Закон України від 02.03.2000р. №1533-ІІІ “Про загальнообов’язкове державне страхування на випадок безробіття”.
19. Закон України від 22.02.2001р. №2272-ІІІ “Про загальнообов’язкове державне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрати працездатності”.
20. Закон України від 24.02.1994р. №4004-ХІІ “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”.
21. Закон України від 12.05.1991р. №1023-ХІІ “Про захист прав споживачів”.
22. Закон України від 14.10.1992р. № 2694-ХІІ “Про охорону праці”.
23. Указ Президента України від 23.07.1998р. №817/98 “Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності”.
24. Указ Президента України від 12.06.1995р. №436/95 “Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу готівки”.
25. Указ Президента України від 16.03.1995р. №227/95 “Про заходи щодо нормалізації платіжної дисципліни в народному господарстві України”.
26. Указ Президента України від 28.11.2000р. №1265/2000 “Про затвердження Положення про Головне контрольно-ревізійне управління України”.
27. Указ Президента України від 18.03.2003р. № 225/2003 “Питання Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики”.
28. Указ Президента України від 16.01.2003р. №29/2003 “Питання Державного комітету України з нагляду за охороною праці”.

29. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.1998р. №940 “Про затвердження порядку вилучення готівки у платника податків, який має податкову заборгованість”.
30. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2005р. №619 “Про порядок координації проведення планових виїзних перевірок органами виконавчої влади, уповноваженими здійснювати контроль за нарахуванням і сплатою податків і зборів (обов’язкових платежів)”.
31. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.1990р. №353 “Про затвердження Положення про Державну інспекцію України з контролю за цінами”.
32. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.06.1999р. №1109 “Про затвердження Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні”.
33. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2002р. №1218 “Про затвердження Положення про державну санітарно-епідеміологічну службу України”.
34. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2001р. № 559 “Про затвердження переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов’язковим профілактичним медичним оглядам, порядку проведення цих оглядів та видачі особистих медичних книжок”.
35. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2002р. № 500 “Про затвердження Положення про Державний департамент пожежної безпеки”.
36. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.1994р. №508 “Про заходи щодо виконання Закону України "Про пожежну безпеку".
37. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.2002р. №1177 “Про затвердження Положення про порядок накладення та стягнення штрафів за порушення законодавства про захист прав споживачів”.
38. Наказ Державної контрольно-ревізійної служби від 24.10.1997р. №121 “Про затвердження Інструкції про порядок проведення ревізій і перевірок ДКРС в Україні”.
39. Наказ Міністерства економіки України та Міністерства фінансів України від 03.12.2001р. №298/519 “Про затвердження Інструкції про порядок застосування економічних і фінансових (штрафних) санкцій органами державного контролю за цінами”.
40. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.04.1995р. № 65 “Про затвердження Порядку зупинення або припинення інвестиційної діяльності при порушенні санітарного законодавства”.
41. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.04.1995р. № 66 “Про затвердження Інструкції про порядок внесення подання про відсторонення осіб від роботи або іншої діяльності”.
42. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.04.1995р. № 67 “Про затвердження Інструкції про порядок застосування державною санітарно-епідеміологічною службою України адміністративно-запобіжних заходів (обмеження, тимчасова заборона, заборона, припинення, зупинення)”.
43. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.04.1995р. № 68 “Про затвердження Інструкції про порядок вилучення з реалізації (конфіскації) небезпечних для здоров'я продуктів харчування, хімічних та радіоактивних речовин, біологічних матеріалів”.

44. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.06.1996р. № 173 “Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів”.
45. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.11.2002р. № 420 “Про затвердження Положення про державну санітарно-епідеміологічну службу Міністерства охорони здоров'я України”.
46. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.04.1995р. № 64 “Про затвердження Інструкції про порядок накладення і стягнення штрафів за порушення санітарного законодавства”.
47. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20.07.1995р. № 135 “Про затвердження Порядку застосування фінансових санкцій за порушення санітарного законодавства”.
48. Постанова правління Пенсійного фонду України від 19.10.2001р. №16-6 “Про затвердження Інструкції про порядок обчислення і сплати підприємствами, установами, організаціями та громадянами збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, інших платежів, а також обліку їх надходження до Пенсійного фонду України”.
49. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 24.03.1998р. № 182 “Про затвердження Положення про порядок узгодження з органами державного пожежного нагляду проектних рішень, на які не встановлені норми і правила, та обґрунтованих відхилень від обов'язкових вимог нормативних документів”.
50. Івченко О.М. Перевірки органами контролю суб'єктів підприємництва. Досвід захисту. – К.: Юстиніан, 2003. – 184с.
51. Искусство обороны / Редкол.: Д.О.Глазунов, Р.И. Гоменюк, М.В.Бондаренко, Н.Г.Якушина, Э.М.Грамацкий. - К.:ЛПГА, 2003.
52. Костюк Д.В. Що і як перевіряє податковий інспектор. – Х.: Фактор, 2000. – 252с.
53. Кучерявенко Н.П. Налоговое право: Учеб. – Харьков: Консум, 1998. – 448с.
54. Проверки на предприятиях. Сборник систематизированного законодательства/ Приложение “Бухгалтерия” к газете “Бизнес”/ Выпуск 10/ Октябрь 2003г.

Правове регулювання забезпечення економічної конкуренції у сфері підприємництва

Мета вивчення даної теми: вміння застосовувати нормативно-правові акти конкурентного законодавства в професійній діяльності, орієнтуватися у державній конкурентній політиці; усвідомлювати організацію і механізми антимонопольного регулювання, правові засади визначення монопольного положення підприємців на ринку, порядок і механізми виявлення правопорушень в галузі конкурентного законодавства, особливості відповідальності за конкурентні правопорушення; реалізовувати отримані знання при вирішенні конкретних ситуацій, що виникають в практичній діяльності.

1. Конкурентні відносини як об'єкт правового регулювання

Поняття економічної конкуренції

Одним з головних принципів розвитку підприємництва є **принцип свободи здійснення підприємницької діяльності**. Така свобода дає можливість будь-якій особі на свій розсуд здійснювати господарську діяльність, що не заборонена законом, діяти у тій сфері, яку він вважає найбільш вигідною для себе і яка дає йому прибуток. В той же час відповідну свободу вибору має і особа, що споживає запропоновану продукцію (роботи, послуги), яка самостійно вирішує що купувати, враховуючи свої бажання і платоспроможність. Таким чином, виникає ціла низка взаємозв'язків, між особами, які створюють аналогічну продукцію (виконують роботи, надають послуги), та споживачами. Такі взаємозв'язки завжди пов'язані з конкуренцією. Але головним чинником для ринкової економіки є конкуренція між особами, що виробляють продукцію (виконують роботи, надають послуги) з метою залучення більшого числа покупців своєї продукції, оскільки саме в цій площині створюються матеріальні передумови для функціонування ринку.

Отже, свобода підприємницької діяльності не є безмежною, бо в певній мірі вона об'єктивно визначена конкуренцією. Конкуренція здійснює вплив на підвищення або зниження цін, спричиняє появу товарів, що користуються попитом або призводить до зникнення непотрібних товарів з ринкового обороту. Зниження ефективності конкуренції в кінцевому рахунку призводить до падіння життєвого рівня населення.

Економічна конкуренція (конкуренція) (стаття 1 Закону України "Про захист економічної конкуренції") - змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку.

Таким чином, конкуренція представляє собою легалізовану форму боротьби за існування на певному ринку, завдяки чому досягається збалансованість між попитом і пропозицією, а в кінцевому результаті між суспільними потребами і виробництвом.

З цього випливає, що в цілому конкуренцію можна віднести до сфери публічних інтересів, в той же час без задоволення цих публічних інтересів неможливо задовольнити приватні інтереси суспільства. Саме в цій якості економічна конкуренція підтримується державою і захищається за допомогою різних правових засобів. Держава здійснює вплив на конкуренцію за допомогою податкової, кредитно-грошової, інвестиційної політики, фінансування наукових досліджень, розподілу державних замовлень, а також безпосередньо через законодавство про захист економічної конкуренції.

Поняття, особливості регулювання та принципи конкурентного права

Конкурентне право - це система правових норм, що регулюють суспільні відносини, спрямовані на формування конкурентного середовища, забезпечення ефективного використання суспільних ресурсів, вільний вступ на ринок суб'єктів підприємництва.

Іншими словами можна сказати, що **конкурентне право** - сукупність правових норм, спрямованих на обмеження монополізму та розвиток економічної конкуренції.

В сучасний період об'єктом правової охорони конкурентного права визнається **свобода господарської діяльності**. В цілому законодавство про захист економічної конкуренції складається з двох частин: законодавства про монополії (оскільки монополізм теж перешкоджає розвитку ринкових відносин і конкуренції) і законодавства про захист від недобросовісної конкуренції.

Особливостями правового регулювання у конкурентному праві, зокрема, є такі:

1) в сфері правового регулювання конкурентних відносин діють спеціальні структури – Антимонопольний комітет України та його відділення, яким надано право здійснювати державний контроль за дотриманням конкурентного законодавства, економічною концентрацією (отже, вони діють в інтересах держави повноважень як суб'єкти публічного права). Але крім цього суб'єкти господарювання мають право за своєю ініціативою захищати свої права і законні інтереси від проявів недобросовісної конкуренції, як з боку конкурентів, так і з боку відповідних державних органів, звертаючись з позовами до судових органів (отже, в цих випадках вони діють як суб'єкти приватного права).

2) правовідносини виникають за ініціативою будь-кого з учасників конкурентних правовідносин (тобто згоди іншого учасника не вимагається).

3) учасники конкурентних правовідносин можуть нести відповідальність за порушення конкурентного законодавства (в залежності від скоєного правопорушення) як перед державою, так а перед суб'єктом господарської (підприємницької) діяльності, якому була заподіяна шкода (тобто можуть порушуватися як публічні, так і приватні інтереси).

4) у випадках виникнення спорів між особами, вони можуть вирішуватись як в позасудовому, так і судовому порідку.

Таким чином, конкурентне право тісно пов'язане з економічними процесами в державі і використовується для врегулювання специфічних відносин, що виникають в господарській (підприємницькій) діяльності.

Конкурентному праву притаманні як загальні **принципи** - законності, гласності, захисту прав суб'єктів господарювання на засадах їх рівності перед законом, так і спеціальні, зокрема:

- **свободи господарської (підприємницької) діяльності** (стаття 42 Конституції України).

Свобода господарської (підприємницької) діяльності - це право особи на господарську (підприємницьку) діяльність в будь-якій сфері і формі, що не заборонена законом; свободу від примусової та юридично необґрунтованої діяльності як з боку суб'єктів господарювання, так і з боку державних органів; право на захист своїх інтересів в ході діяльності; право отримувати, використовувати і передавати достовірну економічну інформацію; право оскаржувати рішення і дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, якщо вони призводять до обмеження свободи.

- **свободи добросовісної конкуренції.**

Держава забезпечує регулюючий вплив на сфери природної і державної монополії, а також прийняття і реалізацію законодавства, яке б ефективно сприяло збільшенню кількості постачальників, покупців та інших суб'єктів господарювання на ринку.

- **недопущення економічної діяльності, спрямованої на монополізацію і недобросовісну конкуренцію.**

Конкуренція, що підтримується державою об'єктивно створює передумови для розвитку монополій. Такий парадоксальний взаємозв'язок був ще відмічений класиками економічної теорії (А. Маршалл), які стверджували, що більшість трестів з ознаками монополії "створювались шляхом об'єднання незалежних підприємств". Тому держава повинна не тільки підтримувати добросовісну конкуренцію, але й припиняти (забороняти) діяльність, що направлена на монополізацію і недобросовісну конкуренцію. Дія цього принципу не розповсюджується на ті сфери господарської діяльності, де монополізм економічно обумовлений (природні монополії).

Державна політика захисту економічної конкуренції. Антимонопольний комітет України

Державна політика, спрямована на захист конкуренції, є інструментом економічної політики Уряду. В Україні її активне проведення розпочалось з прийняттям Державної програми демонополізації економіки і розвитку конкуренції, схваленою постановою Верховної Ради України від 21.12.1993 р. Основною метою цього документа було формування і розвиток конкурентного середовища, яке б забезпечувало ефективне використання суспільних ресурсів, вільний доступ на ринок для підприємців, свободу споживачів у виборі товарів широкого асортименту, кращої якості за більш низькими цінами.

Державна політика у сфері захисту конкуренції на сучасному етапі передбачає здійснення комплексу заходів щодо формування ефективного конкурентного середовища, зменшення частки монопольного сектора в економіці України, удосконалення правил конкуренції, впровадження сучасних методів державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, зменшення частки монопольного сектора у внутрішньому валовому продукті до 10-12 відсотків, захисту і підтримки конкуренції, розвитку її інституційного забезпечення. Указом Президента України від 19.11.2001 р. було визначено **Основні напрями конкурентної політики** на 2002-2004 роки, зокрема:

- узгодження промислової, зовнішньоекономічної, регуляторної політики та політики у сфері приватизації з конкурентною політикою;

- забезпечення ефективного розвитку конкурентних відносин, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та подальше зменшення рівня монополізації економіки;
- оптимізація діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування як суб'єктів економічних відносин;
- удосконалення регулювання діяльності суб'єктів природних монополій;
- розвиток законодавства про захист економічної конкуренції.

Державна конкурентна політика в Україні здійснюється шляхом:

- демонополізації економіки;
- попередження монополізації товарних ринків (антимонопольний контроль дій органів влади і управління та контроль економічної концентрації ринкової влади суб'єктами господарювання);
- припинення порушень антимонопольного законодавства (зловживання монопольним становищем, антиконкурентні узгоджені дії, дискримінація підприємців органами влади та адміністративно-господарського управління, порушення підприємцями правил одержання згоди антимонопольних органів при здійсненні економічної концентрації);
- захисту від недобросовісної конкуренції;
- контролю за здійсненням рекламної діяльності;
- захисту сумлінної економічної конкуренції.

Основна робота по забезпеченню здійснення політики щодо захисту конкуренції здійснюється Антимонопольним комітетом України (далі – АМК) та його територіальними відділеннями. Повноваження АМК та його органів визначаються Законом України "Про Антимонопольний комітет України".

АМК є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом. Основна мета його діяльності - забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, тобто проведення державної політики по сприянню розвитку товарних ринків і добросовісної конкуренції, попередженню, обмеженню і припиненню монополістичної діяльності і недобросовісної конкуренції.

Система антимонопольних органів: АМК та 27 його територіальних відділень, розміщених в кожній області та містах Києві та Севастополі. Голова АМК та його заступники є державними уповноваженими. Вимоги державних уповноважених в межах їх компетенції обов'язкові для виконання у визначені ними строки. Невиконання законних вимог державних уповноважених тягне за собою передбачену законом відповідальність

Державний уповноважений АМК для реалізації завдань, покладених на АМК, має право:

- безперешкодно входити на підприємства, в установи, організації за службовим посвідченням та мати доступ до документів та інших матеріалів, необхідних для проведення перевірки, якщо інше не передбачено законом;
- вимагати усних або письмових пояснень посадових осіб та громадян;
- вимагати для перевірки дотримання антимонопольного законодавства необхідні документи та іншу інформацію;

- залучати за погодженням з відповідними органами державної влади, органами місцевого самоврядування, органами адміністративно-господарського управління та контролю, підприємствами і об'єднаннями їх спеціалістів, депутатів місцевих рад для проведення перевірок та ревізій;
- складати протоколи про адміністративні правопорушення;
- відповідно до розподілу обов'язків розглядати справи про порушення антимонопольного законодавства, заяви та справи про економічну концентрацію та приймати рішення за результатами розгляду;
- розглядати справи про адміністративні правопорушення та накладати адміністративні стягнення за порушення антимонопольного законодавства;
- представляти Комітет та його територіальні відділення без спеціальної довіреності в суді чи арбітражному суді.

Територіальні відділення АМК здійснюють практичне застосування антимонопольного законодавства на всіх ринках, межі яких визначаються межами відповідних областей, а також на підвідомчих територіях, по видах економічної діяльності, по управлінню на рівні районів, міст, внутрішніх міських районів, сіл, селищ, громадської діяльності в частині регіональних організацій.

АМК в межах наданої йому компетенції має право, зокрема:

- визначати межі товарного ринку, а також монопольне становище суб'єктів господарювання на ньому;
- видавати суб'єктам господарювання обов'язкові для виконання рішення про припинення порушень антимонопольного законодавства та про відновлення початкового становища, про примусовий поділ монопольних утворень;
- видавати органам влади, органам місцевого самоврядування органам адміністративно-господарського управління та контролю обов'язкові для виконання рішення про скасування або зміну прийнятих ними неправомірних актів, про припинення порушень і розірвання укладених ними угод, що суперечать антимонопольному законодавству, забороняти або дозволяти створення монопольних утворень органами влади, органами місцевого самоврядування, органами адміністративно-господарського управління та контролю, а також суб'єктами господарювання;
- вносити до органів влади обов'язкові для розгляду подання щодо скасування ліцензій, припинення операцій зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання у разі порушення ними антимонопольного законодавства;
- накладати штрафи, застосовувати інші санкції у випадках, передбачених законом;
- здійснювати повноваження, передбачені Законом України "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти";
- приймати нормативно-правові акти відповідно до його компетенції, зокрема, з питань антиконкурентних узгоджених дій, зловживань монопольним (домінуючим) становищем на ринку, дискримінації органами влади, органами місцевого самоврядування, органами адміністративно-господарського управління та контролю,

провадження у заявах про надання дозволу на економічну концентрацію суб'єктів господарювання, контролю за економічною концентрацією суб'єктів господарювання, провадження у справах про порушення антимонопольного законодавства, порядку виконання, перевірки, перегляду та оскарження рішень органів АМК, а також недобросовісної конкуренції, обов'язкові для виконання органами влади, органами місцевого самоврядування, органами адміністративно-господарського управління та контролю, суб'єктами господарювання, контролювати їх виконання, надавати роз'яснення щодо їх застосування.

Конкурентне законодавство

Правове регулювання забезпечення і захисту економічної конкуренції здійснюється системою нормативно-правових актів. Законодавство про захист економічної конкуренції ґрунтується на нормах, встановлених Конституцією України (стаття 42), Цивільним кодексом України (стаття 13), Господарським кодексом України (глава 3 розділу I), і складається із законів України “Про захист економічної конкуренції”, “Про Антимонопольний комітет України”. “Про захист від недобросовісної конкуренції”, інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до цих законів.

У разі, якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у цих законах, то застосовуються правила міжнародного договору. Наприклад, 13.07.1999р. Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію про транснаціональні корпорації (підписана у Москві 06.03.1998р.) з таким застереженням: транснаціональні корпорації на території України і за її межами у випадку, якщо їх створення може призвести до монополізації товарних ринків в Україні, впливає або може впливати на економічну конкуренцію на її території, створюються за згодою Антимонопольного комітету України в порядку, передбаченому антимонопольним законодавством України.

2. Правові засоби контролю за монопольним становищем на ринку суб'єкта підприємницької діяльності

Визначення монопольного становища на ринку

Домінування на ринку використовується як спеціальна ознака для кваліфікації антиконкурентної практики в багатьох країнах (Австрія, Велика Британія, Німеччина, Швеція, РФ та ін.). В Римському договорі 1957р. про створення Європейського Економічного співтовариства поняття **домінуючого положення** визначається так:

- повне або часткове монопольне положення підприємств на ринку, що характеризується відсутністю конкуренції або її незначущістю;
- панівне положення підприємства, що визначається з використанням конкретних економічних показників;
- олігополія, тобто такий стан ринку, при якому два або більше великих підприємства, що не пов'язані майновими і організаційними зв'язками, при відсутності між ними серйозної конкуренції можуть спільно реалізовувати монопольне становище на ринку.

Ефективна економічна діяльність визначається не тільки структурою ринку, але багато в чому залежить від характеру ринкової поведінки суб'єктів господарювання. Слід зазначити, що значна увага в законодавстві зарубіжних країн приділяється саме поведінці суб'єктів підприємництва, а не структурі ринку. Тому конкурентне законодавство, що використовує категорію монопольного (домінуючого) становища, не забороняє суб'єкту господарювання займати таке положення, в той же час не допускаючи зловживання ним на ринку.

Монополізація - досягнення суб'єктом господарювання монопольного (домінуючого) становища на ринку товару, підтримання або посилення цього становища.

У відповідності до статті 1 Закону України „Про захист економічної конкуренції” (далі – Закон) **монопольне становище** - домінуюче становище суб'єкта господарювання, яке дає йому можливість самостійно або разом з іншими суб'єктами господарювання обмежувати конкуренцію на ринку певного товару.

Суб'єкт господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо (стаття 12 Закону):

- на цьому ринку у нього немає жодного конкурента;
- не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів для доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин.

Монопольним (домінуючим) вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35 відсотків, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції. Монопольним (домінуючим) також може бути визнане становище суб'єкта господарювання, якщо його частка на ринку товару становить 35 або менше відсотків, але він не зазнає значної конкуренції, зокрема, внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, які належать конкурентам (тягар доведення цього факту покладено на Антимонопольний комітет України).

Таким чином, у законодавстві України не встановлена незаперечна презумпція відсутності у суб'єкта господарювання монопольного (домінуючого) становища.

Поряд з зазначеними правилами, введені *спеціальні правила*:

1) вважається, що кожен із двох чи більше суб'єктів господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо стосовно певного виду товару між ними немає конкуренції або є незначна конкуренція і щодо них, разом узятих, виконується одна з умов, передбачених частиною першою статті 12;

2) вважається монопольним також становище кожного з кількох суб'єктів господарювання, якщо стосовно них виконуються такі умови:

- сукупна частка не більше ніж трьох суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 50 відсотків;
- сукупна частка не більше ніж п'яти суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 70 відсотків - і при цьому вони не доведуть, що стосовно них не виконуються умови частини четвертої цієї статті.”

Процес встановлення АМК наявності монопольного становища на ринку певного товару здійснюється у відповідності з **Методикою визначення монопольного становища суб'єктів господарювання на ринку** (затвердженою розпорядженням АМК від 10.03.94 № 1-р).

Види діяльності, що обмежують конкуренцію

Монополістична діяльність - це умисна протиправна поведінка на ринку суб'єкта господарювання або державного органу управління, що виражена у формі дії або бездіяльності, (встановлення монопольно високих або низьких цін, не укладення договору, небажання ліквідувати штучно створені перешкоди, які зачіпають інтереси інших підприємств на ринку та ін.). Монополістична діяльність повинна характеризуватися як *особливий вид забороненої законом господарської (підприємницької) діяльності*.

При доказуванні фактів монополістичної діяльності антимонопольні органи особливу увагу звертають на відомості про цілеспрямовану поведінку керівників підприємств. Законодавець вважає діяльність монополістичною тільки у тих випадках, якщо вона має безпосередньо на меті недопущення, обмеження або усунення конкуренції.

Розподіл монополістичної діяльності на **види** звичайно здійснюється у відповідності з кількістю учасників та її якісними характеристиками. Виходячи з цього, виділяють *індивідуальну конкурентну практику* та угоди (зговори, погоджені дії), що іменуються в доктрині також *колективною антиконкурентною практикою*.

Індивідуальна конкурентна практика - одностороннє використання суб'єктом свого домінуючого положення на ринку (наприклад, зловживання монопольним становищем на ринку).

Колективна антиконкурентна практика – діяльність по створенню різних монополістичних структур, що домінують на ринку: створення спільних загальних структур управління і координації спільної діяльності, встановлення цін, прямого розмежування сфер впливу, обміну інформацією про ситуацію на ринку і перспективах її розвитку, визначення квот, спеціалізації та кооперування.

До індивідуальних конкурентної практики відносять **зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку**.

Відповідно до законодавства України саме по собі **монопольне становище** суб'єкта господарювання на ринку **не є протиправним**. Зловживання монопольним становищем на ринку виникає через дії монопольного утворення, яке, маючи суттєву владу на товарному ринку, використовує її для своєї користі і тим самим наносить шкоду іншим учасникам ринку.

Зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку є дії чи бездіяльність суб'єкта господарювання, який займає монопольне (домінуюче) становище на ринку, що призвели або можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, або ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання чи споживачів, які були б неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку (стаття 13 Закону “Про захист економічної конкуренції”).

Таким чином, суб'єкту господарювання, що займає домінуюче положення на ринку певного товару заборонено зловживати таким положенням

і тим самим підривати ринковий конкурентний механізм, здійснюючі дії, що можуть мати своїм результатом обмеження конкуренції і (або) ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання чи споживачів.

Зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку, зокрема, визнається:

1) встановлення таких цін чи інших умов придбання або реалізації товару, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції на ринку;

2) застосування різних цін чи різних інших умов до рівнозначних угод з суб'єктами господарювання, продавцями чи покупцями без об'єктивно виправданих на те причин;

3) обумовлення укладання угод прийняттям суб'єктом господарювання додаткових зобов'язань, які за своєю природою або згідно з торговими та іншими чесними звичаями у підприємницькій діяльності не стосуються предмета договору;

4) обмеження виробництва, ринків або технічного розвитку, що завдало чи може завдати шкоди іншим суб'єктам господарювання, покупцям, продавцям;

5) часткова або повна відмова від придбання або реалізації товару за відсутності альтернативних джерел реалізації чи придбання;

6) суттєве обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин;

7) створення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) чи усунення з ринку продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання.

До колективної антиконкурентної практики відносять **антиконкурентні узгоджені дії** (угоди) та **обмежувальну діяльність** суб'єктів господарювання, об'єднань.

Узгодженими діями є укладення суб'єктами господарювання угод у будь-якій формі, прийняття об'єднаннями рішень у будь-якій формі, а також будь-яка інша погоджена конкурентна поведінка суб'єктів господарювання, а також створення суб'єкта господарювання, об'єднання, метою чи наслідком створення якого є координація конкурентної поведінки між суб'єктами господарювання, що створили зазначений суб'єкт господарювання, об'єднання, або між ними та новоствореним суб'єктом господарювання, або вступ до такого об'єднання.

Суб'єкти господарювання (підприємництва) у своїй діяльності укладають між собою різні угоди і можуть проводити узгоджені дії. Вони можуть укладати угоди, як передбачені чинним законодавством, так і не передбачені ним, але які не суперечать закону (стаття 6 Цивільного кодексу України). Крім того, закон дозволяє підприємцям без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству.

Антиконкурентні узгоджені дії - це погоджені дії між суб'єктами господарської (підприємницької) діяльності, що призвели або можуть призвести до нанесення шкоди іншим суб'єктам.

До **антиконкурентних узгоджених дій** стаття 6 Закону відносить:

1) встановлення цін чи інших умов придбання або реалізації товарів;

2) обмеження виробництва, ринків товарів, техніко-технологічного розвитку, інвестицій або встановлення контролю над ними;

3) розподілу ринків чи джерел постачання за територіальним принципом, асортиментом товарів, обсягом їх реалізації чи придбання, за колом продавців, покупців або споживачів чи за іншими ознаками;

4) спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів;

5) усунення з ринку або обмеження доступу на ринок (вихід з ринку) інших суб'єктів господарювання, покупців, продавців;

6) застосування різних умов до рівнозначних угод з іншими суб'єктами господарювання, що ставить останніх у не вигідне становище в конкуренції;

7) укладення угод за умови прийняття іншими суб'єктами господарювання додаткових зобов'язань, які за своїм змістом або згідно з торговими та іншими чесними звичаями в підприємницькій діяльності не стосуються предмета цих угод;

8) суттєвого обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин.

Антиконкурентними узгодженими діями вважається також вчинення суб'єктами господарювання схожих дій (бездіяльності) на ринку товару, які призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції у разі, якщо аналіз ситуації на ринку товару спростовує наявність об'єктивних причин для вчинення таких дій (бездіяльності).

Крім того, до антиконкурентних узгоджених дій стосовно постачання та використання товарів відносяться дії, що:

- призводять до суттєвого обмеження конкуренції на всьому ринку чи в значній його частині, у тому числі монополізації відповідних ринків;
- обмежують доступ на ринок інших суб'єктів господарювання;
- призводять до економічно необґрунтованого підвищення цін або дефіциту товарів.

АМК розцінює як **неправомірні угоди** між підприємцями такі дії асоціації підприємців або групи її учасників за участю третіх сторін або в будь-якій сукупності зазначених суб'єктів права:

- прямий або опосередкований вплив на встановлення, фіксацію, підтримання, перегляд цін (тарифів), ставок. Знижок, надбавок (доплат), націнок, комісійного збору, меж прибутковості (рентабельності) тощо, а також підвищення, зниження, підтримка цін (тарифів) на аукціонах, конкурсах, інших торгах;
- встановлення нормативів цін (тарифів), ставок, націнок, комісійного збору як звичайних базових, мінімальних, детермінантних, перепродажних цін, в тому числі у вигляді формул, таблиць, переліків, алгоритмів тощо;
- звуження територіальних меж ринків, на яких діють учасники асоціації, розподіл ринків за територіальним принципом, асортиментом товарів, обсягом їх реалізації чи закупівель, за колом продавців або споживачів тощо;
- здійснення тиску на постачальників з метою обмежити або виключити придбання їхньої продукції або матеріалів, відмова або змова про усунення підприємців від ведення справ з будь-яким клієнтом, постачальником, конкурентом, покупцем (замовником);
- обмеження участі у торгах шляхом вибору запрошених постачальників, встановлення пріоритетів при підписанні контрактів;

- розподіл замовлень, підрядів, проектів, визначення замовників, одержувачів замовлень або стандартизація з цих приводів;
- обмеження обсягу, змісту реклами, що надається учасниками асоціації та відповідає чинному законодавству. (Ці критерії для визначення дій асоціацій як неправомірні угоди були встановлені в інформаційному листі Антимонопольного комітету "Про принципи забезпечення відповідності антимонопольному законодавству створення та діяльності асоціації підприємців").

Згідно зі статтею 6 Закону вчинення антиконкурентних узгоджених дій забороняється і тягне за собою відповідальність відповідно до закону. Особа, яка вчинила антиконкурентні узгоджені дії, але раніше за інших учасників цих дій добровільно повідомила про це АМК та надала інформацію, що має суттєве значення для прийняття рішення у справі, звільняється від відповідальності за вчинення антиконкурентних узгоджених дій, що передбачена законом. Не може бути звільнена від відповідальності особа, якщо вона не вжила ефективних заходів щодо припинення нею антиконкурентних узгоджених дій після повідомлення про них АМК, була ініціатором антиконкурентних узгоджених дій чи забезпечувала керівництво ними, не надала всіх доказів або інформації стосовно вчинення нею порушення, про які їх було відомо та які вона могла безперешкодно отримати.

Законом встановлені інші виключення, щодо узгоджених дій, до яких не застосовується загальна заборона (статті 6 - 10 Закону), зокрема: **дії можуть бути визнані правомірними**, але тільки у тому випадку, якщо суб'єкти господарювання доведуть, що позитивний ефект від них перевищать негативні наслідки для відповідного товарного ринку, в тому числі в соціально-економічній сфері.

Обмежувальна діяльність суб'єктів господарювання, об'єднань (статті 18 – 21 Закону). Суб'єктам господарювання, об'єднанням забороняється схилити інших суб'єктів господарювання до вчинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції чи сприяти вчиненню таких порушень. Суб'єктам господарювання, об'єднанням забороняється примушувати інших суб'єктів господарювання:

- до антиконкурентних узгоджених дій, визначених Законом;
- до узгоджених дій, визначених Законом;
- до участі у концентрації суб'єктів господарювання, визначеної Законом.

Суб'єктам господарювання, які отримали дозвіл відповідних органів АМК на узгоджені дії, суб'єктам господарювання, узгоджені дії яких дозволені згідно із Законом, забороняється встановлювати щодо господарської діяльності суб'єктів господарювання обмеження, які, як правило, не застосовуються до інших суб'єктів господарювання, або застосовувати без об'єктивно виправданих причин різний підхід до різних суб'єктів господарювання. Суб'єктам господарювання, які отримали дозвіл Кабінету Міністрів України на узгоджені дії незалежно від наявності в них монопольного становища, забороняється вчиняти дії, що вважаються зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку, відповідно до Закону. Суб'єктам господарювання, які отримали дозвіл на узгоджені дії, забороняється схилити інших суб'єктів господарювання до надання будь-яким суб'єктам господарювання без об'єктивних причин переважних умов у господарській діяльності. Зазначені заборони діють відносно суб'єктів господарювання, якщо від них через відсутність альтернативних джерел отримання чи постачання певного виду

товарів залежать малі або середні підприємці. Продавець певного виду товарів вважається таким, що залежить від покупця, якщо цей покупець отримує від такого продавця, крім традиційних торговельних знижок чи винагород в іншій формі, особливу винагороду, яку не отримують інші подібні покупці.

Суб'єктам господарювання, що мають значно більший ринковий вплив порівняно з малими або середніми підприємцями, які є їх конкурентами, забороняється створення перешкод у господарській діяльності малим або середнім підприємцям, зокрема вчинення дій, заборонені Законом. Не допускається обмежувальна діяльність об'єднань шляхом відмови суб'єктові господарювання у прийнятті до такого об'єднання, яка ставить його у невідгідне становище в конкуренції, якщо така відмова є необґрунтованою і невинуватеною. Зазначені обмеження застосовується до об'єднань, якщо об'єднання може об'єднати всіх учасників певного ринку чи території; об'єднання створюється чи діє для досягнення цілей, що не передбачають отримання прибутку; створення та діяльність об'єднання не призводить до економічної концентрації та антиконкурентних узгоджених дій згідно з Законом.

Контроль за економічною концентрацією

З метою запобігання монополізації товарних ринків, зловживання монополічним (домінуючим) становищем, обмеження конкуренції органи Антимонопольного комітету України здійснюють державний контроль за концентрацією суб'єктів господарювання.

Економічну концентрацію можна визначити як поглинання, злиття, приєднання та всі інші засоби встановлення одним суб'єктом господарювання (підприємництва) контролю над усією або частиною господарської діяльності іншого суб'єкта. Перелік дій, що можуть бути кваліфіковані як економічна концентрація містить *Положення про контроль за економічною концентрацією*:

Концентрацією визнається:

1) злиття суб'єктів господарювання або **приєднання** одного суб'єкта господарювання до іншого;

2) набуття безпосередньо або через інших осіб **контролю** одним або кількома суб'єктами господарювання над одним або кількома суб'єктами господарювання чи частинами суб'єктів господарювання, зокрема, шляхом:

- безпосереднього або опосередкованого придбання, набуття у власність іншим способом активів у вигляді цілісного майнового комплексу або структурного підрозділу суб'єкта господарювання, одержання в управління, оренду, лізинг, концесію чи набуття в інший спосіб права користування активами у вигляді цілісного майнового комплексу або структурного підрозділу суб'єкта господарювання, в тому числі придбання активів суб'єкта господарювання, що ліквідується;
- призначення або обрання на посаду керівника, заступника керівника спостережної ради, правління, іншого наглядового чи виконавчого органу суб'єкта господарювання особи, яка вже обіймає одну чи кілька з перелічених посад в інших суб'єктах господарювання, або створення ситуації, при якій більше половини посад членів спостережної ради, правління, інших наглядових чи виконавчих органів двох чи більше суб'єктів господарювання обіймають одні й ті самі особи;

- створення суб'єкта господарювання двома і більше суб'єктами господарювання, який протягом тривалого періоду буде самостійно здійснювати господарську діяльність, але при цьому таке створення не призводить до координації конкурентної поведінки між суб'єктами господарювання, що створили цей суб'єкт господарювання, або між ними та новоствореним суб'єктом господарювання;
- 3) безпосереднє або опосередковане придбання, набуття у власність іншим способом чи одержання в управління часток (акцій, паїв), що забезпечує досягнення чи перевищення 25 або 50 відсотків голосів у вищому органі управління відповідного суб'єкта господарювання.

Не вважаються концентрацією:

1) створення суб'єкта господарювання, метою чи внаслідок створення якого здійснюється координація конкурентної поведінки між суб'єктами господарювання, що створили зазначений суб'єкт господарювання, або між ними та новоствореним суб'єктом господарювання. Такі дії розглядаються як узгоджені дії;

2) придбання часток (акцій, паїв) суб'єкта господарювання особою, основним видом діяльності якої є проведення фінансових операцій чи операцій з цінними паперами, якщо це придбання здійснюється з метою їх наступного перепродажу за умови, що зазначена особа не бере участі в голосуванні у вищому органі чи інших органах управління суб'єкта господарювання. У такому випадку наступний перепродаж має бути здійснений протягом одного року з дня придбання часток (акцій, паїв). На клопотання зазначених осіб із обґрунтуванням про неможливість здійснення наступного перепродажу органи Антимонопольного комітету України можуть прийняти рішення про продовження цього строку;

3) дії, які здійснюються між суб'єктами господарювання, пов'язаними відносинами контролю, у випадках, передбачених частиною другою цієї статті, крім випадків набуття такого контролю без отримання дозволу Антимонопольного комітету України, якщо необхідність отримання такого дозволу передбачена законом;

4) набуття контролю над суб'єктом господарювання або його частиною, в тому числі завдяки праву управління та розпорядження його майном арбітражним керуючим, службовою чи посадовою особою органу державної влади.

Учасниками концентрації визнаються:

- суб'єкти господарювання, стосовно яких здійснюється або має здійснитися злиття, приєднання;
- суб'єкти господарювання, які набувають або мають намір набути контроль над суб'єктом господарювання, та суб'єкти господарювання, щодо яких набувається або має набутися контроль;
- суб'єкти господарювання, активи (майно), частки (акції, паї) яких набуваються у власність, одержуються в управління (користування), оренду, лізинг, концесію або мають набутися, та їх покупці (одержувачі), набувачі;
- суб'єкти господарювання, що є або мають намір стати засновниками (учасниками) новостворюваного суб'єкта господарювання. У разі коли одним із засновників є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, орган адміністративно-господарського управління та контролю, учасником концентрації вважається також суб'єкт

господарювання, активи (майно), частки (акції, паї) якого вносяться до статутного фонду новостворюваного суб'єкта господарювання;

- фізичні та юридичні особи, пов'язані з учасниками концентрації, зазначеними в абзацах другого - п'ятому цієї статті, відносинами контролю, що дає підстави визнати відповідну групу осіб згідно із статтею 1 цього Закону єдиним суб'єктом господарювання.

Повноваження органів АМК у здійсненні контролю за економічною концентрацією. Концентрація може бути здійснена лише за умови попереднього отримання дозволу АМК чи адміністративної колегії АМК у випадках, передбачених статтею 22 Закону України „Про захист економічної конкуренції”, які надають дозвіл на концентрацію у разі, якщо вона не призводить до монополізації чи суттєвого обмеження конкуренції на всьому ринку чи в значній його частині.

Кабінет Міністрів України може дозволити концентрацію, на здійснення якої АМК не надав дозволу, якщо позитивний ефект для суспільних інтересів зазначеної концентрації переважає негативні наслідки обмеження конкуренції.

Дозвіл не може бути наданий, якщо обмеження конкуренції, зумовлені концентрацією:

- не є необхідними для досягнення мети концентрації;
- становлять загрозу системі ринкової економіки.

Суб'єкт підприємницької діяльності, який хоче здійснити дії, що визнаються законом концентрацією, зобов'язаний звернутися до АМК або до його територіального відділення із заявою про дозвіл здійснити відповідний вид концентрації. У результаті розгляду заяви АМК може бути прийняте одне з таких рішень:

- а) про надання згоди на відповідну дію (якщо вона є доцільною і не становить загрози конкуренції);
- б) про заборону такої дії, якщо вона може призвести до нарощування монопольних утворень.

Невиконання такого порядку може призвести до двох правопорушень:

- здійснення концентрації, ліквідації з порушенням вимоги розпорядження, прийнятого АМК за результатами розгляду заяви;
- здійснення концентрації суб'єктів господарювання без звернення до АМК.

Для здійснення дієвого контролю за економічною концентрацією і запобігання порушенням антимонопольного законодавства нормативними актами, що регламентують цей процес, передбачено кілька *адміністративно-правових засобів впливу*:

1) **відмова у наданні згоди** на економічну концентрацію.

Згода надається здебільшого у разі створення:

об'єднань, які є вертикально інтегрованими структурами;

асоціацій, які не обмежують конкуренцію на товарних ринках, замість структур монопольного типу;

об'єднань, створення яких не призведе до появи монопольних утворень і не створить загрози конкуренції на відповідних товарних ринках.

2) **адміністративно-правові санкції**:

- припинення порушення, у тому числі продаж надлишкової кількості придбаних часток (акцій, паїв);
- відновлення початкового стану;
- припинення неправомірних угод;

- скасування або зміна неправомірних рішень про концентрацію, ліквідацію суб'єктів господарювання;
- накладення штрафів.

Застосування заходів юридичної відповідальності у вигляді накладення штрафів можливо лише при ухиленні від виконання або несвоєчасного виконання розпорядження АМК.

Відновлення початкового становища як одна із санкцій може також застосовуватись, якщо подання за відомо недостовірної інформації призвело до надання згоди на концентрацію, ліквідацію.

Збитки, завдані суб'єктами господарювання у результаті виконання розпоряджень про відновлення початкового стану відносяться за рахунок порушників і відшкодуванню не підлягають.

Антиконкурентні дії органів державної влади та органів місцевого самоврядування

Антиконкурентними діями органів державної влади, органів місцевого самоврядування є прийняття будь-яких актів (рішень, наказів, розпоряджень, постанов тощо), надання письмових чи усних вказівок, укладення угод або будь-які інші дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування (колегіального органу чи посадової особи), які призвели або можуть призвести до недопущення, усунення, обмеження чи спотворення конкуренції.

Антиконкурентними діями органів державної влади, органів місцевого самоврядування, зокрема, визнаються:

заборона або перешкоджання створенню нових підприємств чи здійснення підприємництва в інших організаційних формах у будь-якій сфері діяльності, а також встановлення обмежень на здійснення окремих видів діяльності, на виробництво, придбання чи реалізацію певних видів товарів;

пряме або опосередковане примушення суб'єктів господарювання до вступу в асоціації, концерни, міжгалузеві, регіональні чи інші форми об'єднань або здійснення узгоджених дій, концентрації суб'єктів господарювання в інших формах;

пряме або опосередковане примушення суб'єктів господарювання до пріоритетного укладення договорів, першочергової поставки товарів певному колу споживачів чи першочергового їх придбання у певних продавців;

будь-яка дія, спрямована на централізований розподіл товарів, а також розподіл ринків між суб'єктами господарювання за територіальним принципом, асортиментом товарів, обсягом їх реалізації чи закупівель або за колом споживачів чи продавців;

встановлення заборони на реалізацію певних товарів з одного регіону країни в іншому або надання дозволу на реалізацію товарів з одного регіону в іншому в певному обсязі чи за виконання певних умов;

надання окремим суб'єктам господарювання або групам суб'єктів господарювання пільг чи інших переваг, які ставлять їх у привілейоване становище стосовно конкурентів, що призводить або може призвести до недопущення, усунення, обмеження чи спотворення конкуренції;

дія, внаслідок якої окремим суб'єктам господарювання або групам суб'єктів господарювання створюються несприятливі чи дискримінаційні умови діяльності порівняно з конкурентами;

дія, якою встановлюються не передбачені законами України заборони та обмеження самостійності підприємств, у тому числі щодо придбання чи реалізації товарів, ціноутворення, формування програм діяльності та розвитку, розпорядження прибутком.

Вчинення антиконкурентних дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування забороняється і тягне за собою відповідальність згідно з законом. Забороняються дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування (колегіального органу чи посадової особи), що полягають у схиленні суб'єктів господарювання, органів державної влади, органів місцевого самоврядування до порушень законодавства про захист економічної конкуренції, створенні умов для вчинення таких порушень чи їх легітимації.

3. Захист господарської (підприємницької) діяльності від недобросовісної конкуренції

Поняття і ознаки недобросовісної конкуренції

Дії що вважаються недобросовісною конкуренцією, мають відповідати двом критеріям:

- здійснюватись в рамках підприємницької діяльності;
- виконуватись з наміром вплинути на конкурентну ситуацію.

Відносини щодо недобросовісної конкуренції регулюються Законом України "Про захист від недобросовісної конкуренції". Він застосовується до відносин, у яких беруть участь суб'єкти господарювання їх об'єднання, а також органи державної влади, громадяни, у зв'язку з недобросовісною конкуренцією, в тому числі у разі вчинення ними дій за межами України, якщо ці дії мають негативний вплив на конкуренцію на її території і не поширюється на відносини, у яких беруть участь зазначені суб'єкти, якщо результат їх діяльності проявляється лише за межами України, в разі, коли інше не встановлено міжнародним договором, в якому бере участь Україна.

Згідно із статтею 1 Закону України „Про захист від недобросовісної конкуренції” **недобросовісною конкуренцією** є будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності.

Статтею 7 Цивільного кодексу України встановлено, що звичаєм чи *звичаєм ділового обороту* є правило поведінки, яке не встановлено актами цивільного законодавства, але усталеними у певній сфері цивільних відносин. Звичай може бути зафіксований у відповідному документі. Звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується.

Виділяють наступні **ознаки недобросовісної конкуренції**:

- 1) недобросовісна конкуренція, на відміну від монополістичної діяльності, може здійснюватися лише активними діями;
- 2) такі дії будуть розглядатися як правопорушення, якщо вони суперечать не тільки положенням чинного законодавства, але і звичаям ділового обороту, вимогам добропорядності, розумності, справедливості;
- 3) суб'єктами недобросовісної конкуренції можуть бути лише суб'єкти господарювання;

- 4) метою активних дій є набуття переваг у підприємницькій діяльності;
- 5) у результаті дії конкурентам можуть бути заподіяні збитки або нанесена шкода їх діловій репутації.

Положення статті 1 Закону “Про захист від недобросовісної конкуренції” поширюються на всі відомі і невідомі форми недобросовісної конкуренції. Але для полегшення застосування цього закону в статтях 4-19 наведено перелік порушень, які вважаються проявами недобросовісної конкуренції. Системно вони об’єднані у три групи:

- неправомірне використання ділової репутації суб’єкта господарювання (підприємця);
- створення перешкод суб’єктам господарювання та досягнення неправомірних переваг у конкуренції;
- неправомірне збирання, розкриття та використання комерційної таємниці.

Неправомірне використання ділової репутації

До цієї групи правопорушень відносяться:

- неправомірне використання чужих позначень, рекламних матеріалів, упаковки;
- неправомірне використання товару іншого виробника;
- копіювання зовнішнього вигляду виробу;
- порівняльна реклама.

Неправомірним є використання без дозволу уповноваженої на те особи чужого позначення: імені, фірмового найменування, знаків для товарів і послуг, інших позначень; рекламних матеріалів, упаковки товарів, а також назв літературних, художніх творів, періодичних видань, назв місць походження товарів, що може призвести до змішування з діяльністю іншого суб’єкта господарювання (підприємця), який має пріоритет на їх використання. Право на найменування регулюється також Цивільним кодексом України (статті 90, 296, 489), Господарським кодексом України (стаття 159), Законом України “Про господарські товариства” (стаття 2). Використання у фірмовому найменуванні власного імені фізичної особи не визнається неправомірним, якщо до власного імені додається який-небудь відмітний елемент, що виключає змішування з діяльністю іншого суб’єкта господарювання (підприємця). Відносини щодо захисту місця походження товарів регулюються також Законом України “Про охорону прав на зазначення місця походження товарів”.

Неправомірним використанням товару іншого виробника є введення у господарський обіг під своїм позначенням товару іншого виробника шляхом змін чи зняття позначень виробника без дозволу уповноваженої на те особи. Копіюванням зовнішнього вигляду виробу є відтворення зовнішнього вигляду виробу іншого суб’єкта господарювання (підприємця) і введення його у господарський обіг без однозначного зазначення виробника копії, що може призвести до змішування з діяльністю іншого господарюючого суб’єкта (підприємця).

Не визнається неправомірним копіювання зовнішнього вигляду виробу або його частин, якщо таке копіювання обумовлено виключно їх функціональним застосуванням.

Дія цієї статті не поширюється на вироби, що мають охорону як об’єкти права інтелектуальної власності.

Порівняльною є реклама, що містить порівняння з товарами, роботами, послугами чи діяльністю іншого суб'єкта господарювання (підприємця). Не визнається неправомірним порівняння в рекламі, якщо наведені відомості про товари, роботи, послуги підтверджені фактичними даними, є достовірними, об'єктивними, корисними для інформування споживачів.

Створення перешкод підприємцям та досягнення неправомірних переваг у конкуренції

До цієї групи правопорушень відносяться (статті 8 15 Закону України “Про захист від недобросовісної конкуренції”):

- дискредитація суб'єкта господарювання;
- купівля-продаж товарів, виконання робіт, надання послуг із примусовим асортиментом;
- схилення до бойкоту суб'єкта господарювання (підприємця);
- схилення постачальника до дискримінації покупця (замовника)
- схилення суб'єкта господарювання (підприємця) до розірвання договору з конкурентом;
- підкуп працівника постачальника;
- підкуп працівника покупця (замовника);
- досягнення неправомірних переваг у конкуренції.

Дискредитація суб'єкта господарювання це поширення у будь якій формі неправдивих, неточних або неповних відомостей, пов'язаних з особою чи діяльністю суб'єкта господарювання, які завдали або могли завдати шкоди діловій репутації суб'єкта господарювання. Діловою репутацією вважається оцінка професійних якостей, суспільна оцінка діяльності суб'єкта господарювання та його продукції (товарів, робіт, послуг), що набула протягом тривалого часу.

Купівлею-продажем товарів, виконанням робіт, наданням послуг із примусовим асортиментом є купівля-продаж одних товарів, виконання робіт, надання послуг за умови купівлі-продажу інших товарів, виконання робіт, надання послуг, не потрібних споживачу або контрагенту.

Схиленням до бойкоту суб'єкта господарювання (підприємця) вважається спонукання конкурентом іншої особи, безпосередньо або через посередника, до відмови від встановлення договірних зв'язків із цим суб'єктом господарювання (підприємцем).

Схиленням постачальника до дискримінації покупця (замовника) є спонукання постачальника конкурентом покупця (замовника), безпосередньо або через посередника, до надання постачальником конкуренту покупця (замовника) певних переваг перед покупцем (замовником) без достатніх на те підстав.

Схиленням суб'єкта господарювання (підприємця) до розірвання договору з конкурентом іншого суб'єкта господарювання (підприємця) є вчинене з корисливих мотивів або в інтересах третіх осіб спонукання суб'єкта господарювання (підприємця) - учасника договору до невиконання або виконання неналежним чином договірних зобов'язань перед цим конкурентом шляхом надання або пропонування суб'єкту господарювання (підприємцю) - учаснику договору, безпосередньо або через посередника, матеріальної винагороди, компенсації чи інших переваг.

Підкуп працівника постачальника - це надання або пропонування йому конкурентом покупця (замовника), безпосередньо або через посередника, матеріальних цінностей, майнових або немайнових благ за неналежне виконання або невиконання працівником постачальника службових обов'язків, що впливають з укладеного чи пов'язані з укладенням між постачальником і покупцем договору поставки товарів, виконання робіт, надання послуг, що призвело або могло призвести до отримання конкурентом покупця (замовника) певних переваг перед покупцем (замовником).

Підкуп працівника покупця (замовника) - це надання або пропонування йому конкурентом постачальника, безпосередньо або через посередника, матеріальних цінностей, майнових чи немайнових благ за неналежне виконання або невиконання працівником покупця (замовника) службових обов'язків, що впливають з укладеного або пов'язані з укладенням між постачальником і покупцем договору поставки товарів, виконання робіт, надання послуг, що призвело або могло призвести до отримання конкурентом постачальника певних переваг перед постачальником.

Досягненням неправомірних переваг у конкуренції є отримання таких відносно іншого господарюючого суб'єкта (підприємця) шляхом порушення чинного законодавства, яке підтверджене рішенням державного органу, наділеного відповідною компетенцією.

Неправомірне збирання, розкриття та використання комерційної таємниці

До цієї групи правопорушень відносяться:

- неправомірне збирання комерційної таємниці;
- розголошення комерційної таємниці;
- схилення до розголошення комерційної таємниці;
- неправомірне використання комерційної таємниці.

Цивільний кодекс України (стаття 505) встановлює, що **комерційною таємницею** є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію. Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці. Перелік відомостей, що не складають комерційної таємниці, визначені у постанові Кабінету Міністрів України №611 від 09.08.1993р. "Про перелік відомостей, що не є комерційною таємницею".

Неправомірним збиранням комерційної таємниці вважається добування протиправним способом відомостей, що відповідно до законодавства України становлять комерційну таємницю, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту господарювання (підприємцю).

Розголошенням комерційної таємниці є ознайомлення іншої особи без згоди особи, уповноваженої на те, з відомостями, що відповідно до чинного законодавства України становлять комерційну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені у встановленому порядку або стали відомі у зв'язку з

виконанням службових обов'язків, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту **господарювання** (підприємцю).

Схиленням до розголошення комерційної таємниці є спонукання особи, якій були довірені у встановленому порядку або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків відомості, що відповідно до законодавства України становлять комерційну таємницю, до розкриття цих відомостей, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту **господарювання** (підприємцю).

Неправомірним використанням комерційної таємниці є впровадження у виробництво або врахування під час планування чи здійснення підприємницької діяльності без дозволу уповноваженої на те особи неправомірно здобутих відомостей, що становлять відповідно до законодавства України комерційну таємницю.

Вчинення дій, що підпадають визначення недобросовісна конкуренція, тягне за собою накладання АМК штрафів, передбачених Законом „Про захист від недобросовісної конкуренції” (статті 21-26), а також адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність у випадках, передбачених законодавством.

4. Порядок розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції

Порушеннями законодавства про захист економічної конкуренції є (стаття 50 закону):

- 1) антиконкурентні узгоджені дії;
- 2) зловживання монопольним (домінуючим) становищем;
- 3) антиконкурентні дії органів влади, органів місцевого самоврядування;
- 4) невиконання рішення, попереднього рішення органів АМК або їх виконання не в повному обсязі;
- 5) здійснення учасниками узгоджених дій - суб'єктами господарювання дій, заборонених Законом;
- 6) делегування повноважень органів влади чи органів місцевого самоврядування у випадках, заборонених Законом;
- 7) вчинення дій щодо схилення суб'єктів господарювання, органів державної влади, органів місцевого самоврядування до порушень законодавства про захист економічної конкуренції, створенні умов для вчинення таких порушень чи їх легітимації.;
- 8) обмежувальна та дискримінаційна діяльність, заборонена Законом;
- 9) недотримання умов щодо концентрації;
- 10) порушення положень погоджених з органами АМК установчих документів суб'єкта господарювання, створеного в результаті концентрації, якщо це призводить до обмеження конкуренції;
- 11) концентрація без отримання відповідного дозволу органів АМК, у разі якщо наявність такого дозволу необхідна;
- 12) неподання, подання інформації в неповному обсязі АМК, його територіальному відділенню у встановлені органами АМК, головою його територіального відділення чи нормативно-правовими актами строки чи подання недостовірної інформації;
- 13) створення перешкод працівникам АМК, його територіального відділення у проведенні перевірок, огляду, вилученні чи накладенні арешту на майно, документи, предмети чи інші носії інформації;

14) надання рекомендацій суб'єктами господарювання, об'єднаннями, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, що схилиються до вчинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції чи сприяють вчиненню таких порушень;

15) обмеження в господарській діяльності суб'єкта господарювання у відповідь на те, що він звернувся до АМК, його територіального відділення із заявою про порушення законодавства про захист економічної конкуренції;

16) невиконання учасниками узгоджених дій, концентрації вимог і зобов'язань, якими було обумовлене рішення про надання дозволу на узгоджені дії, концентрацію;

17) обмежувальна діяльність об'єднань, заборонена Законом.

Розгляд справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції починається з прийняттям розпорядження про початок розгляду справи та закінчується прийняттям рішення у справі.

При розгляді справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції органи АМК:

збирають і аналізують документи, висновки експертів, пояснення осіб, іншу інформацію, що є доказом у справі, та приймають рішення у справі в межах своїх повноважень;

отримують пояснення осіб, які беруть участь у справі, або будь-яких осіб за їх клопотанням чи з власної ініціативи.

Органи АМК *розпочинають розгляд справи* про порушення законодавства про захист економічної конкуренції за:

заявами юридичних та фізичних осіб, об'єднань про порушення їх прав внаслідок дій чи бездіяльності, визначених Законом як порушення законодавства про захист економічної конкуренції;

поданнями органів державної влади, органів місцевого самоврядування про порушення законодавства про захист економічної конкуренції;

власною ініціативою органів АМК.

У разі надходження від заявника клопотання про можливість настання негативних наслідків, пов'язаних із поданням заяви, та з метою захисту його інтересів розгляд справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції розпочинається за власною ініціативою органів АМК.

У випадках, коли порушення законодавства про захист економічної конкуренції не має відчутного впливу на умови конкуренції на ринку, заявнику може бути *відмовлено у розгляді справи*.

У разі виявлення ознак порушення законодавства про захист економічної конкуренції органи Антимонопольного комітету України приймають *розпорядження про початок розгляду справи*, яке надсилається відповідачу протягом трьох робочих днів з дня його прийняття. Повідомлення про початок розгляду справи надсилається заявнику та третім особам.

Розгляд справи може бути *зупинено* з власної ініціативи відповідного органу АМК чи за заявою особи, яка бере участь у справі, до завершення розгляду органом АМК, судом пов'язаної з цією справою іншої справи або до вирішення державним органом пов'язаного з нею іншого питання. Про зупинення розгляду справи та його поновлення приймається розпорядження.

Особами, які беруть участь у справі, визнаються: сторони, треті особи, їх представники.

Сторонами у справі є відповідач і заявник (у разі якщо справу розпочато за відповідною заявою). *Третьою особою* є особа, залучена до участі у справі у зв'язку з тим, що рішення може суттєво зачепити її права та інтереси, охоронювані Законом. Про визнання третьою особою органами АМК приймається розпорядження, про що повідомляються особи, які беруть участь у справі.

Особи, які беруть (брали) участь у справі, мають право:

- ознайомлюватися з матеріалами справи (крім інформації з обмеженим доступом, а також інформації, розголошення якої може завдати шкоди інтересам інших осіб, які беруть (брали) участь у справі, або перешкодити подальшому розгляду справи);
- наводити докази, подавати клопотання, усні й письмові пояснення (заперечення);
- одержувати копії рішень у справі (витяги з них, крім інформації з обмеженим доступом, а також інформації, розголошення якої може завдати шкоди інтересам інших осіб, які брали участь у справі);
- оскаржувати рішення в порядку, визначеному законом.

Доказами у справі можуть бути будь-які фактичні дані, які дають можливість встановити наявність або відсутність порушення, які встановлюються поясненнями сторін і третіх осіб, поясненнями службових осіб та громадян, письмовими доказами, речовими доказами і висновками експертів. Усні пояснення сторін, третіх осіб, службових чи посадових осіб та громадян, які містять дані, що свідчать про наявність чи відсутність порушення, фіксуються у протоколі. Збір доказів здійснюється АМК, його територіальними відділеннями незалежно від місцезнаходження доказів. Особи, які беруть участь у справі, мають право надавати докази та доводити їх достовірність (об'єктивність).

Суб'єкт господарювання *не може бути притягнений до відповідальності* за порушення законодавства про захист економічної конкуренції, якщо минув строк давності притягнення до відповідальності, який становить *п'ять років* з дня вчинення порушення, а в разі триваючого порушення - з дня закінчення вчинення порушення. Строк давності для притягнення до відповідальності за неподання, поданні неповної чи недостовірної інформації органам АМК чи створення перешкод працівникам АМК, його територіального відділення у проведенні перевірок, огляду, вилученні чи накладенні арешту на майно чи інші носії інформації, становить *три роки* з дня вчинення порушення, а в разі триваючого порушення - з дня закінчення вчинення порушення. Перебіг строку давності зупиняється на час розгляду органами Антимонопольного комітету України справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції.

Органи Антимонопольного комітету України за власною ініціативою чи за клопотанням особи, яка бере участь у справі, мають право призначати *експертизу*, про що приймається розпорядження.

Вилучення письмових та речових доказів проводиться на підставі розпорядження державного уповноваженого АМК чи голови територіального відділення особисто або уповноваженими ними працівниками АМК, його територіального відділення у випадках, якщо:

докази не було надано і є достатні підстави вважати, що документи, предмети чи інші носії інформації, які можуть бути доказами чи джерелом доказів у справі, знаходяться у певному місці;

існує загроза, що відповідні документи, предмети чи інші носії інформації можуть бути знищені.

У разі вилучення оригіналів письмових доказів АМК чи його територіальне відділення на клопотання особи, в якій вилучено відповідні докази, протягом трьох днів з дня внесення клопотання надає цій особі *завірені копії* цих доказів. Завірені АМК чи його територіальним відділенням копії письмових доказів мають силу оригіналу при пред'явленні їх іншим особам. Якщо вилучення письмових доказів утруднено, наприклад через їх численність або внаслідок того, що тільки частина з них має значення для справи, уповноважені працівники АМК чи його територіальних відділень можуть отримувати витяги з них, засвідчені в установленому порядку особою, якій належать документи. За клопотанням осіб, у яких було вилучено оригінали письмових доказів, ці докази можуть бути повернені після закінчення строку оскарження відповідного рішення органу АМК до суду. У матеріалах відповідної справи залишається копія письмового доказу, засвідчена в установленому порядку особою, якій повертається оригінал. В окремих випадках речові докази після огляду та дослідження їх відповідним органом Антимонопольного комітету України можуть бути повернуті за клопотанням осіб, від яких вони були одержані, до закінчення розгляду справи, якщо задоволення такого клопотання можливе без шкоди для розгляду справи.

У разі, коли вилучити докази немає можливості, державний уповноважений, голова територіального відділення АМК чи уповноважені ними працівники АМК, його територіального відділення *накладають арешт* на предмети, документи, інші носії інформації, що можуть бути доказами чи джерелом доказів у справі.

Вилучення чи накладення арешту на майно, предмети, документи, інші носії інформації проводиться у робочий час незалежно від їх місцезнаходження, в тому числі в службових приміщеннях та транспортних засобах, що належать суб'єкту господарювання, на робочих місцях працівників на підставі розпорядження державного уповноваженого чи голови територіального відділення АМК у місцях проживання та інших володіннях осіб - на підставі рішення суду. Про вилучення чи накладення арешту складається протокол, який підписується двома уповноваженими працівниками АМК, його територіальних відділень, які провели вилучення, наклали арешт. Протокол також підписують особи, які були присутніми при вилученні, накладенні арешту. У разі відмови осіб від підписання протоколу в ньому робиться запис про це. Особа має право подати пояснення і зауваження стосовно змісту протоколу, які додаються до протоколу, а також викласти мотиви своєї відмови від його підписання. Копія протоколу про вилучення, накладення арешту надається суб'єкту господарювання або вручається представнику суб'єкта господарювання. Повернення вилучених предметів, документів, інших носіїв інформації оформляється протоколом у порядку, встановленому для вилучення. Про повернення чи зняття арешту державний уповноважений АМК, голова територіального відділення АМК приймає розпорядження.

Для забезпечення проведення розгляду справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції органи внутрішніх справ, митні органи та інші правоохоронні органи зобов'язані надавати у межах наданих їм прав допомогу АМК, його територіальним відділенням.

Органи АМК мають право надавати *рекомендації* органам державної влади, органам місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання,

об'єднанням стосовно припинення дій, які містять ознаки порушення законодавства про захист економічної конкуренції, усунення причин виникнення цих порушень і умов, що їм сприяють, а у разі, якщо порушення припинено, - щодо вжиття заходів для усунення наслідків цих порушень. Рекомендації надаються у формі *листа*. Рекомендації органів АМК підлягають обов'язковому розгляду органами чи особами, яким вони надані. Про результати їх розгляду АМК, його територіальному відділенню повідомляється у десятиденний строк з дня отримання рекомендацій, якщо органами АМК не продовжено цей строк. За умови виконання положень рекомендацій у разі, якщо порушення не призвело до суттєвого обмеження чи спотворення конкуренції, не завдало значних збитків окремим особам чи суспільству та вжито відповідних заходів для усунення наслідків порушення, *провадження у справі про порушення законодавства про захист економічної конкуренції не розпочинається*, а розпочате провадження закривається.

У процесі розгляду справи органи АМК за поданою суб'єктом господарювання заявою про вжиття заходів для відвернення негативних та непоправних наслідків для суб'єктів господарювання внаслідок порушення законодавства про захист економічної конкуренції можуть прийняти ***попереднє рішення*** про:

- 1) заборону особі (відповідачу), в діях якої вбачаються ознаки порушення, вчиняти певні дії, в тому числі про блокування цінних паперів;
- 2) обов'язкове вчинення певних дій, якщо невідкладне вчинення цих дій є необхідним виходячи із законних прав та інтересів інших осіб.

Попереднє рішення може бути оскаржене у п'ятнадцятиденний строк з дня його одержання. Цей строк не може бути поновлено. У разі закриття розгляду справи у зв'язку з недоведенням вчинення порушення відповідач може звернутися до суду про відшкодування йому суб'єктом господарювання, який подав заяву відповідно до частини першої цієї статті, збитків, завданих у зв'язку з прийняттям попереднього рішення. Попереднє рішення, якщо в ньому не зазначено коротший строк, втрачає чинність з дня отримання відповідачем рішення, прийнятого за результатами розгляду справи.

За результатами розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції органи АМК приймають ***рішення***, в тому числі про:

- 1) визнання вчинення порушення законодавства про захист економічної конкуренції; припинення порушення законодавства про захист економічної конкуренції;
- 2) зобов'язання органу державної влади, органу місцевого самоврядування скасувати або змінити прийняте ним рішення чи розірвати угоди, визнані антиконкурентними діями органів державної влади, органів місцевого самоврядування;
- 3) визнання суб'єкта господарювання таким, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку;
- 4) примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку;
- 5) накладення штрафу;
- 6) блокування цінних паперів;
- 7) усунення наслідків порушень законодавства про захист економічної конкуренції;
- 8) скасування дозволу на узгоджені дії;

9) оприлюднення відповідачем за власні кошти офіційної інформації АМК чи його територіального відділення стосовно рішення, прийнятого у справі про порушення, в тому числі опублікування рішень у повному обсязі (за вилученням інформації з обмеженим доступом, а також визначеної відповідним державним уповноваженим, головою територіального відділення інформації, розголошення якої може завдати шкоди інтересам інших осіб, які брали участь у справі), у строк і спосіб, визначені цим рішенням або законодавством;

10) закриття провадження у справі.

Органи АМК, які прийняли рішення, не мають права його скасувати або змінити, крім випадків, передбачених Законом. Вони можуть виправити допущені в рішенні описки чи явні арифметичні помилки, роз'яснити своє рішення, не змінюючи при цьому його змісту, а також прийняти додаткове рішення, якщо з якогось питання, що досліджувалося під час розгляду справи, не прийнято рішення.

Розгляд справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції підлягає *закриттю без прийняття рішення по суті*, якщо:

- справа не підлягає розгляду в АМК, його територіальному відділенні;
- не встановлено відповідача або його місцезнаходження;
- відповідача - юридичну особу ліквідовано;
- вже розглянуто чи розглядається органами АМК справа з тих же підстав щодо того самого відповідача;
- не доведено вчинення порушення;
- є інші підстави, передбачені законом.

Рішення (витяг з нього за вилученням інформації з обмеженим доступом, а також інформації, розголошення якої може завдати шкоди інтересам інших осіб, які брали участь у справі), розпорядження органів АМК, голів його територіальних відділень *надається для виконання* шляхом надсилання або вручення під розписку чи доведення до відома в інший спосіб.

У разі, якщо вручити рішення немає можливості внаслідок відсутності фізичної особи за останнім відомим місцем проживання чи відсутності посадових осіб чи уповноважених представників суб'єкта господарювання за місцезнаходженням, - рішення вважається таким, що вручене відповідачу, через десять днів з дня оприлюднення інформації про прийняте рішення в офіційному друкованому органі (газета Верховної Ради України "Голос України", газета Кабінету Міністрів України "Урядовий кур'єр", "Офіційний вісник України", друковані видання відповідної обласної ради за останнім відомим місцем проживання (реєстрації) чи місцем знаходження відповідача).

Рішення та розпорядження органів АМК є *обов'язковими до виконання*. Особа, на яку накладено *штраф* за рішенням органу АМК, сплачує його у тридцятиденний строк з дня одержання рішення про накладення штрафу. За кожний день прострочення сплати штрафу стягується *пеня* у розмірі півтора відсотка від суми штрафу. Розмір пені не може перевищувати розміру штрафу, накладеного відповідним рішенням органу АМК. Нарахування пені припиняється з дня прийняття судом рішення про стягнення відповідного штрафу. Нарахування пені зупиняється на час розгляду чи перегляду судом справи про визнання недійсним рішення про накладення штрафу чи відповідного рішення (постанови) суду.

За заявою особи, на яку накладено штраф, органи Антимонопольного комітету України своїм рішенням мають право відстрочити або розстрочити сплату накладеного ним штрафу.

У разі несплати штрафу у строки, передбачені рішенням, та пені органи АМК стягують штраф та пеню в судовому порядку.

Рішення, прийняті адміністративною колегією територіального відділення АМК, державним уповноваженим АМК, адміністративною колегією АМК *можуть бути перевірені* за заявою осіб, які брали участь у справі, або за власною ініціативою у порядку, встановленому АМК. Заява про перевірку рішення може бути подана до АМК у двомісячний строк з дня одержання рішення. Цей строк не може бути поновлено. Органи АМК, які здійснюють перевірку рішення, можуть зупинити виконання рішення до закінчення його перевірки, про що письмово повідомляються особи, які беруть участь у справі.

За результатами перевірки рішення органи АМК мають право:

- залишити рішення без змін;
- змінити рішення;
- скасувати рішення частково і направити справу на новий розгляд у цій частині;
- скасувати рішення і прийняти нове рішення або передати справу на новий розгляд чи припинити провадження у справі.

У разі якщо за результатами перегляду рішень АМК приймає рішення про заборону концентрації, державна реєстрація суб'єкта господарювання, створеного в результаті концентрації, скасовується у судовому порядку за позовом АМК.

Заявник, відповідач, третя особа мають право *оскаржити рішення* органів АМК повністю або частково до суду у двомісячний строк з дня одержання рішення. Цей строк не може бути відновлено.

Рішення АМК, адміністративної колегії АМК та державного уповноваженого АМК оскаржуються до господарського суду міста Києва. Рішення адміністративної колегії територіального відділення АМК оскаржуються до господарських судів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя.

Прийняття судом до розгляду заяви про визнання недійсним рішення органу АМК *не зупиняє його виконання*, крім випадків, встановлених Законом. Незалежно від положень частини четвертої цієї статті, у разі наявності достатніх підстав, суд може зупинити дію рішення органу Антимонопольного комітету України.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке економічна конкуренція? В чому полягає принцип свободи господарської діяльності?
2. В чому особливість правового регулювання конкурентних правовідносин?
3. В яких напрямках здійснюється конкурентна політика України?
4. Які нормативно-правові акти регулюють відносини у сфері захисту економічної конкуренції?
5. Що таке монопольне становище суб'єкта господарювання на ринку?
6. Які узгоджені дії визнаються антиконкурентними?
7. Як здійснюється контроль за економічною концентрацією?
8. Які дії органів державної влади та органів місцевого самоврядування вважаються антиконкурентними?
9. Що таке недобросовісна конкуренція? Які її ознаки?

10. Які дії підпадають під ознаки недобросовісної конкуренції?
11. Дайте характеристику недобросовісній конкуренції як правопорушенню.
12. Що слід розуміти під неправомірним використанням ділової репутації?
13. Які дії кваліфікуються як створення перешкод в процесі конкуренції?
14. Що таке комерційна таємниця? Що слід розуміти під неправомірним збиранням, розголошенням і використанням комерційної таємниці.
15. Яка відповідальність передбачена чинним законодавством України за здійснення дій, які підпадають під ознаки недобросовісної конкуренції?
16. Які види стягнень можуть бути накладені на суб'єктів господарювання за здійснення недобросовісної конкуренції?

Тестові завдання

1. Підприємець, що працює на загальнодержавному ринку, одержав лист від територіального відділення Антимонопольного комітету України з запитом інформації, що становить державну таємницю. Які дії він повинен здійснити з урахуванням визначених законодавством України повноважень Комітету:

- а) надати повну відповідь;
- б) не надавати ніякої відповіді;
- в) надіслати листа про те, що відповісти на поставлені питання не може, оскільки запитана інформація становить комерційну таємницю;
- г) надати повну відповідь, вказавши, що надані відомості становлять комерційну таємницю та розголошенню не підлягають.

2. До повноважень Антимонопольного комітету України не відносяться:

- а) розгляд справ про недобросовісну конкуренцію;
- б) контроль за дотриманням антимонопольного законодавства України;
- в) контроль за дотриманням законодавства про рекламну діяльність;
- г) застосування санкцій за порушення антимонопольного законодавства;
- д) прийняття нормативних актів з питань розвитку конкурентної політики.

3. Визначте відносини до яких застосовується Закон України "Про захист економічної конкуренції":

- а) які впливають чи можуть вплинути на економічну конкуренцію на території України;
- б) які впливають чи можуть вплинути на економічну конкуренцію на світовому ринку;
- в) відносини, в яких беруть участь суб'єкти господарювання;
- г) рекламна діяльність;
- д) права на об'єкти промислової власності.

4. Підприємець, який без дозволу уповноваженої на те особи використовує чужі: ім'я, фірмове найменування, знак для товарів і послуг, - вчиняє дії, які мають ознаки порушення за:

- а) Законом України "Про захист економічної конкуренції";
- б) Законом України "Про обмеження монополізму і недопущення недобросовісної конкуренції";
- в) Законом України "Про захист від недобросовісної конкуренції";
- г) Законом України "Про рекламу".

5. Створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції законодавство України вважає:

- а) неправомірне збирання комерційної таємниці;
- б) розголошення комерційної таємниці;
- в) неправомірне використання комерційної таємниці;
- г) всі наведені відповіді невірні.

Ситуаційне завдання 1.

Обласне територіальне відділення Антимонопольного Комітету України порушило справу про порушення антимонопольного законодавства проти корпорації "Інвест" у зв'язку із зловживанням монопольним становищем на ринку. В ході розслідування було встановлено, що частка корпорації "Інвест" на даному ринку складає 40%. Територіальне відділення запропонувало корпорації надати докази того, що воно не займає монопольного становища. Цього не було зроблено.

- 1) Чи правомірні дії антимонопольних органів?
- 2) Яке рішення може прийняти територіальне відділення, якщо буде доказаний факт монопольного становища корпорації на ринку?

Ситуаційне завдання 2.

До Антимонопольного комітету України звернулися засновники науково-промислової корпорації "Сейв" з проханням надати згоду на її утворення. Метою створення корпорації є поєднання наукового та виробничого потенціалу засновників для розробки і виробництва сучасних конкурентноспроможних свинцево-кислотних акумуляторних батарей за ресурсозберігаючою технологією. При цьому ринок свинцево-кислотних акумуляторів не є монополізованим. Окрім засновників корпорації на цьому ринку діють інші вітчизняні та зарубіжні виробники.

При розгляді заяви встановлено, що корпорація на момент створення не стане монополістом у виробництві акумуляторних батарей. Створення корпорації сприятиме розширенню виробництва хімічних джерел струму, появи конкурентноспроможної продукції, нових робочих місць та не завдасть шкоди навколишньому середовищу, оскільки виробничі цикли не є замкнутими.

- 1) Чи є підстави в даному випадку для позитивного вирішення питання про створення науково-промислової корпорації "Сейв"?
- 2) Яке рішення повинен прийняти Антимонопольний комітет України?

Ситуаційне завдання 3.

До територіального відділення Антимонопольного комітету звернулось страхове акціонерне товариство "Лекс" із скаргою на дії філії Української акціонерної компанії "Альфа". В скарзі йшлося про те, що філія через мережу житлово-експлуатаційних контор поширила серед орендарів не житлових приміщень комунальної власності інформацію про обов'язкове страхування орендованого майна виключно цією філією.

Перевіркою було встановлено, що наведена в скарзі інформація відповідала дійсності.

- 1) Що таке недобросовісна конкуренція?
- 2) Чи суперечать дії філії вимогам чинного законодавства?
- 3) Чи можуть бути застосовані якісь санкції до філії?

Ситуаційне завдання 4.

До територіального відділення Антимонопольного комітету Звернулось обласне управління по захисту прав споживачів. В зверненні повідомлялось, що в засобах масової інформації розміщено рекламу косметичних виробів болгарського виробництва без посилання на ліцензію та сертифікат відповідності.

Перевіркою було встановлено, що реклама спільного підприємства "Флора" дійсно містила неправдиві, неточні відомості щодо продукції, її ліцензування та сертифікацію. У зв'язку з цим на підприємство було накладено штраф в сумі 5950 грн.

Підприємство оскаржило постанову голови територіального відділення про накладення штрафу до господарського суду.

- 1) Як кваліфікувати дії спільного підприємства "Флора"?
- 2) Яке рішення може винести господарський суд по цій справі?

Нормативно-правові акти, література:

1. Конституція України.
2. Цивільний кодекс України.
3. Господарський кодекс України.
4. Закон України від 19.09.1991р. №1576 XII "Про господарські товариства"
5. Закон України від 26.11.1993р. №3659-XII "Про Антимонопольний комітет України".
6. Закон України від 07.06.1996р. № 236/96-ВР "Про захист від недобросовісної конкуренції".
7. Закон України від 03.07.1996р. №270/96-ВР "Про рекламу".
8. Закон України від 16.06.1999р. №752-IV "Про зазначення місця походження товарів"
9. Закон України від 20.04.2000р. №1682-III "Про природні монополії".
10. Закон України від 11.01.2001р. №2210-III "Про захист економічної конкуренції".
11. Указ Президента України від 17.11.1998р. №1257/98 "Про запровадження ліцензування діяльності господарюючих суб'єктів у сфері природних монополій".
12. Постанова Кабінету Міністрів України №611 від 09.08.1993р. "Про перелік відомостей, що не є комерційною таємницею".
13. Спільний наказ Антимонопольного комітету України (АМК), Фонду державного майна України від 01.12.1997р. №81/01/1342 "Про затвердження Порядку надання органами Антимонопольного комітету України висновків щодо умов приватизації підприємств-монополістів".
14. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 24.04.2003р. №105 "Про затвердження Вимог до порядку

- подання та оформлення заяви та документів, що до неї додаються, на надання Кабінетом Міністрів України дозволу суб'єктам господарювання на узгоджені дії, концентрацію”.
15. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 24.04.2003р. №106 “Про затвердження Положення про Комісію з питань оцінки позитивних і негативних наслідків узгоджених дій, концентрації суб'єктів господарювання”.
 16. Розпорядження АМК від 01.04.1994р. N 4-р “Про затвердження Положення про порядок погодження з органами Антимонопольного комітету України рішень центральних і місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого та регіонального самоврядування щодо демонополізації економіки, розвитку конкуренції та антимонопольного регулювання”.
 17. Розпорядження АМК від 19.04.1994 р. № 5-р “Про затвердження тимчасових правил розгляду спорів про порушення антимонопольного законодавства України”.
 18. Розпорядження АМК від 18.11.1994р. № 13-р “Про затвердження положення про особливості контролю за дотриманням антимонопольного законодавства інвестиційними фондами та інвестиційними компаніями”.
 19. Розпорядження АМК від 09.12.1994р. №15-р “Про затвердження Положення про порядок розгляду заяв на одержання згоди органів Антимонопольного комітету України на створення, реорганізацію (злиття, приєднання), придбання активів (цілісних майнових комплексів) або часток (акцій, паїв), ліквідацію господарюючих суб'єктів (про контроль за економічною концентрацією)”.
 20. Розпорядження АМК від 25.05.1998р. №134-р “Про Положення про контроль за економічною концентрацією”.
 21. Розпорядження АМК від 25.12.2001р. №182-р “Про Положення про порядок проведення перевірок дотримання законодавства про захист економічної конкуренції”.
 22. Розпорядження АМК від 12.02.2002р. №26-р “Про затвердження Положення про порядок подання заяв до органів Антимонопольного комітету України про надання дозволу на узгоджені дії суб'єктів господарювання”.
 23. Розпорядження АМК від 12.02.2002р. N 27-р “Про затвердження Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на узгоджені дії суб'єктів господарювання”.
 24. Розпорядження АМК від 19.02.2002р. №33-р “Про затвердження Положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання (Положення про концентрацію)”.
 25. Розпорядження АМК від 05.03.2002р. №49-р “Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку”.
 26. Антимонопольний комітет України в запитаннях і відповідях з питань антимонопольної політики. - К., 1998.

27. Едвин Дж. Долан и др.. Микроекономика. - Санкт-Петербург, 1994.
28. Кембел Р., Макконел Стенли Брю. Економикс. - М., 1992.
29. Кузьмина С.А. Проблемы применения законодательства о конкуренции// Предпринимательство, хозяйство и право. - 1999, № 9, с. 6-8.
30. Кузьміна С.А. Проблеми запобігання недобросовісної практики в конкуренції // Право України - 2000, № 3, с. 91-92.
31. Майкл Е. Портер. Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів. - К., Основи, 1998.
32. Пилипенко А.Я., Щербина В.С. Господарське право: Курс лекцій: Навчальний посібник для юридичних факультетів вузів – К.: Вентурі, 1996.
33. Саниахметова Н.О. Новое в законодательстве Украины о предпринимательстве и его защите. К., 1996.
34. Саниахметова Н.А. Правовий захист підприємництва в Україні. К., 1999.
35. Семенова Л.Н. Антимонопольне і конкурентне право. К.: 1999.
36. Сухотин О.В., Богачев В.Н. и др. Монополизм и антимонопольная политика. М., 1994.
37. Тотьев К. Ю. Конкуренция и монополизм: правовые аспекты регулирования. - М., 1996.
38. Тотьев К.Ю. Конкурентное право (правовое регулирование конкуренции). - М., 2000.
39. Экономико-правовые проблемы антимонопольной политики. Донецк: ИСПИ НАН Украины, 1996.

Правове регулювання бухгалтерського обліку та аудиту

Мета вивчення даної теми: сформувати уяву про правове регулювання питань бухгалтерського обліку та аудиту; визначити основні принципи ведення бухгалтерського обліку; визначити загальні вимоги до фінансової звітності; визначити основні вимоги до аудиторської діяльності.

1. Правове регулювання бухгалтерського обліку

У відповідності до частини восьмої статті 19 Господарського кодексу України усі суб'єкти господарювання зобов'язані здійснювати первинний (оперативний) та бухгалтерський облік результатів своєї роботи, складати статистичну інформацію, а також надавати відповідно до вимог закону фінансову звітність та статистичну інформацію щодо своєї господарської діяльності, інші дані, визначені законом. Під *господарською діяльністю* Господарський кодекс розуміє діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Якщо така діяльність здійснюється з метою отримання прибутку, вона визнається *підприємницькою*; якщо ні – *некомерційною* (стаття 3).

У відповідності до статті 2 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999р. № 996-XIV його дія поширюється на всіх юридичних осіб, створених відповідно до законодавства України, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, а також на представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності (далі - підприємства), які зобов'язані вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно з законодавством. Законом також передбачається можливість ведення спрощеного обліку доходів та витрат, та спрощений порядок надання звітності.

Згідно статті 1 цього Закону **бухгалтерський облік** – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. **Фінансова звітність** - бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період.

Метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства.

Основні *принципи ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності*:

обачність - застосування в обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства;

повне висвітлення - звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій та подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі;

автономність - майно юридичної особи, відокремлено від майна її засновників (учасників), у зв'язку з чим особисте майно та зобов'язання

засновників (учасників), не повинні відображатися у фінансовій звітності юридичної особи;

послідовність - постійне застосування підприємством обраної облікової політики;

безперервність - оцінка активів та зобов'язань підприємства здійснюється виходячи з припущення, що його діяльність буде тривати далі;

нарахування та відповідність доходів і витрат - для визначення фінансового результату звітного періоду необхідно порівняти доходи звітного періоду з витратами, що були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів;

превалювання сутності над формою - операції обліковуються відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми;

історична (фактична) собівартість - пріоритетною є оцінка активів підприємства, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання;

єдиний грошовий вимірник - вимірювання та узагальнення всіх господарських операцій підприємства у його фінансовій звітності здійснюється в єдиній грошовій одиниці;

періодичність - можливість розподілу діяльності підприємства на певні періоди часу з метою складання фінансової звітності.

Державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні здійснюють Міністерством фінансів України, Національним банком України, Державним казначейством України та іншими органами виконавчої влади способом та у порядку, встановленому законом.

Організація бухгалтерського обліку на підприємстві

Бухгалтерський облік ведеться безперервно з дня державної реєстрації юридичної особи до її припинення. Питання організації бухгалтерського обліку на підприємстві належать до компетенції його засновника (учасників) або уповноваженого органу (посадової особи) відповідно до законодавства та установчих документів. Відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, збереження оброблених документів, реєстрів і звітності протягом встановленого терміну, але не менше трьох років, несуть засновник и(учасники) або уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво юридичною особою відповідно до законодавства та установчих документів.

Форми організації бухгалтерського обліку:

- введення до штату підприємства посади бухгалтера або створення бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером;
- користування послугами спеціаліста з бухгалтерського обліку, зареєстрованого як підприємець, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи;
- ведення на договірних засадах бухгалтерського обліку централізованою бухгалтерією або аудиторською фірмою;
- самостійне ведення бухгалтерського обліку та складання звітності безпосередньо власником або керівником підприємства. Ця форма

організації бухгалтерського обліку не може застосовуватися на підприємствах, звітність яких повинна оприлюднюватися.

Керівник юридичної особи зобов'язаний створити необхідні умови для правильного ведення бухгалтерського обліку, забезпечити неухильне виконання всіма підрозділами, службами та працівниками, причетними до бухгалтерського обліку, правомірних вимог бухгалтера щодо дотримання порядку оформлення та подання до обліку первинних документів.

Головний бухгалтер або особа, на яку покладено ведення бухгалтерського обліку підприємства (далі - бухгалтер):

- забезпечує дотримання на підприємстві встановлених єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку, складання і подання у встановлені строки фінансової звітності;
- організує контроль за відображенням на рахунках бухгалтерського обліку всіх господарських операцій;
- бере участь в оформленні матеріалів, пов'язаних з нестачею та відшкодуванням втрат від нестачі, крадіжки і псування активів підприємства;
- забезпечує перевірку стану бухгалтерського обліку у філіях, представництвах, відділеннях та інших відокремлених підрозділах підприємства.

Відповідальність за бухгалтерський облік господарських операцій, пов'язаних з ліквідацією підприємства, включаючи оцінку майна і зобов'язань підприємства та складання ліквідаційного балансу і фінансової звітності, покладається на комісію з припинення (ліквідаційну комісію), яка утворюється відповідно до законодавства.

Підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи, які фіксують факти здійснення господарських операцій.

Особливості ведення бухгалтерського обліку

Наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995р. № 88 «Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку» встановлено зокрема такі особливості ведення бухгалтерського обліку:

Господарські операції відображаються у бухгалтерському обліку методом їх суцільного і безперервного документування.

Первинні документи повинні бути складені під час здійснення господарської операції, а якщо це неможливо - безпосередньо після її закінчення. Для контролю та впорядкування оброблення даних на підставі первинних документів можуть складатися зведені облікові документи. Інформація, що міститься у прийнятих до обліку первинних документах, систематизується на рахунках бухгалтерського обліку в регістрах синтетичного та аналітичного обліку шляхом подвійного запису їх на взаємопов'язаних рахунках бухгалтерського обліку.

Усі первинні документи, облікові регістри і бухгалтерська звітність повинні складатись українською мовою. Поряд з українською мовою може застосовуватися інша мова у порядку, визначеному статтею 11 Закону України "Про мови в Україні". Документи, що є підставою для записів у бухгалтерському обліку і складені іноземною мовою, повинні мати впорядкований автентичний переклад на зазначену мову.

Первинні документи - це письмові свідоцтва, що фіксують та підтверджують господарські операції, включаючи розпорядження та дозволи адміністрації (власника) на їх проведення. Первинні документи (на паперових і машинозчитуваних носіях інформації) для надання їм юридичної сили і доказовості повинні мати такі обов'язкові реквізити: назва підприємства, установи, від імені яких складений документ, назва документа (форми), код форми, дата і місце складання, зміст господарської операції та її вимірники (у натуральному і вартісному виразі), посади, прізвища і підписи осіб, відповідальних за дозвіл та здійснення господарської операції і складання первинного документа. При застосуванні засобів обчислювальної та іншої оргтехніки реквізити можуть бути зафіксовані у вигляді коду. Залежно від характеру операції та технології обробки даних до первинних документів можуть бути включені додаткові реквізити: ідентифікаційний код підприємства, установи з Державного реєстру, номер документа, підстава для здійснення операцій, дані про документ, що засвідчує особу-одержувача тощо. Документ може бути підписаний особисто, із застосуванням факсиміле, штампу, символу або іншим механічним чи електронним способом посвідчення. Підписи осіб, відповідальних за складання первинних документів на обчислювальних машинах та інших засобах організаційної техніки, виконуються у вигляді паролю або іншим способом авторизації, що дає змогу однозначно ідентифікувати особу, яка здійснила господарську операцію. Первинні документи складаються на бланках типових форм, в тому числі бланків суворої звітності. Документування господарських операцій може здійснюватись з використанням виготовлених самостійно бланків, які повинні обов'язково містити реквізити типових або спеціалізованих форм.

Документи, створені засобами обчислювальної техніки на машинозчитуваних носіях, застосовуються у бухгалтерському обліку за *умови надання їм юридичної сили і доказовості*.

Керівник підприємства, установи забезпечує фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій, що були проведені, у первинних документах та виконання всіма підрозділами, службами і працівниками правомірних вимог головного бухгалтера щодо порядку оформлення та подання для обліку відомостей і документів. Керівником підприємства, установи затверджується перелік осіб, які мають право давати дозвіл (підписувати первинні документи) на здійснення господарської операції, пов'язаної з відпуском (витрачанням) грошових коштів і документів, товарно-матеріальних цінностей, нематеріальних активів та іншого майна. Кількість осіб, які мають право підписувати документи на здійснення операцій з видачею особливо дефіцитних товарів і цінностей, бланків суворої звітності, повинно бути обмежено.

Первинні документи підлягають *обов'язковій перевірці* працівниками, які ведуть бухгалтерський облік, за формою і змістом, тобто перевіряється наявність у документі обов'язкових реквізитів та відповідність господарської операції діючому законодавству, логічна ув'язка окремих показників. Забороняється приймати до виконання первинні документи на операції, що суперечать законодавчим і нормативним актам, встановленому порядку приймання, зберігання і витрачання грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей та іншого майна, порушують договірну і фінансову дисципліну, завдають шкоди державі, засновникам (учасникам), іншим юридичним і

фізичним особам. Такі документи повинні бути передані головному бухгалтеру підприємства, установи для прийняття рішення.

Облікові реєстри - це носії спеціального формату (паперові, машинні) у вигляді відомостей, ордерів, книг, журналів машинограм тощо, призначені для хронологічного, систематичного або комбінованого нагромадження, групування та узагальнення інформації з первинних документів, що прийняті до обліку. Інформація до облікових реєстрів переноситься після перевірки первинних документів за формою і змістом. Відповідальність за правильність реєстрації інформації в облікових реєстрах несуть особи, які склали і підписали їх.

Перенесення інформації з первинних документів до облікових реєстрів повинно здійснюватися в міру їх надходження до місця обробки (бухгалтерія, обчислювальна установка), проте не пізніше терміну, що забезпечує своєчасну виплату заробітної плати, складання бухгалтерської і статистичної звітності, декларацій і розрахунків. Інформація про господарські операції підприємства, установи за звітний період (місяць, квартал, рік) з облікових реєстрів переноситься у згрупованому вигляді до бухгалтерських звітів, порядок складання яких встановлюється відповідною інструкцією.

Помилки в первинних документах, облікових реєстрах і звітах, що створені ручним способом, виправляються коректурним способом, тобто неправильний текст або цифри закреслюються і над закресленим надписується правильний текст або цифри. Закреслення здійснюється однією рисою так, щоб можна було прочитати виправлене.

Помилки в облікових реєстрах за минулий звітний період виправляються способом сторно. Цей спосіб передбачає складання бухгалтерської довідки, в яку помилка (сума, кореспонденція рахунків) заноситься червоним чорнилом, пастою кулькових ручок тощо або із знаком "мінус", а правильний запис (сума, кореспонденція рахунків) заноситься чорнилом, пастою кулькових ручок тощо темного кольору. Внесенням цих даних до облікового реєстру у місяці, в якому виявлено помилку, ліквідується неправильний запис та відображається правильна сума і кореспонденція рахунків бухгалтерського обліку.

Виправлення помилки повинно бути обумовлено надписом "виправлено" та підтверджено підписами осіб, що підписали цей документ, із зазначенням дати виправлення. У документах, якими оформлені касові і банківські операції та операції з цінними паперами, виправлення не допускається.

Керівник юридичної особи може своїм наказом встановити спеціальний графік документообороту, в якому вказуються дата створення або одержання від інших підприємств та установ документів, прийняття їх до обліку, передача в обробку та до архіву. Працівники підприємства, установи створюють і подають первинні документи, які відносяться до сфери їх діяльності, за графіком документообороту. Для цього кожному виконавцю видається витяг із графіка. У витязі наводиться перелік документів, що відносяться до функціональних обов'язків виконавця, терміни їх подання та підрозділи підприємства, установи, до яких передаються ці документи. *Контроль* за дотриманням виконавцями графіка документообороту на підприємстві, в установі здійснюється *головним бухгалтером*. Вимоги головного бухгалтера щодо порядку подання до бухгалтерії або на обчислювальну установку необхідних документів та відомостей є обов'язковими для усіх підрозділів і служб підприємства.

Первинні документи та облікові реєстри, що пройшли обробку, бухгалтерські звіти і баланси до передачі їх до архіву підприємства, установи повинні зберігатися в бухгалтерії у спеціальних приміщеннях або зачинених шафах під відповідальністю осіб, уповноважених головним бухгалтером. Бланки суворої звітності повинні зберігатися в сейфах, металевих шафах або спеціальних приміщеннях, що забезпечують їх схоронність. Порядок зберігання первинних та вихідних документів на машинозчитуваних носіях визначається вказівками з організації бухгалтерського обліку з використанням обчислювальної техніки. Термін зберігання первинних документів, облікових реєстрів, бухгалтерських звітів та балансів у архіві підприємства, установи визначається згідно з Переліком типових документів, що утворюються в діяльності органів державної представницької і виконавчої влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств із зазначенням термінів зберігання матеріалів, затверджених Головним архівним управлінням при Кабінеті Міністрів України. Зберігання первинних документів та облікових реєстрів, що пройшли обробку і були підставою для складання звітності, а також бухгалтерських звітів і балансів, оформлення і передачу їх до архіву забезпечує головний бухгалтер підприємства, установи. Видача первинних документів, облікових реєстрів, бухгалтерських звітів і балансів з бухгалтерії і з архіву підприємства, установи працівникам інших структурних підрозділів може провадитися тільки за рішенням головного бухгалтера, а за його відсутності – безпосередньо керівника.

Вилучення первинних документів, облікових реєстрів, бухгалтерських звітів і балансів у підприємств, установ може бути здійснено тільки за постановою органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і судів, державної контрольно-ревізійної та податкової служб відповідно до закону. Вилучення оформлюється протоколом (актом), копія якого вручається під розписку відповідній посадовій особі підприємства, установи⁴³. При цьому відповідним посадовим особам підприємства, установи рекомендується зняти з вилучених документів копії, засвідчити їх справжність грифом “ВІРНО”, відтиском печатки, підписом посадової особи та скласти реєстр документів, що вилучаються, із зазначенням підстав і дати їх вилучення.

У разі пропажі або знищення первинних документів, облікових реєстрів і звітів керівник підприємства, установи письмово повідомляє про це правоохоронні органи за місцем реєстрації підприємства (його філії) та наказом призначає комісію для встановлення переліку відсутніх документів та розслідування причин їх пропажі або знищення. Для участі в роботі комісії запрошуються представники слідчих органів, охорони і державного пожежного нагляду. Результати роботи комісії оформляються актом, який затверджується керівником підприємства, установи. Копія акта надсилається органу, в сфері управління якого перебуває підприємство, установа, а також державній податковій інспекції - підприємствами та місцевому фінансовому органу - установами, в 10-денний термін.

Відповідальність за несвоєчасне складання первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку та недостовірність відображених у них даних несуть особи, які склали та підписали ці документи. Для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства зобов'язані проводити інвентаризацію активів і зобов'язань, під

⁴³ (Дивиться розділ посібника “Державні органи контролю та нагляду у сфері підприємництва”)

час якої перевіряються і документально підтверджуються їх наявність, стан і оцінка.

Загальні вимоги до фінансової звітності

На основі даних бухгалтерського обліку підприємства зобов'язані скласти фінансову звітність. Фінансову звітність підписують керівник та бухгалтер юридичної особи. Фінансова звітність юридичної особи (крім бюджетних установ, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності та суб'єктів малого підприємництва, визнаних такими відповідно до чинного законодавства) включає:

- баланс;
- звіт про фінансові результати;
- звіт про рух грошових коштів;
- звіт про власний капітал та примітки до звітів.

Для суб'єктів малого підприємництва і представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності національними положеннями (стандартами) встановлюється скорочена за показниками фінансова звітність у складі балансу і звіту про фінансові результати.

Форми фінансової звітності підприємств (крім банків) і порядок їх заповнення встановлюються Міністерством фінансів України за погодженням з Державним комітетом статистики України. Форми фінансової звітності банків і порядок їх заповнення встановлюються Національним банком України за погодженням з Державним комітетом статистики України. Форми фінансової звітності бюджетних установ, органів Державного казначейства України з виконання бюджетів усіх рівнів і кошторисів видатків та порядок їх заповнення встановлюються Державним казначейством України.

Юридичні особи, що мають дочірні підприємства, крім фінансових звітів про власні господарські операції, зобов'язані скласти та подавати консолідовану фінансову звітність. **Консолідована фінансова звітність** - фінансова звітність, яка відображає фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів юридичної особи та її дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці.

Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать підприємства, засновані на державній власності, та органи, які здійснюють управління майном підприємств, заснованих на комунальній власності, крім власних звітів, складають та подають **зведену фінансову звітність** щодо всіх підприємств, що належать до сфери їх управління. Зазначені органи також окремо складають зведену фінансову звітність щодо господарських товариств, акції (частки, паї) яких перебувають відповідно у державній та комунальній власності.

Об'єднання підприємств крім власної звітності складають і подають зведену фінансову звітність щодо всіх юридичних осіб, які входять до їх складу, якщо це передбачено установчими документами об'єднань підприємств відповідно до законодавства.

Звітним періодом для складання фінансової звітності є календарний рік. Проміжна звітність складається щоквартально наростаючим підсумком з початку звітного року в складі балансу та звіту про фінансові результати. Баланс підприємства складається за станом на кінець останнього дня кварталу (року).

Надання фінансової звітності

Юридичні особи зобов'язані подавати квартальну та річну фінансову звітність органам, до сфери управління яких вони належать, трудовим колективам на їх вимогу, засновникам (учасникам) відповідно до установчих документів, якщо інше не передбачено законом. Органам виконавчої влади та іншим користувачам фінансова звітність подається відповідно до законодавства. Термін подання фінансової звітності встановлюється Кабінетом Міністрів України. *Фінансова звітність підприємств не становить комерційної таємниці*, крім випадків, передбачених законодавством.

Відкриті акціонерні товариства, юридичні особи - емітенти облігацій, банки, довірчі товариства, валютні та фондові біржі, інвестиційні фонди, інвестиційні компанії, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та інші фінансові установи зобов'язані не пізніше 1 червня наступного за звітним року оприлюднювати річну фінансову звітність та консолідовану звітність шляхом публікації у періодичних виданнях або розповсюдження її у вигляді окремих друкованих видань. Комерційні банки подають фінансову звітність також Національному банку.

Датою подання фінансової звітності для підприємства вважається день фактичної її передачі за належністю, а у разі надсилання її поштою - дата одержання адресатом звітності, зазначена на штемпелі підприємства зв'язку, що обслуговує адресата. Квартальна фінансова звітність (крім зведеної та консолідованої) подається підприємствами органам, зазначеним у пункті 2, не пізніше 25 числа місяця, що настає за звітним кварталом, а річна - не пізніше 20 лютого наступного за звітним року. Місячний звіт про використання бюджетних асигнувань подається підприємствами не пізніше 5 числа місяця, наступного за звітним, кварталний - не пізніше 15 числа місяця, що настає за звітним кварталом, а річний - не пізніше 22 січня наступного за звітним року. Підприємства, що мають дочірні підприємства, крім фінансових звітів про власні господарські операції подають консолідовану фінансову звітність власникам (засновникам) у визначені ними терміни, але не пізніше 45 днів після закінчення звітного кварталу та не пізніше 15 квітня наступного за звітним року. У разі коли дата подання звітності випадає на неробочий день, термін подання переноситься на перший після вихідного робочий день.

Перед складанням річної фінансової звітності обов'язкове проведення інвентаризації активів та зобов'язань підприємства. Проведення інвентаризації також обов'язкове у разі:

- передачі майна державного підприємства в оренду, приватизації майна державного підприємства, перетворення державного підприємства в акціонерне товариство;
- зміни матеріально відповідальних осіб (на день приймання-передачі справ);
- встановлення фактів крадіжок або зловживань, зіпсуття цінностей, а також за приписом судово-слідчих органів;
- пожежі, стихійного лиха або техногенної аварії;
- ліквідації підприємства, а також в інших випадках, передбачених законодавством.

Порядок проведення інвентаризації та врегулювання розбіжностей щодо фактичної наявності активів та зобов'язань з даними бухгалтерського обліку визначається Мінфіном.

Крім того, підприємства (крім бюджетних установ) зобов'язані подавати (надсилати рекомендованим листом) державному реєстратору за місцезнаходженням реєстраційної справи не пізніше ніж до 1 червня року, що настає за звітним періодом, фінансову звітність про господарську діяльність у складі балансу і звіту про річні фінансові результати

Завдання та обов'язки бухгалтера

У відповідності до Доповнень та змін № 3 до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, затверджених спільним наказом Міністерства праці та соціальної політики України Міністерства фінансів України від 28.12.2001р., до посади **головного бухгалтера** встановлюються зокрема наступні завдання та обов'язки:

- забезпечує ведення бухгалтерського обліку, дотримуючись єдиних методологічних засад, установлених Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", з урахуванням особливостей діяльності підприємства і технології оброблення облікових даних;
- організує контроль за відображенням на рахунках бухгалтерського обліку всіх господарських операцій;
- вимагає від усіх підрозділів, служб та працівників забезпечення неухильного дотримання порядку оформлення та подання до обліку первинних документів;
- уживає всіх необхідних заходів для запобігання несанкціонованому та непомітному виправленню записів у первинних документах і регістрах бухгалтерського обліку та збереженню оброблених документів, регістрів і звітності протягом установленого терміну;
- забезпечує складання на основі даних бухгалтерського обліку фінансової звітності підприємства, підписання її та подання в установлені терміни користувачам;
- здійснює заходи щодо надання повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух коштів підприємства;
- бере участь у підготовці та поданні інших видів періодичної звітності, які передбачають підпис головного бухгалтера, до органів вищого рівня відповідно до нормативних актів, затверджених формами та інструкціями;
- за погодженням з засновником (керівником) підприємства забезпечує перерахування податків і зборів, передбачених законодавством, проводить розрахунки з іншими кредиторами відповідно до договірних зобов'язань;
- здійснює контроль за веденням касових операцій, раціональним та ефективним використанням матеріальних, трудових і фінансових ресурсів;
- бере участь у проведенні інвентаризаційної роботи на підприємстві, оформленні матеріалів, пов'язаних з нестачею та відшкодуванням втрат від нестачі, крадіжки та псування активів підприємства;

- забезпечує перевірку стану бухгалтерського обліку у філіях, представництвах, відділеннях та інших відокремлених підрозділах;
- організує роботу з підготовки пропозицій для засновника (керівника) підприємства щодо:
 - визначення облікової політики підприємства, унесення змін до обраної облікової політики, вибору форми бухгалтерського обліку з урахуванням діяльності підприємства і технології оброблення облікових даних;
 - розроблення системи і форм внутрішньогосподарського (управлінського) обліку та правил документообороту, додаткової системи рахунків і реєстрів аналітичного обліку, звітності і контролю господарських операцій;
 - визначення прав працівників на підписання первинних і зведених облікових документів;
 - вибору оптимальної структури бухгалтерії та чисельності її працівників, підвищення професійного рівня бухгалтерів, забезпечення їх довідковими матеріалами;
 - поліпшення системи інформаційного забезпечення управління та шляхів проходження обробленої інформації до виконавців;
 - упровадження автоматизованої системи оброблення даних бухгалтерського обліку з урахуванням особливостей діяльності підприємства чи вдосконалення діючої;
 - забезпечення збереження майна, раціонального та ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, залучення кредитів та їх погашення;
 - виділення на окремий баланс філій, представництв, відділень та інших відокремлених підрозділів підприємства і включення їх показників до фінансової звітності підприємства.
- керує фахівцями бухгалтерського обліку підприємства та розподіляє між ними функціональні обов'язки;
- знайомить цих працівників з нормативно-методичними документами та інформаційними матеріалами, які стосуються їх діяльності, а також зі змінами в чинному законодавстві.

До посади **бухгалтера** (з дипломом спеціаліста) встановлюються зокрема наступні завдання та обов'язки:

- самостійно і в повному обсязі веде облік необоротних активів, запасів, коштів, розрахунків та інших активів, власного капіталу та зобов'язань, доходів і витрат за прийнятою на підприємстві формою бухгалтерського обліку з дотриманням єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку та з урахуванням особливостей діяльності підприємства і технології оброблення даних;
- забезпечує повне та достовірне відображення інформації, що міститься у прийнятих до обліку первинних документах, на рахунках бухгалтерського обліку;
- за погодженням з засновником (керівником) підприємства та керівником підрозділу бухгалтерського обліку подає в банківські установи документи для перерахування коштів за податками і платежами, за

страхуванням, а також для розрахунків з іншими кредиторами відповідно до договірних зобов'язань;

- бере участь у проведенні інвентаризації активів і зобов'язань, оформленні матеріалів, пов'язаних з нестачею та відшкодуванням втрат від нестачі, крадіжки і псування активів підприємства, у перевірках стану бухгалтерського обліку у філіях, представництвах, відділеннях та інших відокремлених підрозділах підприємства;
- готує дані для включення їх до фінансової звітності, здійснює складання окремих її форм, а також форм іншої періодичної звітності, яка ґрунтується на даних бухгалтерського обліку;
- забезпечує підготовку оброблених документів, реєстрів і звітності для збереження їх протягом установленого терміну.

До посади **бухгалтера** встановлюються зокрема наступні завдання та обов'язки:

- самостійно складає або приймає до обліку первинні документи, систематизує інформацію, відображену в цих документах, готує проміжні розрахунки для обліку господарських операцій і подає їх до розгляду;
- здійснює накопичення та узагальнення інформації у потрібному розрізі (деталізації) про:
 - наявність і рух грошових коштів та грошових документів у касі підприємства, а також грошових коштів, що знаходяться на поточних рахунках у національній валюті, інших рахунках у банку в іноземній валюті, а також грошових коштів у дорозі;
 - одержання довгострокових і короткострокових позик та погашення заборгованості за ними; розрахунки з постачальниками і підрядниками, покупцями і замовниками, різними дебіторами і кредиторами;
 - видані та отримані короткострокові чи довгострокові векселі, довгострокові та поточні зобов'язання;
 - наявність і рух основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів, знос необоротних активів, а також капітальні та фінансові інвестиції;
 - наявність і рух виробничих запасів;
 - витрати на виробництво;
 - доходи від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства;
 - власний капітал і забезпечення зобов'язань.
- нараховує заробітну плату, виконує інші розрахунки з працівниками, громадянами та юридичними особами відповідно до чинного законодавства;
- бере участь у проведенні інвентаризації активів і зобов'язань;
- веде аналітичний облік у розрізі об'єктів позабалансового обліку.

До посади **касира** встановлюються зокрема наступні завдання та обов'язки:

- здійснює операції, пов'язані з прийманням і видачею готівкових грошових коштів через касу підприємства, зберігає всі прийняті цінності;
- одержує в установах банку готівку, здійснює записи в касовій книзі операцій одержання і видачі готівки за кожним прибутковим касовим ордером і видатковим документом у день їх надходження або видачі;
- перевіряє наявність і достовірність підпису головного бухгалтера, а на видаткових документах - дозвільного напису керівника чи уповноважених ним осіб, наявність усіх інших реквізитів на прибуткових касових ордерах і видаткових документах, а також зазначених у цих документах додатків (заяви, накладні, рахунки, довідки тощо);
- повертає документи в бухгалтерію для відповідного оформлення у випадку недодержання хоча б однієї з перелічених вимог;
- підписує прибуткові касові ордери та видаткові документи відразу після одержання або видачі за ними готівки;
- видає квитанцію особі, яка здала готівку в касу;
- робить відповідний запис у платіжній відомості біля прізвищ осіб, яким не здійснені в установлений термін виплати, пов'язані з оплатою праці, складає реєстр депонованих сум, у платіжній відомості вказує фактично виплачену суму і суму, яка підлягає депонуванню, звіряє ці суми із загальним підсумком за платіжною відомістю та ставить свій підпис;
- виписує видатковий касовий ордер на фактично видану за платіжною відомістю суму, передає його для реєстрації;
- щодня в кінці робочого дня виводить залишок грошових коштів у касі підприємства та передає в бухгалтерію підприємства звіт касира (копію записів у касовій книзі) разом з прибутковими касовими ордерами і видатковими документами під розпис особи, яка здійснює контроль за веденням касових операцій;
- виконує інші обов'язки зі збереження в касі грошових документів, цінних паперів тощо.

Згідно пункту 4.8. Положення про ведення касових операцій в національній валюті України, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 19.02.2001р. №72, на підприємствах, де за штатним розписом не має посади касира, виконання його обов'язків може покладатися на бухгалтера чи іншого працівника за письмовим розпорядженням керівника підприємства за умови укладення з такою особою договору про повну матеріальну відповідальність.

У листі Головного контрольно-ревізійного управління України від 16.12.2002р. №02-18/724 «Про відповідальність за порушення термінів зберігання бухгалтерських документів» зазначено, що *термін зберігання первинних документів*, облікових реєстрів, бухгалтерських звітів та балансів у архіві підприємства, установи визначається згідно з Переліком типових документів, що утворюються в діяльності органів державної представницької і виконавчої влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств. У розділі 4 цього Переліку встановлено трирічний термін зберігання облікових реєстрів (головна книга, журнали, розроблювальні таблиці тощо), первинних документів і додатків до них, що фіксують факт виконання господарських операцій і є підставою для записів у реєстрах бухгалтерського обліку та податкових записах (касові, банківські документи, повідомлення банків і переказні вимоги, виписки банків, наряди на роботу,

табелі, акти про приймання, здавання і списання майна й матеріалів, квитанції і накладні з обліку товарно-матеріальних цінностей, авансові звіти тощо) за умови завершення перевірки державними податковими органами з питань дотримання податкового законодавства, а для бюджетних установ та організацій, а також для госпрозрахункових підприємств і організацій, які перебувають у сфері управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади - ревізії.

Недотримання термінів зберігання бухгалтерських документів є порушенням установленого порядку ведення бухгалтерського обліку, і відповідальність за таке порушення настає відповідно до статті 1642 Кодекса України про адміністративні правопорушення (КУпАП), де зазначено, що відсутність бухгалтерського обліку або ведення його з порушенням установленого порядку тягнуть за собою накладення штрафу від восьми до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з правопорушень, зазначених у частині першій цієї статті, - тягнуть за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Статтею 166-6 КУпАП передбачено відповідальність за порушення порядку подання фінансової звітності та ведення бухгалтерського обліку при ліквідації юридичної особи: неподання або несвоєчасне подання, подання за невстановленою формою чи подання недостовірної фінансової звітності, ліквідаційного балансу, пов'язаних із ліквідацією юридичної особи, головою ліквідаційної комісії, ліквідатором, іншими відповідальними особами, залученими до ліквідації юридичної особи, - тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ведення з порушенням встановленого порядку бухгалтерського обліку господарських операцій, пов'язаних із ліквідацією юридичної особи, включаючи оцінку майна і зобов'язань юридичної особи та складання ліквідаційного балансу, що здійснюється відповідальними за це особами, - тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ухилення голови ліквідаційної комісії, ліквідатора, інших відповідальних осіб, залучених до ліквідації юридичної особи, від організації ведення бухгалтерського обліку господарських операцій, пов'язаних з ліквідацією юридичної особи, включаючи оцінку майна і зобов'язань юридичної особи та складання ліквідаційного балансу, - тягне за собою накладення штрафу від сорока до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, що зазначені вище, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі ж порушення, - тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян".

2. Поняття аудиту. Створення, діяльність та ліквідація аудиторських організацій

Поняття аудита та аудиторської діяльності

Згідно статті 362 Господарського кодексу України **аудиторською діяльністю** визнається діяльність громадян та організацій, предметом якої є

здійснення аудиту, організаційне і методологічне забезпечення аудиту та надання інших аудиторських послуг.

У відповідності до статті 363 Господарського кодексу України та статті 4 Закону України «Про аудиторську діяльність» **аудит** - це перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам. Аудит здійснюється незалежними особами (аудиторами), аудиторськими фірмами, які уповноважені суб'єктами господарювання на його проведення.⁴⁴

Аудит може проводитись з ініціативи господарюючих суб'єктів, а також у випадках, передбачених чинним законодавством (обов'язковий аудит).

Аудиторська діяльність включає в себе організаційне і методичне забезпечення аудиту, практичне виконання аудиторських перевірок (аудит) та надання інших аудиторських послуг.

Аудиторські послуги можуть надаватись у формі аудиторських перевірок (аудиту) та пов'язаних з ними експертиз, консультацій з питань бухгалтерського обліку, звітності, оподаткування, аналізу фінансово-господарської діяльності та інших видів економіко-правового забезпечення підприємницької діяльності фізичних та юридичних осіб.

У відповідності до статті 364 Господарського кодексу України та статті 5 Закону України «Про аудиторську діяльність» **аудитором** може бути фізична особа, яка має сертифікат, що визначає її кваліфікаційну придатність на заняття аудиторською діяльністю на території України.

Аудитор має право займатися аудиторською діяльністю індивідуально, створити аудиторську фірму, об'єднатися з іншими аудиторами в спілку з дотриманням вимог цього Закону та інших законів України. Аудитором не може бути особа, яка має судимість за корисливі злочини.

Аудиторам забороняється безпосередньо займатися торговельною, посередницькою та виробничою діяльністю, що не виключає їх права отримувати дивіденди від акцій та доходи від інших корпоративних прав.

Аудиторська фірма - це організація, яка займається виключно наданням аудиторських послуг. Аудиторські фірми можуть створюватися на основі будь-яких форм власності. Загальний розмір частки засновників (учасників, акціонерів) аудиторської фірми, які не є аудиторами, у статутному фонді не може перевищувати 30 відсотків. Аудиторській фірмі дозволяється здійснювати аудиторську діяльність лише за умови, якщо у ній працює хоча б один аудитор. Керівником аудиторської фірми може бути тільки аудитор. Аудиторська фірма має право надавати аудиторські послуги з дня отримання ліцензії і за наявності в її складі хоча б одного аудитора, що має чинний сертифікат.

Забороняється займатися наданням аудиторських послуг органам державної виконавчої влади, виконавчим органам місцевих Рад народних депутатів, контрольно-ревізійним установам, що мають державно-владні повноваження, а також окремим особам, яким законами України заборонено здійснювати підприємницьку діяльність.

⁴⁴ З 19 січня 2007 року чинності Закону України від 14 вересня 2006 року N 140-V, яким Закон України «Про аудиторську діяльність» викладено у новій редакції і істотно змінено понятійний апарат, формування Аудиторської палати, скасовано привілейований статус Спілки аудиторів України тощо.

Документи, що використовуються в аудиті

Публічна бухгалтерська звітність складається із аудиторського висновку, балансу, звіту про прибутки і збитки, іншої звітності в межах відомостей, які не становлять комерційну таємницю і визначені законодавством для надання користувачам та публікації.

Аудиторський висновок - це офіційний документ, засвідчений підписом та печаткою аудитора (аудиторської фірми), який складається у встановленому порядку за наслідками проведення аудиту і містить в собі висновок стосовно достовірності звітності, повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам бухгалтерського обліку фінансово-господарської діяльності. Аудиторські послуги у вигляді консультацій можуть надаватись усно або письмово з оформленням довідки та інших офіційних документів. Аудиторські послуги у вигляді експертиз оформляються експертним висновком або актом. Аудиторський висновок аудитора іноземної держави при офіційному його поданні установі, організації або господарюючому суб'єкту України підлягає підтвердженню аудитором України, якщо інше не встановлено міжнародним договором. Аудиторський висновок про достовірність, повноту і відповідність чинному законодавству та встановленим нормативам балансу та інших форм публічної бухгалтерської звітності повинен ґрунтуватися на аналізі достатнього обсягу інформації щодо наслідків фінансово-господарської діяльності, в тому числі на вивченні бухгалтерської звітності і документів, які становлять комерційну таємницю і не підлягають публікації.

Для проведення аудиту та надання інших аудиторських послуг користувачами бухгалтерської звітності надають необхідну звітність, в тому числі, яка становить комерційну таємницю. **Користувачами бухгалтерської звітності** можуть бути уповноважені на підставі законів України представники органів державної влади, юридичні та фізичні особи, зацікавлені в наслідках господарської діяльності суб'єктів, в тому числі: власники, засновники господарюючого суб'єкта, кредитори, інвестори та інші особи, які відповідно до чинного законодавства мають право на отримання інформації, що міститься в бухгалтерській звітності. Користувачі бухгалтерської звітності мають право виступати замовниками на проведення аудиту та виконання інших аудиторських послуг, визначати обсяги та напрями аудиторських перевірок в межах повноважень, наданих законодавством, установчими документами або окремими договорами.

Проведення обов'язкового аудиту

Обов'язковий аудит проводиться у випадках:

1) підтвердження достовірності та повноти річного балансу і звітності комерційних банків, фондів, бірж, компаній, підприємств, кооперативів, товариств та інших господарюючих суб'єктів незалежно від форми власності та виду діяльності, звітність яких офіційно оприлюднюється, за винятком установ та організацій, що повністю утримуються за рахунок державного бюджету і не займаються підприємницькою діяльністю. Обов'язкова аудиторська перевірка річного балансу і звітності господарюючих суб'єктів з річним господарським оборотом менш як двісті п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів проводиться один раз на три роки.

2) перевірки фінансового стану засновників комерційних банків, підприємств з іноземними інвестиціями, акціонерних товариств, холдінгових компаній, інвестиційних фондів, довірчих товариств та інших фінансових посередників;

3) емітентів цінних паперів;

4) порушення питання про визнання неплатоспроможним або банкрутом.

Проведення аудиту є обов'язковим також в інших випадках, передбачених законами України.

Публічна бухгалтерська звітність повинна перевірятися аудитором (аудиторською фірмою) і може оприлюднюватися протягом року, наступного за звітним. Аудиторські перевірки не виключають виконання контрольних функцій державними органами, їх підрозділами та посадовими особами, уповноваженими законами України на здійснення державного фінансового контролю.

Суб'єкти господарювання, для яких законодавством встановлено обов'язкове проведення аудиту, зобов'язані до 1 грудня поточного року повідомити відповідним податковим інспекціям про укладання договору на аудиторську перевірку. Такі суб'єкти повинні подати аудиторський висновок та інші документи публічної бухгалтерської звітності до відповідної податкової інспекції України протягом дев'яти місяців року, що настає за звітним. Подання аудиторського висновку до відповідної податкової інспекції здійснюється не пізніше десяти днів після закінчення аудиторської перевірки. В разі неподання або несвоєчасного подання аудиторського висновку відповідним податковим інспекціям з вини господарюючого суб'єкта до нього застосовуються фінансові санкції та адміністративні штрафи, передбачені законодавчими актами України (наприклад, статтею 11 Закону України «Про Державну податкову службу»).

Сертифікація аудиторів

Як вже зазначалося, *аудитором може бути фізична особа, яка має сертифікат, що визначає її кваліфікаційну придатність на заняття аудиторською діяльністю на території України*. Сертифікація (визначення кваліфікаційної придатності) аудиторів здійснюється Аудиторською палатою України. *Сертифікація* - визначення кваліфікаційної придатності кандидата на здійснення аудиторської діяльності через перевірку відповідності його освіти та досвіду роботи вимогам Закону України "Про аудиторську діяльність" і складання ним кваліфікаційного іспиту.

Право на отримання сертифікату мають особи, які здобули вищу освіту, певні знання з питань аудиту та досвід роботи не менше трьох років підряд на посадах аудитора, ревізора, бухгалтера, юриста, фінансиста або економіста. Наявність певних знань з питань аудиту визначається шляхом проведення відповідного іспиту. Особи, які не склали іспиту, мають право повторно скласти його не раніш як через рік після прийняття рішення Аудиторською палатою України. Строк чинності сертифікату *не може перевищувати п'яти років*. Аудиторська палата України подовжує строк чинності сертифіката на наступні п'ять років без складання аудитором кваліфікаційного іспиту або проходження співбесіди - якщо відсутні підстави, встановлені у Положенні про сертифікацію аудиторів, аудитор працював за фахом (аудитором) не менше трьох років протягом терміну чинності сертифіката, щороку обов'язково удосконалював

професійні знання за програмою, затвердженою Аудиторською палатою України, та не мав не скасованих стягнень.

Аудиторська діяльність не підлягає ліцензуванню з 2006 року.

Припинення чинності сертифікату на аудиторську діяльність здійснюється на підставі рішення Аудиторської палати України у випадках:

- 1) встановлення неодноразових фактів низької якості аудиторських перевірок;
- 2) систематичного чи грубого порушення чинного законодавства України, встановлених норм та стандартів аудиту.

Порядок припинення чинності сертифікату на аудиторську діяльність визначається Аудиторською палатою України. Рішення Аудиторської палати України щодо припинення чинності сертифікату можуть бути оскаржені до суду.

Аудиторська палата України та Спілка аудиторів України

У відповідності до статті 365 Господарського кодексу України **Аудиторська палата України** – самоврядний орган, що здійснює сертифікацію суб'єктів, які мають намір займатися аудиторською діяльністю, затверджує програми підготовки аудиторів, норми і стандарти аудиту, веде облік аудиторських організацій та аудиторів.

Аудиторська палата України є юридичною особою, веде відповідний облік та звітність. Аудиторська палата України набуває повноважень юридичної особи від дня реєстрації у Міністерстві юстиції України на підставі заяви та Статуту, затвердженого в порядку, передбаченому цим Законом. Плата за реєстрацію не справляється.

Аудиторська палата України формується шляхом делегування до її складу п'яти представників від професійної громадської організації аудиторів України, по одному представнику від Рахункової палати, Міністерства фінансів України, Головного контрольно-ревізійного управління України, Державної податкової адміністрації України, Національного банку України, Державного комітету статистики України, Міністерства юстиції України, державних органів, уповноважених законами України на здійснення державного фінансового контролю та окремих фахівців від навчальних, наукових та інших організацій. Фахівці від навчальних, наукових та інших організацій делегуються за їх згодою професійною громадською організацією аудиторів України в кількості п'яти представників і по одному представнику за пропозицією Рахункової палати, Міністерства фінансів України, Головного контрольно-ревізійного управління України, Державної податкової адміністрації України, Національного банку України, Державного комітету статистики України, Міністерства юстиції України, державних органів, уповноважених законами України на здійснення державного фінансового контролю. Загальна кількість членів Аудиторської палати України становить двадцять осіб.

Строк повноважень членів Аудиторської палати України не може перевищувати п'яти років. Термін повноважень членів Аудиторської палати України першого скликання не може перевищувати трьох років. Персональний склад Аудиторської палати України підлягає щорічній ротації в кількості не менше трьох членів. Ротація здійснюється на підставі визначення особистого рейтингу членів Аудиторської палати України шляхом таємного анкетування

аудиторів України. Результати анкетування затверджуються Аудиторською палатою України.

Всі рішення Аудиторської палати України приймаються на її засіданні простою більшістю голосів при наявності двох третіх її членів, за винятком рішень, передбачених частиною другою статті 14 цього Закону. В окремих випадках, що підлягають визначенню в Статуті Аудиторської палати України, рішення можуть прийматися шляхом письмового опитування. При рівності голосів перевага надається рішенню, за яке проголосував головуючий.

Члени Аудиторської палати України виконують свої обов'язки на громадських засадах. Матеріальні витрати на сертифікацію покриваються за рахунок осіб, що претендують на отримання сертифікатів, у розмірах, які визначаються Аудиторською палатою України.

Аудитори України мають право об'єднатися в громадську організацію за професійними ознаками (Спілку аудиторів України), дотримуючись вимог законів України. Спілка аудиторів України повинна мати фіксоване індивідуальне членство в особі окремих аудиторів або їх колективів. Спілка аудиторів України може відкривати місцеві осередки при наявності в них не менше п'яти аудиторів, які є членами Спілки. Відкриття місцевих осередків не є обов'язковим.

У порядку, встановленому Законом, Спілка аудиторів України *має право*:

- делегувати своїх представників до Аудиторської палати України та достроково їх відкликати;
- порушувати клопотання про припинення повноважень членів Аудиторської палати України, які делеговані Рахунковою палатою, Міністерством фінансів України, Головним контрольно-ревізійним управлінням України, Державною податковою адміністрацією України, Національним банком України, Державним комітетом статистики України, Міністерством юстиції України, державними органами, уповноваженими законами України на здійснення державного фінансового контролю;
- вносити на розгляд Аудиторської палати України проекти норм і стандартів аудиту.

3. Порядок проведення аудиту

Аудит проводиться на *підставі договору* між аудитором (аудиторською фірмою) та замовником.

Аудиторські послуги у вигляді консультацій можуть надаватися на підставі *договору, письмового або усного звернення* замовника до аудитора (аудиторської фірми).

В договорі на проведення аудиту та надання інших аудиторських послуг передбачаються предмет і строк перевірки, обсяг аудиторських послуг, розмір і умови оплати, відповідальність сторін. Виконання аудитором (аудиторською фірмою) договору визначається актом прийому-здачі аудиторського висновку або іншого офіційного документа.

Аудитори і аудиторські фірми України мають право:

1) самостійно визначати форми і методи аудиту на підставі чинного законодавства, існуючих норм і стандартів, умов договору із замовником, професійних знань та досвіду;

2) отримувати необхідні документи, які мають відношення до предмету перевірки і знаходяться як у замовника, так і у третіх осіб. Треті особи, які мають у своєму розпорядженні документи стосовно предмету перевірки, зобов'язані надати їх на вимогу аудитора (аудиторської фірми). Зазначена вимога повинна бути офіційно засвідчена замовником;

3) отримувати необхідні пояснення в письмовій чи усній формі від керівництва та працівників замовника;

4) перевіряти наявність майна, грошей, цінностей, вимагати від керівництва господарюючого суб'єкта проведення контрольних оглядів, замірів виконаних робіт, визначення якості продукції, щодо яких здійснюється перевірка документів;

5) залучати на договірних засадах до участі в перевірці фахівців різного профілю.

Аудитори і аудиторські фірми зобов'язані:

1) належним чином надавати аудиторські послуги, перевіряти стан бухгалтерського обліку і звітності замовника, їх достовірність, повноту і відповідність чинному законодавству та встановленим нормативам;

2) повідомляти власників, уповноважених ними осіб, замовників про виявлені під час проведення аудиту недоліки ведення бухгалтерського обліку і звітності;

3) зберігати в таємниці інформацію, отриману при проведенні аудиту та виконанні інших аудиторських послуг. Не розголошувати відомості, що становлять предмет комерційної таємниці, і не використовувати їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб;

4) відповідати перед замовником за порушення умов договору відповідно до чинних законодавчих актів України;

5) обмежувати свою діяльність наданням аудиторських послуг та іншими видами робіт, які мають безпосереднє відношення до надання аудиторських послуг у формі консультацій, перевірок або експертиз.

Забороняється проведення аудиту:

1) аудитором, який має прямі родинні стосунки з керівництвом господарюючого суб'єкта, що перевіряється;

2) аудитором, який має особисті майнові інтереси у господарюючого суб'єкта, що перевіряється;

3) аудитором - членом керівництва, засновником або власником господарюючого суб'єкта, що перевіряється;

4) аудитором - працівником господарюючого суб'єкта, що перевіряється;

5) аудитором - працівником, співвласником дочірнього підприємства, філії чи представництва господарюючого суб'єкта, що перевіряється.

За неналежне виконання своїх зобов'язань аудитор (аудиторська фірма) несе майнову та іншу відповідальність, визначену в договорі відповідно до чинного законодавства. Розмір майнової відповідальності аудиторів (аудиторських фірм) не може перевищувати фактично завданих замовнику збитків з їх вини. За неналежне виконання своїх професійних обов'язків до аудитора Аудиторською палатою України можуть бути застосовані стягнення у вигляді попередження, зупинення дії сертифікату на строк до одного року або анулювання сертифікату.

Керівництво суб'єкта господарювання відповідно до закону несе персональну відповідальність за повноту та достовірність бухгалтерських та інших документів, які надаються аудитору (аудиторській фірмі) для проведення

аудиту. В разі виявлення фактів недостовірності або неповноти бухгалтерських документів аудитор (аудиторська фірма) зобов'язаний повідомити замовника не пізніше дня закінчення перевірки або надання інших послуг.

Аудиторський висновок складається з дотриманням відповідних норм та стандартів і повинен містити підтвердження або аргументовану відмову від підтвердження достовірності, повноти та відповідності законодавству бухгалтерської звітності замовника.

Основні елементи аудиторського висновку

Аудиторський висновок складається з таких розділів:

1) Заголовок.

Заголовок аудиторського висновку містить запис про те, що аудиторську перевірку проведено незалежним аудитором (аудиторами), а також назву фірми або прізвище аудитора, який здійснював аудит. Це є свідченням того, що під час аудиту не було жодних обставин, які могли б призвести до порушення принципу незалежності перевірки. Незалежність міркувань аудитора - обов'язкова вимога об'єктивності аудиторського дослідження. Якщо цю умову порушено, аудитор не має права робити висновок про перевірену звітність, оскільки зібрана інформація не є достатньою і доказовою.

2) Замовник аудиторського висновку.

У аудиторському висновку чітко зазначається, кому він адресований, а також перелічити можливих користувачів наведених в ньому відомостей.

3) Вступна частина.

Аудиторський висновок має містити інформацію про склад перевіреної звітності та дату її складання. Слід також зазначити, що відповідальність за правильність складання звітності покладається на керівництво підприємства, яке перевіряється, а за обґрунтованість аудиторського висновку, складеного за цією звітністю, - на аудитора.

4) Масштаб перевірки.

У цьому розділі зазначають, що аудит проведено відповідно до вимог нормативів, що діють в Україні, та загальноприйнятої практики або загальноприйнятих (міжнародних) стандартів аудиту. Обов'язковим є зауваження, що перевірку сплановано і проведено з достатньою впевненістю в тому, що звітність не містить суттєвих помилок. Аудитор оцінює перекирчування та невідповідності в обліковій системі підприємства як суттєві, якщо вони можуть настільки вплинути на звітність, що це може призвести до зміни рішення її користувачів. Суттєвість помилки аудитор визначає під час перевірки. Вона залежить від абсолютного розміру, позиції або похибки, оцінюваної аудитором з урахуванням конкретних обставин її виникнення, і є, скоріше, пороговим значенням або точкою "відсікання" інформації, ніж первинною якісною характеристикою, якій має відповідати інформація для того, щоб бути корисною.

Аудиторський висновок має містити відомості щодо:

- використання аудитором конкретних тестів при перевірці інформації, яка підтверджує цифровий матеріал, на якому ґрунтується звітність;
- методології обліку, яку використовувало керівництво підприємства, що перевіряється, при підготовці звітності в цілому та фінансових звітів зокрема.

5) Висновок аудитора про перевірену звітність.

Аудитор повинен підготувати чіткий висновок про перевірену звітність, відповідність її у всіх суттєвих аспектах інструкціям про порядок складання звітності та принципам обліку, що діють в Україні.

6) Дата аудиторського висновку.

Датою аудиторського висновку є день завершення аудиторської перевірки. У цей день аудитор зобов'язаний доповісти про результати перевірки керівництву підприємства, що перевіряється. Тільки після підписання керівництвом звітів, що додаються до аудиторського висновку, і підтвердження їх своїм підписом він проставляє дату аудиторського висновку.

7) Адреса аудиторської фірми.

У аудиторському висновку слід зазначати адресу місцезнаходження аудиторської фірми або юридичну адресу, якщо підприємство розташоване в цьому місці.

8) Підпис аудиторського висновку.

Аудиторський висновок підписує від імені аудиторської фірми її директор або аудитор, який має на це відповідні повноваження. Після підписання аудиторського висновку і вручення примірників клієнту аудитор повинен попередити його про відповідальність за несвоєчасне подання аудиторського висновку податковій інспекції у разі проведення обов'язкового аудиту.

Види аудиторських висновків

1) Безумовно позитивний висновок складають у разі, коли, на думку аудитора, дотримані такі умови:

- аудитор отримав вичерпну інформацію і пояснення, необхідні для проведення аудиту;
- надана інформація є достатньою для відображення реального стану суб'єкта перевірки;
- є адекватні дані з усіх питань, суттєвих з погляду достовірності та повноти змісту інформації;
- фінансову документацію складено згідно з прийнятою суб'єктом перевірки системою бухгалтерського обліку, яка відповідає існуючим законодавчим і нормативним вимогам;
- звітність ґрунтується на достовірних облікових даних, які не містять протиріч;
- форма звітності відповідає затвердженій у встановленому порядку.

Безумовно позитивний висновок має містити однозначне і чітко висловлене схвалення аудитором стану обліку та звітності суб'єкта перевірки. Якщо під час перевірки у аудитора виникли сумніви щодо правильності тих чи інших застосованих суб'єктом перевірки рішень, але йому було надано аргументоване і переконливе обґрунтування їх, то у висновку аудитор не зобов'язаний згадувати ці рішення, оскільки вони не змінюють безумовності позитивного висновку.

Аудитор не може видати безумовно позитивний висновок за таких обставин:

- невпевненість (аудитор не може сформулювати думку);

Причини невпевненості:

- обмеження в обсязі аудиторської роботи у зв'язку з тим, що аудитор не може отримати всю потрібну інформацію і пояснення

(наприклад, через незадовільний стан обліку), не має можливості виконати всі обов'язкові аудиторські процедури (через обмеження у часі);

- ситуаційні обставини, невпевненість у правильності висновку щодо ситуації (спірна ситуація, довгостроковий контракт або програма, багатоваріантність управлінського або технологічного рішення).

- незгода (аудитор може сформулювати думку, але вона суперечить даним перевіреної фінансової документації).

Причини незгоди:

- неприйнятність системи або способів обліку;
- розходження у судженнях щодо відповідності фактів або сум фінансової звітності даним обліку;
- незгода з повнотою та способом відображення фактів у обліку та звітності;
- невідповідність здійснення або оформлення операцій законодавству та іншим вимогам.

2) умовно позитивний висновок;

3) негативний висновок;

4) відмова від видання висновку.

Невпевненість чи незгода є **фундаментальними**, якщо вплив факторів, які зумовили їх, на фінансову інформацію настільки значний, що може суттєво перекручувати дійсний стан справ у підприємстві, що перевіряється, в цілому або в основному з урахуванням сукупного ефекту усіх невпевненостей і незгод. Наявність нефундаментальних невпевненостей та незгоди є підставою для формулювання умовно позитивного висновку (з застереженнями), а фундаментальної незгоди - для видання негативного висновку. Наявність фундаментальної невпевненості є підставою для відмови від видання висновку.

Стандартна форма аудиторського висновку може змінюватися залежно від обставин його складання. Усі зміни стандартного позитивного висновку називають відхиленнями. Вони можуть мати форму обмежень, модифікацій та доповнень.

Обмеження вносять у висновок, коли пояснюються моменти невідповідності аудиторської перевірки нормативам аудиту, що діють в Україні. Висновок обмежується також через брак інформації або відхилення від прийнятих в Україні принципів обліку.

Аудиторський висновок є *модифікованим*, якщо містить додаткові пояснення, які не вносять обмежень у його зміст.

Аудиторський висновок вважають *розширеним*, якщо крім стандартних розділів він містить коментарі до інформації, що не входить до складу основної звітності.

Нормативно-правові акти, література:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003р. №436-IV.
2. Закон України від 16.07.1999р. № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».
3. Закон України від 22.04.1993р. №3125-XII «Про аудиторську діяльність».
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2000р. № 419 «Про затвердження Порядку подання фінансової звітності».

5. Наказ Міністерства фінансів України від 24.05.1995р. № 88 «Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку».
6. Лист Національного банку України від 14.02.2002р. № 11-115/323 «Про можливість виконання бухгалтером функцій касира».
7. Рішення Аудиторської палати України від 18.12.1998р. №73 «Про затвердження Кодексу професійної етики аудиторів України».
8. Рішення Аудиторської палати України від 30.10.2003р. № 128 «Про Рекомендації щодо порядку підбору та призначення акціонерним товариством аудиторів фінансової звітності» та «Про Методичні рекомендації аудиторам на випадок залучення їх до процесуальних дій як свідків, експертів або спеціалістів».
9. Постанова Правління Національного банку України від 21.11.1996р. №301 «Про затвердження Положення "Про порядок проведення зовнішнього аудиту юридичних осіб-акціонерів (учасників) комерційних банків у процесі перевірки правильності формування статутних фондів комерційних банків"».
10. Постанова Правління Національного банку України від 09.09.2003р. № 388 «Про затвердження Положення про сертифікацію аудиторів банків».
11. Постанова Правління Національного банку України від 09.09.2003р. № 389 «Про затвердження Положення про порядок подання банками до Національного банку України аудиторських звітів (аудиторських висновків) за результатами щорічної перевірки фінансової звітності».
12. Постанова Правління Національного банку України від 19.02.2001р. №72 «Про затвердження Положення про ведення касових операцій в національній валюті України».
13. Постанова Правління Національного банку України від 18.06.2003р. № 255 «Про затвердження Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України».
14. Наказ Фонду державного майна України від 03.08.1995р. №998 «Про затвердження Методичних роз'яснень стосовно здійснення аудиторських перевірок фінансового стану підприємств, що приватизуються».
15. Лист Головного контрольно-ревізійного управління України від 16.12.2002р. №02-18/724 «Про відповідальність за порушення термінів зберігання бухгалтерських документів».
16. Наказ Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України від 20.07.98 р. № 41 «Про Перелік типових документів, що створюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств, із зазначенням термінів зберігання документів».
17. Наказ Міністерства фінансів України від 30.09.2003р. №561 «Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів».
18. Рішення Аудиторської палати України від 19.11.2002р. №16 «Про затвердження Положення про сертифікацію аудиторів».
19. Рішення Аудиторської палати України від 05.10.1995р. №36 «Про затвердження нормативу 13. Аудиторський висновок».

Відповідальність у сфері підприємництва

Мета вивчення даної теми: сформувати уявлення про основні принципи юридичної відповідальності; надати визначення форм та способів захисту у сфері підприємництва; визначити види цивільно-правової та господарсько-правової відповідальності; визначити межі публічно-правової відповідальності у сфері підприємництва; сформувати практичні навички щодо застосування знань про юридичну відповідальність.

1. Поняття юридичної відповідальності

Юридична відповідальність є засобом забезпечення законності і правопорядку в державі, належної реалізації законодавства та стимулятором правомірної поведінки суб'єктів права.

Підставою для настання відповідальності є **правопорушення**, тобто винна поведінка право- та дієздатної особи, що протирічить приписам норм права, завдає шкоду іншим особам та тягне за собою юридичну відповідальність.

Юридична відповідальність – це вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає у застосуванні до правопорушників (фізичних та юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою.

Види правопорушень:

1. **Проступки** (дисциплінарні, адміністративні та цивільні) – діяння, які становлять невелику суспільну небезпеку у порівнянні зі злочинами, та зазіхають на окремі сторони правового порядку.

2. **Злочини** - передбачені Кримінальним кодексом України суспільно небезпечні винні діяння (дія або бездіяльність), які вчинені суб'єктом злочину.

Класичними *видами* юридичної відповідальності за законодавством України є:

- кримінальна (застосовується до осіб, які винні у скоєнні злочину);
- адміністративна (застосовується органами виконавчої влади шляхом адміністративного впливу);
- цивільна (застосовується при порушенні майнових та особистих немайнових прав осіб);
- дисциплінарна (застосовується у вигляді дисциплінарного стягнення керівником юридичної особи до працівників);
- матеріальна (застосовується у випадках неправомірної поведінки працівника, яка призвела до завдання майнової шкоди).

У новому Господарському кодексі України передбачається також господарсько-правова відповідальність, яка, в тому числі, стосується суб'єктів підприємництва⁴⁵.

Юридична відповідальність також буває:

А) *негативною* (ретроспективною) – пов'язана зі скоєнням правопорушення і супроводжується негативними наслідками для винної особи;

Б) *позитивною* - пов'язана з юридичним обов'язком відповідних суб'єктів здійснювати позитивні, корисні для суспільства функції і реалізується

⁴⁵ Про проблеми розмежування сфер регулювання Цивільного та Господарського кодексів України дивиться розділ «Загальна характеристика підприємницького права»

у регулятивних правовідносинах (це відповідальність органів державної влади і їх посадових осіб).

У відповідності до частини п'ятої статті 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Стаття 61 Конституції України встановлює, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

2. Захист цивільних прав. Поняття, форми та види цивільно-правової відповідальності

Предметом цивільно-правового регулювання є особисті немайнові та майнові відносини. Регулювання цивільно-правових відносин вирішує питання організації відносин між суб'єктами підприємництва у тому разі, якщо не відбувається порушень цивільних прав. У випадку таких порушень виникає потреба захисту цивільних прав.

Захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів здійснюється у передбаченому законом порядку із застосування певних форм, засобів чи способів захисту. Розрізняють дві *основні форми* захисту:

1) Юрисдикційну – діяльність уповноважених державою органів (суду, органи державної влади та місцевого самоврядування, нотаріуси) щодо захисту порушених або оспорюваних прав.

2) Неюрисдикційну – дії громадян та організацій у захисту прав, які здійснюються ними самостійно без звернення до компетентних державних органів (самозахист).

Право на захист особа здійснює на свій розсуд. Нездійснення особою права на захист не є підставою для припинення цивільного права, що порушене, крім випадків, встановлених законом (стаття 20 ЦКУ). Тобто ініціатива суб'єкта необхідна як при здійсненні прав, так і при реалізації цивільно-правової відповідальності.

Залежно від змісту цивільного правопорушення застосовуються різні засоби (способи) цивільно-правового захисту.

Наприклад, у відповідності до частин першої та другої статті 16 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Під **самозахистом** розуміють застосування особою, право якої порушено, засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам громадянського суспільства (стаття 19 ЦКУ). До них, наприклад, належать дії власника або іншого законного володільця, що спрямовані на захист майна, а також дії, здійснені у стані крайньої необхідності або необхідної оборони.

Ознаки самозахисту:

1) самозахист здійснюється тоді, коли порушення права вже відбулося і продовжується;

2) обстановка (обставини місця і часу) виключає можливість звернення до державного захисту, хоча і не виключає можливості звернення до судового захисту;

3) самозахист здійснюється силами самого потерпілого, хоча можливість допомоги інших фізичних або юридичних осіб не виключається;

4) самозахист не може виходити за межі дій, необхідних для припинення правопорушення, і має відповідати характеру самого правопорушення (щоб не вийти за межі необхідної оборони)⁴⁶.

Способи самозахисту можуть як обиратися самою особою, так і визначатися договором, законом або іншим нормативно-правовим актом. Між тим неприпустимо застосовувати заходи самозахисту таким чином, щоб порушувати права і законні інтереси інших осіб, бо виникає обов'язок відшкодування спричиненої шкоди. Але у відповідності з частиною першою статті 1169 ЦКУ не підлягає відшкодуванню шкода, завдана особою при здійсненні нею права на самозахист, у тому числі в стані необхідної оборони, якщо її межі не були перевищені. І лише шкода, яка заподіяна протиправними діями, повинна відшкодовуватись, навіть, якщо вона заподіяна у стані крайньої необхідності (частина друга статті 1169 ЦКУ).

Основною метою цивільно-правового захисту є відновлення прав суб'єктів, чий права порушені та додатковий вплив на правопорушника з метою його покарання і стимулювання до позитивного ставлення при виконання своїх цивільних прав і обов'язків у майбутньому. Різниця в основних цілях різних способів захисту дозволяє поділити способи захисту на міри захисту (спрямовані на виконання цивільно-правового обов'язку, забезпечені можливістю державного примусу щодо їх реалізації, не пов'язані з засудженням поведінки правопорушника) та міри відповідальності (спрямовані на виконання цивільно-правового обов'язку, забезпечені можливістю державного примусу щодо їх реалізації, спричиняють для правопорушника несприятливі наслідки у майновій сфері, пов'язані з осудом правопорушення та правопорушника).

Цивільно-правова відповідальність – це правовідношення, що виражається у вигляді несприятливих наслідків майнового і немайнового характеру у правопорушника, які забезпечуються державним примусом і тягнуть за собою засудження правопорушення та правопорушника. Відшкодування збитків, сплата неустойки і втрата завдатку є додатковими до

⁴⁶ У цивільному праві до **необхідної оборони** відносять дії, що підпадають під поняття цивільного правопорушення, але не тягнуть за собою заходів юридичної відповідальності.

основного обов'язку (передача майна, виконання робіт, надання послуг на еквівалентній та оплатній засадах).

Цивільно-правова відповідальність є також санкцією за правопорушення (наприклад, усунення перешкод у здійсненні права користування та розпоряджання своїм майном, стаття 391 ЦКУ), але не всіляка санкція є відповідальністю, бо не завжди обтяжена несприятливими наслідками для правопорушника, і є мірою захисту.

Як санкції міри відповідальності можуть бути поділені на:

- *конфіскаційні* – пов'язані з безоплатним вилученням у доход держави майна (стаття 354 ЦКУ) за рішенням суду у випадках, встановлених законом;
- *штрафні* – застосовуються незалежно від майнової шкоди, якої зазнала особа внаслідок правопорушення (наприклад, неустойка – стаття 549 ЦКУ);
- *компенсаційні* – призначені відшкодувати шкоду, заподіяну особі правопорушником (наприклад, відшкодування майнової шкоди фізичній особі, яка потерпіла від злочину – стаття 1177 ЦКУ).

Ознаки цивільно-правової відповідальності:

- 1) майновий характер відповідальності;
- 2) відповідальність порушника перед потерпілим (при застосування мір конфіскаційного характеру – між державою та порушником);
- 3) можливість перевищення розміру відповідальності у порівнянні з розміром заподіяної шкоди або збитків (наприклад, застосування штрафної неустойки, завдаток);
- 4) застосування рівних за обсягом мір відповідальності за однотипні правопорушення.

У **формі цивільно-правової відповідальності** виражаються ті додаткові обтяження, що покладаються на правопорушника: відшкодування шкоди, сплата неустойки, втрата завдатку, конфіскація та інше. Така форма відповідальності, як відшкодування збитків, застосовується завжди, якщо законом чи договором не передбачено інше, водночас інші форми застосовуються тільки у випадках, коли це прямо передбачено законом чи договором.

Види цивільно-правової відповідальності

1. За підставами застосування відповідальності:

а) договірна – настає у разі порушення договірних зобов'язань, форми і розміри визначаються законом та/або умовами договору (договором не можна скасовувати чи обмежувати відповідальність за умисне порушення зобов'язання – стаття 614 ЦКУ);

б) позадоговірна (деліктна) – форми і розміри визначаються тільки законом.

2. За суб'єктами відповідальності:

а) індивідуальна;

б) спільна (часткова, солідарна, субсидіарна) – коли правопорушення скоєне кількома особами.

3. За цілями відповідальності:

а) відновлювальні (відшкодування шкоди);

б) каральні (репресивні і превентивні) (стягнення неустойки).

4. За розмірами і обсягом відповідальності:

а) повна (повне відшкодування шкоди);

б) обмежена (у випадках, встановлених законом або договором за винятком випадків, коли такі правочини визнаються законом нікчемними);

в) підвищена (у випадках, встановлених законом, наприклад, збільшення умовами договору законодавчо встановленого розміру неустойки – стаття 551 ЦКУ).

Часткова відповідальність (стаття 540 ЦКУ) передбачає, що кожний з боржників несе перед кредитором відповідальність тільки у тій частці, яка припадає на нього відповідно до закону або договору. Зокрема, якщо у зобов'язанні беруть участь кілька кредиторів або кілька боржників, кожний із кредиторів має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати обов'язок у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства.

Солідарна відповідальність виникає у випадках, встановлених договором або законом, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання (стаття 541 ЦКУ) та дозволяє кредитору притягнути до відповідальності будь-кого з боржників у повному обсязі або частково від усіх боржників разом. Кредитор, який одержав виконання обов'язку не в повному обсязі від одного із солідарних боржників, має право вимагати недоодержане від решти солідарних боржників. Солідарні боржники залишаються зобов'язаними доти, доки їхній обов'язок не буде виконаний у повному обсязі. Боржник, який виконав солідарний обов'язок, має право на зворотну вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або законом, за вирахуванням частки, яка припадає на нього.

Субсидіарна відповідальність настає тоді, коли в зобов'язанні беруть участь два боржники, один з яких основний, інший – додатковий (субсидіарний) (стаття 619 ЦКУ). Субсидіарна відповідальність настає, якщо вона передбачена законом або договором. Кредитор може пред'явити вимогу в повному обсязі до особи, яка несе субсидіарну відповідальність, якщо:

- основний боржник відмовився задовольнити вимогу кредитора;
- кредитор не одержав від нього в розумний строк відповіді на пред'явлену вимогу;
- майна основного боржника недостатньо для задоволення вимог кредитора у повному обсязі (наприклад, стаття 1043 ЦКУ щодо управителя майном).

Умовами цивільно-правової відповідальності є наявність:

- 1) протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) особи;
- 2) шкідливого результату такої поведінки (шкоди);
- 3) причинного зв'язку між протиправною поведінкою та шкодою;
- 4) вини особи, яка заподіяла шкоду.

У випадках, передбачених законом або договором, відповідальність настає при неповному складі правопорушення. Наприклад, вина не вважається необхідною умовою відповідальності щодо відшкодування моральної шкоди (стаття 1167 ЦКУ).

Протиправна поведінка – це поведінка відповідальної особи, що не відповідає вимогам закону, договору, яка тягне за собою порушення (зменшення, обмеження) майнових прав і законних інтересів іншої особи, дістала вираження у невиконанні чи неналежному виконанні договірних зобов'язань або в заподіянні позадоговірної шкоди життю, здоров'ю чи майну іншої особи.

Шкода (майнова та моральна) – це зменшення або втрата (загибель) певного особистого чи майнового блага. Одним із способів відшкодування майнової шкоди є відшкодування збитків.

Збитками є (стаття 22 ЦКУ):

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі. Якщо особа, яка порушила право, одержала у зв'язку з цим доходи, то розмір упущеної вигоди, що має відшкодовуватися особі, право якої порушено, не може бути меншим від доходів, одержаних особою, яка порушила право. На вимогу особи, якій завдано шкоди, та відповідно до обставин справи майнова шкода може бути відшкодована і в інший спосіб, зокрема, шкода, завдана майну, може відшкодовуватися в натурі (передання речі того ж роду та тієї ж якості, поладження пошкодженої речі тощо).

Моральна шкода полягає:

1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;

4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості. Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування. Моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом.

Причинний зв'язок доказується кредитором (потерпілим) у випадках, коли завдана шкода.

Вина у цивільному праві розглядається як психічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її наслідків.

Форми вини (стаття 614 ЦКУ):

умисел – коли правопорушник усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх;

необережність – коли правопорушник передбачає можливість настання шкідливих наслідків своєї протиправної поведінки, але легковажно розраховує на їх відвернення або не передбачає можливості настання таких наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити.

Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання.

Відсутність вини доказується правопорушником (**презумпція вини**).

Вина є умовою відповідальності і фізичних, і юридичних осіб. Наприклад, у зобов'язаннях із заподіяння шкоди вина юридичної особи проявляється у винних діях чи бездіяльності її працівників, вчинених під час виконання ними своїх трудових обов'язків (стаття 1172 ЦКУ). Підприємницькі товариства, кооперативи відшкодовують шкоду завдану їхнім учасником (членом) під час здійснення ним підприємницької або іншої діяльності від імені товариства чи кооперативу.

У разі, коли шкода заподіяна за наявності вини обох сторін (боржника і кредитора), вона вважається змішаною. При цьому, чим більшим є ступінь вини однієї зі сторін, тим більша частина збитків їй належить.

У позадоговірних зобов'язаннях враховується тільки груба вина потерпілого, а відповідальність безпосереднього заподіювача шкоди може бути не тільки зменшено, а й звільнено його від відповідальності.

Правопорушник може також притягуватися до відповідальності без вини при простроченні боржника (стаття 612 ЦКУ), при заподіянні шкоди джерелом підвищеної небезпеки (стаття 1187 ЦКУ) та інших випадках, встановлених законом.

Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності:

- 1) дія непереборної сили (стаття 617 ЦКУ);
- 2) випадок (казус);
- 3) вина потерпілого у заподіянні шкоди (стаття 1193 ЦКУ).

Непереборна сила – це надзвичайна і невідворотна за даних умов подія. Вона не залежить від волі учасників правовідношення і, як правило, виключає можливість її передбачення. Її виникнення не пов'язано з діяльністю уповноваженої особи. Цю подію неможливо відвернути в будь-який спосіб, навіть якщо особа може передбачити її наслідки. Звільнення від відповідальності можливо, коли існує причинний зв'язок між непереборною силою і шкодою, що виникла.

Випадок (казус) – обставина, яка свідчить про відсутність вини будь-кого з учасників зобов'язання, а не взагалі про відсутність будь-якої вини у заподіянні шкоди. Не вважається випадком, зокрема, недодержання своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку товарів, потрібних для виконання зобов'язання, відсутність у боржника необхідних коштів. До спеціальних випадків притягнення до цивільно-правової відповідальності (встановлюються законом або договором), коли особа відповідає за випадково заподіяну шкоду, відноситься зокрема відповідальність за заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки (стаття 1187 ЦКУ).

Вина потерпілого (кредитора) є підставою для звільнення від відповідальності, якщо шкода заподіяна внаслідок умислу потерпілого (кредитора).

3. Поняття, форми та види господарсько-правової відповідальності

У відповідності до статті 49 Господарського кодексу України підприємці зобов'язані не завдавати шкоди довкіллю, не порушувати права та законні інтереси громадян і їх об'єднань, інших суб'єктів господарювання, установ,

організацій, права місцевого самоврядування і держави. За завдані шкоду і збитки підприємець несе майнову та іншу встановлену законом відповідальність.

Треба відмітити, що Цивільний кодекс України регулює всі майнові відносини, а особливості регулювання можуть встановлюватися законом, зокрема щодо господарських відносин такі особливості передбачаються деякими нормами Господарського кодексу України (далі – ГКУ) та іншими законами.

Стаття 20 ГКУ передбачає такі засоби захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання:

- визнання наявності або відсутності прав;
- визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом;
- відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання;
- припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення;
- присудження до виконання обов'язку в натурі;
- відшкодування збитків;
- застосування штрафних санкцій;
- застосування оперативно-господарських санкцій;
- застосування адміністративно-господарських санкцій;
- установлення, зміни і припинення господарських правовідносин;
- іншими способами, передбаченими законом.

У сфері господарювання учасники господарських відносин несуть **господарсько-правову відповідальність** (стаття 216 ГКУ) шляхом застосування господарських санкцій на підставах і в порядку, передбаченому ГКУ, іншими законами та договором.

Застосування господарських санкцій повинно гарантувати захист прав і законних інтересів громадян, організацій та держави, в тому числі відшкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих внаслідок правопорушення, та забезпечувати правопорядок у сфері господарювання.

Принципи господарсько-правової відповідальності:

- потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;
- сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі;
- у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

Господарськими санкціями визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для

нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки (засоби захисту) (стаття 217 ГКУ):

- відшкодування збитків;
- штрафні санкції;
- оперативно-господарські санкції;
- адміністративно-господарські санкції.

Тобто ГКУ розглядає відповідальність як санкцію, яка завжди обтяжена несприятливими для правопорушника наслідками, тоді як ЦКУ стверджує, що не всіляка санкція є відповідальністю, бо не завжди обтяжена несприятливими наслідками для правопорушника, і є мірою захисту.

Господарські санкції застосовуються у встановленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції - уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Таким чином, на відміну від цивільно-правової відповідальності, яка настає між рівними учасниками, ГКУ передбачає такі санкції, як адміністративно-господарські, які мають місце між суб'єктами підприємництва та органами державної влади чи місцевого самоврядування.

Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання.

Підстави для звільнення від відповідальності: відповідальність учасника господарських відносин настає, якщо він не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії **непереборної сили**, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності (стаття 218 ГКУ). Сторони зобов'язання можуть передбачити певні обставини, які через надзвичайний характер цих обставин є підставою для звільнення їх від господарської відповідальності у випадку порушення зобов'язання через дані обставини, а також порядок засвідчення факту виникнення таких обставин (наприклад, *форс-мажорні обставини*).

ГКУ також передбачає додаткову, у порівнянні з ЦКУ, підставу для звільнення правопорушника від відповідальності: сторона господарського зобов'язання позбавляється права на відшкодування збитків у разі якщо вона була своєчасно попереджена другою стороною про можливе невиконання нею зобов'язання і могла запобігти виникненню збитків своїми діями, але не зробила цього, крім випадків, якщо законом або договором не передбачено інше (частина третя статті 226).

За невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань чи порушення правил здійснення господарської діяльності правопорушник відповідає належним йому на праві власності або закріпленім за ним на праві господарського відання чи оперативного управління майном, якщо інше не передбачено ГКУ та іншими законами. Засновники суб'єкта господарювання не відповідають за зобов'язаннями цього суб'єкта, крім випадків, передбачених законом або установчими документами про створення даного суб'єкта.

Якщо правопорушенню сприяли неправомірні дії (бездіяльність) другої сторони зобов'язання, суд має право зменшити розмір відповідальності або звільнити відповідача від відповідальності.

У відповідності до частини першої стаття 225 ГКУ до складу **збитків**, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включаються:

- вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства;
- додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною;
- неoderжаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною;
- матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом.

Тобто на відміну від цивільно-правового регулювання, яке відокремлює збитки від моральної шкоди, ГКУ передбачає включення моральної шкоди до збитків.

До **штрафних санкцій** відносяться господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

Законом щодо окремих видів зобов'язань може бути визначений розмір штрафних санкцій, зміна якого за погодженням сторін не допускається. У разі якщо розмір штрафних санкцій законом не визначено, санкції застосовуються в розмірі, передбаченому договором. Штрафні санкції за порушення грошових зобов'язань встановлюються у відсотках, розмір яких визначається обліковою ставкою Національного банку України, за увесь час користування чужими коштами, якщо інший розмір відсотків не передбачено законом або договором.

У відповідності до статті 232 ГКУ якщо за невиконання або неналежне виконання зобов'язання встановлено штрафні санкції, то збитки відшкодовуються в частині, не покритій цими санкціями. Між тим, частина друга статті 624 передбачає, що таке правило може встановлюватися договором. Ця стаття встановлює також, що якщо за порушення зобов'язання встановлено неустойку, то вона підлягає стягненню у повному розмірі, незалежно від відшкодування збитків.

Частини п'ята, шоста та сьома статті 232 ГКУ також передбачають, що відсотки за неправомірне користування чужими коштами справляються по день сплати суми цих коштів кредитору, якщо законом або договором не встановлено для нарахування відсотків інший строк. За грошовим зобов'язанням боржник не повинен платити відсотки за час прострочення кредитора. Нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання, якщо інше не встановлено законом або договором, припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано.

Оперативно-господарські санкції - заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень

зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку.

До суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором. Оперативно-господарські санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання.

Види оперативно-господарських санкцій:

1) одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною, із звільненням її від відповідальності за це - у разі порушення зобов'язання другою стороною;

відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони;

відстрочення відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок тощо;

2) відмова управненої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунку боржника в безакцентному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію, тощо);

3) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості тощо;

4) відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання;

5) інші заходи.

Оперативно-господарські санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання. Порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначається договором. У разі незгоди з застосуванням оперативно-господарської санкції заінтересована сторона може звернутися до суду з заявою про скасування такої санкції та відшкодування збитків, завданих її застосуванням.

Адміністративно-господарські санкції - заходи організаційно-правового або майнового характеру, що встановлюються законом та спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків, які можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та у порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання такі адміністративно-господарські санкції (стаття 239 ГКУ):

- вилучення прибутку (доходу);
- адміністративно-господарський штраф;
- стягнення зборів (обов'язкових платежів);
- зупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання;
- застосування антидемпінгових заходів;
- припинення експортно-імпортних операцій;

- застосування індивідуального режиму ліцензування;
- зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності;
- анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності;
- обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання;
- скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання;
- інші адміністративно-господарські санкції, встановлені цим Кодексом та іншими законами.

Прибуток (доход), одержаний суб'єктом господарювання внаслідок порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності, а також суми прихованого (заниженого) прибутку (доходу) чи суми податку, несплаченого за прихований об'єкт оподаткування, підлягають вилученню в доход відповідного бюджету в порядку, встановленому законом. Крім того, з суб'єкта господарювання стягується у випадках і порядку, передбачених законом, штраф, але не більш як у двократному розмірі вилученої суми, а у разі повторного порушення протягом року після застосування цієї санкції - у трикратному розмірі вилученої суми (стаття 240 ГКУ).

У разі порушення суб'єктом господарювання встановлених правил обліку або звітності щодо сплати зборів (обов'язкових платежів) або їх несплати чи неповної сплати сума, яку належить сплатити, стягується до відповідного бюджету. Крім того, з суб'єкта господарювання у визначених законом випадках може бути стягнуто штраф у розмірі до п'ятдесяти відсотків належної до сплати суми збору (обов'язкового платежу) (стаття 242 ГКУ).

У разі відмови органів управління або посадових осіб суб'єкта господарювання у проведенні документальної перевірки чи у допуску працівників податкових органів для обстеження приміщень, що використовуються для здійснення господарської діяльності, ненадання податковим та іншим органам чи їх посадовим особам встановленої законом звітності, розрахунків, декларацій чи інших документів, пов'язаних з обчисленням та сплатою податків, зборів (обов'язкових платежів), операції цього суб'єкта за його рахунками в установах банку зупиняються. Порядок і строки зупинення операцій суб'єктів господарювання за їх рахунками визначаються законом (стаття 243 ГКУ).

У разі здійснення окремими учасниками господарських відносин зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаної з одержанням незаконної переваги на ринку України (здійснення демпінгового імпорту, субсидованого імпорту, а також інших дій, які визначаються законом як недобросовісна конкуренція), що завдало шкоди економіці України або спричинило загрозу виникнення такої шкоди, до цих учасників відносин можуть бути застосовані антидемпінгові, компенсаційні або спеціальні заходи відповідно до закону.

У випадках недобросовісної конкуренції, розміщення валютних цінностей з порушенням встановленого законодавством порядку на рахунках та вкладах за межами України, а також в інших випадках, якщо дії учасників зовнішньоекономічної діяльності завдають шкоди економіці України, експортно-імпортні операції таких суб'єктів господарювання припиняються на умовах і в порядку, передбачених законом, або може застосовуватися індивідуальний режим ліцензування.

Адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання *протягом шести місяців з дня виявлення порушення*,

але не пізніше як через один рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом.

4. Публічно-правова відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності

До публічно-правової відповідальності зазвичай відноситься адміністративна та кримінальна відповідальність.

З урахуванням положень Господарського кодексу України до публічно-правової відповідальності можна також віднести адміністративно-господарські санкції. Тобто щодо правового регулювання адміністративної відповідальності слід враховувати норми Конституції України, Господарського кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів.

У відповідності до статті 11 Закону України **“Про державну податкову службу в Україні”** органи державної податкової служби в установленому законом порядку мають право:

- застосовувати до платників податків фінансові (штрафні) санкції, стягувати до бюджетів та державних цільових фондів суми недоїмки, пені у випадках, порядку та розмірах, встановлених законами України;

- застосовувати до юридичних осіб, фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності, які у встановлений законом строк не повідомили про відкриття або закриття рахунків у фінансових установах, а також до фінансових установ, що не подали відповідним органам державної податкової служби в установлений законом строк повідомлень про закриття рахунків платників податків або розпочали здійснення видаткових операцій за рахунком платника податків - суб'єкта підприємницької діяльності (крім банків) до отримання документально підтвердженого повідомлення відповідного органу державної податкової служби про взяття рахунку на облік в органах державної податкової служби, *штрафні санкції* у розмірі двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

У відповідності до статті 13 Закону України “Про державну податкову службу в Україні” за невиконання або неналежне виконання посадовими особами органів державної податкової служби своїх обов'язків вони притягаються до дисциплінарної, адміністративної, кримінальної та матеріальної відповідальності згідно з чинним законодавством. Збитки, завдані неправомірними діями посадових осіб органів державної податкової служби, підлягають відшкодуванню за рахунок коштів державного бюджету. Посадові особи органів державної податкової служби зобов'язані дотримувати комерційної та службової таємниці.

Стаття 9 Закону України “Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” передбачає такий вид санкції як **адміністративний арешт активів**, який полягає у забороні вчиняти платником податків будь-які дії щодо своїх активів, які підлягають такому арешту, крім дій з їх охорони, зберігання та підтримання у належному функціональному та якісному стані. Адміністративний арешт активів може бути застосовано, зокрема, якщо відсутні свідоцтва про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, спеціальні дозволи (ліцензії) на її

здійснення, торгові патенти, сертифікати відповідності. Підстави застосування та порядок накладення арешту визначається зазначеним законом.

Крім того, стаття 17 цього закону встановлює окремий перелік штрафних санкцій за порушення податкового законодавства, які накладаються контролюючими органами чи самостійно нараховуються та сплачуються платниками податків. Зазначимо, що контролюючими органами, згідно цього закону, є митні органи, органи Пенсійного фонду та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, податкові органи (стаття 3).

Також треба зазначити, що Указом Президента України **“Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу готівки”** на органи державної податкової служби, державної контрольно-ревізійної служби, Міністерства внутрішніх справ України та фінансові органи, в тому числі Національний банк України покладено контроль та надано право застосовувати штрафні санкції за порушення норм з регулювання обігу готівки.

У разі порушення юридичними особами, фізичними особами, які є суб'єктами підприємницької діяльності, а також постійними представництвами нерезидентів, через які повністю або частково здійснюється підприємницька діяльність, норм з регулювання обігу готівки у національній валюті, що встановлюються Національним банком України, до них застосовуються фінансові санкції у вигляді штрафу:

- за перевищення встановлених лімітів залишку готівки в касах - у двократному розмірі сум виявленої понадлімітної готівки за кожний день;
- за неоприбуткування (неповне та/або несвоєчасне) оприбуткування у касах готівки - у п'ятикратному розмірі неоприбуткованої суми;
- за витрачання готівки з виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) та інших касових надходжень (крім коштів, отриманих із кас установ банків) на виплати, що пов'язані з оплатою праці (за винятком екстрених (невідкладних) обставин - соціальних виплат громадянам на поховання, допомоги при народженні дитини, одиноким та багатодітним матерям, на лікування в разі хвороби, компенсацій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи), за наявності податкової заборгованості - в розмірі здійснених виплат;
- за перевищення встановлених строків використання виданої під звіт готівки, а також за видачу готівкових коштів під звіт без повного звітування щодо раніше виданих коштів - у розмірі 25 відсотків виданих під звіт сум;
- за проведення готівкових розрахунків без подання одержувачем коштів платіжного документа (товарного або касового чека, квитанції до прибуткового ордера, іншого письмового документа), який би підтверджував сплату покупцем готівкових коштів, - у розмірі сплачених коштів;
- за використання одержаних в установі банку готівкових коштів не за цільовим призначенням - у розмірі витраченої готівки.

За невстановлення установами банків лімітів залишку готівки в касах з них стягується штраф у п'ятдесятикратному розмірі неоподаткованого мінімуму доходів громадян за кожний випадок такого невстановлення.

У відповідності до Указу Президента України “**Про заходи щодо нормалізації платіжної дисципліни в народному господарстві України**” підприємства оптової та роздрібної торгівлі незалежно від форм власності перераховують інкасовану виручку від реалізації сільськогосподарської продукції та продовольства, придбаних у товаровиробників агропромислового комплексу України, за вирахуванням торгової націнки, не пізніше наступного дня після дня зарахування виручки на рахунки постачальників, після чого платежі здійснюються у встановленому порядку.

У разі використання цих коштів підприємствами оптової та роздрібної торгівлі для іншої мети чи залишення їх на рахунку або проведення різного роду операцій щодо незарахування коштів на розрахункові рахунки товаровиробників агропромислового комплексу органами державної податкової служби у безспірному порядку стягується до місцевого бюджету **штраф** у розмірі 50 відсотків від сум, не перерахованих у встановлені строки зазначеним товаровиробникам; сплачують **пеню** у розмірі 1,5 відсотка від суми платежу на користь товаровиробника сільськогосподарської продукції та продовольства і 1,5 відсотка від суми платежу до місцевого бюджету за кожен банківський день прострочення платежу, якщо більший розмір пені не обумовлено угодою сторін, з далішим спрямуванням нарахованих сум на підтримку товаровиробників сільськогосподарської продукції.

Підприємства незалежно від форм власності мають повертати у п'ятиденний строк платникам помилково зараховані на їх рахунки кошти. При виявленні фактів такого порушення з керівника підприємства і головного бухгалтера стягується до Державного бюджету України **штраф** у розмірі двох неоподатковуваних мінімумів заробітної плати.

У відповідності до Закону України “**Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті**” виручка резидентів у іноземній валюті підлягає зарахуванню на їх валютні рахунки в уповноважених банках у строки виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше 90 календарних днів з дати митного оформлення продукції, що експортується, а в разі експорту робіт (послуг), прав інтелектуальної власності - з моменту підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг, експорт прав інтелектуальної власності. Перевищення зазначеного строку потребує індивідуальної ліцензії Національного банку України. Порушення резидентами цих строків тягне за собою стягнення **пені** за кожний день прострочення у розмірі 0,3 відсотка від суми неoderжаної виручки (митної вартості недопоставленої продукції) в іноземній валюті, перерахованої у грошову одиницю України за валютним курсом Національного банку України на день виникнення заборгованості. Державні податкові інспекції вправі за наслідками документальних перевірок безпосередньо стягувати з резидентів таку пеню.

Резиденти, які купують іноземну валюту через уповноважені банки для забезпечення виконання зобов'язань перед нерезидентами, зобов'язані здійснювати перерахування таких сум протягом 5 робочих днів з моменту зарахування таких сум на валютні рахунки резидентів. У разі порушення резидентами цього строку придбана валюта продається уповноваженими банками протягом 5 робочих днів на міжбанківському валютному ринку України. При цьому позитивна курсова різниця, що може виникнути за такою операцією, *щоквартально направляється до Державного бюджету України*, а

негативна курсова різниця відноситься на результати господарської діяльності резидента.

У відповідності до Указу Президента України “**Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства**” що договори, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами за запозиченими у них кредитами, позиками в іноземній валюті підлягають реєстрації Національним банком України. У разі одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів без реєстрації договорів до резидентів застосовуються фінансові санкції - **штрафи** у сумі, еквівалентній одному відсотку розміру одержаного кредиту чи позики і перерахованій у національну валюту України за офіційним обмінним курсом Національного банку України на день одержання кредиту, позики, з подальшою обов'язковою реєстрацією зазначених договорів. Суми штрафів спрямовуються до Державного бюджету України.

Санкції застосовуються Національним банком України до банків та інших фінансово-кредитних установ, органами державної податкової служби - до інших резидентів і нерезидентів України. Оскарження рішень про застосування фінансових санкцій здійснюється в судовому порядку.

У відповідності до статті 106 Закону України “**Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування**” суми страхових внесків своєчасно не нараховані та/або не сплачені страхувальниками у строки, визначені законом, в тому числі обчислені територіальними органами Пенсійного фонду у випадках, передбачених законом, вважаються простроченою заборгованістю із сплати страхових внесків (далі - недоїмка) і стягуються з нарахуванням пені та застосуванням фінансових санкцій.

На недоїмку нараховується **пеня** з розрахунку 0,1 відсотка суми недоплати за кожний день прострочення платежу.

Виконавчі органи Пенсійного фонду застосовують до страхувальників такі **фінансові санкції**:

1) у разі ухилення страхувальників від реєстрації або несвоєчасної реєстрації в територіальних органах Пенсійного фонду накладається штраф у розмірі 10 відсотків суми страхових внесків, які підлягають сплаті за період ухилення від реєстрації або несвоєчасної реєстрації, але не менше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

2) за несплату (неперерахування) або несвоєчасну сплату (несвоєчасне перерахування) страхувальниками страхових внесків, у тому числі донарахованих страхувальниками або територіальними органами Пенсійного фонду, накладається штраф залежно від строку затримки платежу в розмірі:

- 10 відсотків своєчасно не сплачених зазначених сум - у разі затримки їх сплати у строк до 30 календарних днів включно;
- 20 відсотків зазначених сум - у разі затримки їх сплати у строк до 90 календарних днів включно;
- 50 відсотків зазначених сум - у разі затримки їх сплати понад 90 календарних днів.

Одночасно на суми своєчасно не сплачених (не перерахованих) страхових внесків і фінансових санкцій нараховується пеня в розмірі 0,1

відсотка зазначених сум коштів, розрахована за кожний день прострочення платежу;

3) за приховування (заниження) страхувальником суми заробітної плати (виплат, доходу), на які нараховуються страхові внески, накладається штраф у розмірі всієї суми прихованої (заниженої) заробітної плати (виплат, доходу), а в разі повторного протягом року такого порушення - штраф у триразовому розмірі суми прихованої (заниженої) заробітної плати (виплат, доходу);

4) за донарахування територіальним органом Пенсійного фонду або страхувальником сум своєчасно не обчислених та не сплачених страхових внесків накладається штраф у розмірі 5 відсотків зазначених сум за кожний повний або неповний місяць, за який донараховано ці суми;

5) за неподання, несвоєчасне подання, подання не за встановленою формою або подання недостовірних відомостей, що використовуються в системі персоніфікованого обліку та іншої звітності, передбаченої законодавством, до територіальних органів Пенсійного фонду накладається штраф у розмірі 10 відсотків суми страхових внесків, які були сплачені або підлягали сплаті за відповідний звітний період, за кожний повний або неповний місяць затримки подання відомостей, звітності, але не менше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а в разі повторного протягом року такого порушення - у розмірі 20 відсотків зазначених сум та не менше 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

6) за неведення в установленому порядку обліку сум заробітної плати (виплат, доходу), на які нараховуються страхові внески, відсутність первинних документів про обчислення та сплату страхових внесків накладається штраф у розмірі 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а в разі повторного протягом року такого порушення - у розмірі 40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

7) за несплату, неповну або несвоєчасну сплату авансових платежів із страхових внесків, передбачених цим Законом, - штраф у розмірі 50 відсотків сум несплачених або своєчасно не сплачених авансових платежів.

Нарахування пені починається з першого календарного дня, що настає за днем настання строку відповідного платежу, до дня його фактичної сплати страхувальником. У разі оскарження страхувальниками вимоги про сплату недоїмки або рішення про накладення штрафу нарахування пені зупиняється з дня подання скарги до органу Пенсійного фонду або позову до суду.

Про нарахування пені та накладення штрафів посадові особи виконавчих органів Пенсійного фонду в порядку, встановленому правлінням Пенсійного фонду, виносять рішення, які протягом трьох робочих днів із дня їх винесення надсилаються страхувальнику.

Суми пені та штрафів підлягають сплаті протягом десяти робочих днів з дня одержання відповідного рішення. При цьому в цей же строк страхувальник має право оскаржити зазначене рішення до вищого органу Пенсійного фонду або в судовому порядку з одночасним обов'язковим письмовим повідомленням про це відповідного виконавчого органу Пенсійного фонду, яким прийнято це рішення.

Оскарження рішення виконавчого органу Пенсійного фонду про нарахування пені та накладення штрафів зупиняє строки їх сплати до винесення вищим органом Пенсійного фонду або судом рішення у справі. Строки сплати фінансових санкцій також призупиняються до винесення судом рішення в разі

оскарження страхувальником вимоги про сплату недоїмки, якщо накладення фінансових санкцій пов'язано з її виникненням або несвоєчасною сплатою.

Рішення органу Пенсійного фонду про нарахування пені або накладення штрафу є виконавчим документом. У разі якщо страхувальник отримав рішення про нарахування пені та накладення штрафу і не сплатив зазначені в них суми фінансових санкцій протягом десяти робочих днів, а також не оскаржив це рішення чи не повідомив у цей строк відповідний виконавчий орган Пенсійного фонду про його оскарження, воно передається для виконання державній виконавчій службі та страхувальнику. Суми пені та фінансових санкцій, застосованих за порушення порядку та строків обчислення, нарахування та сплати страхових внесків стягуються в тому ж порядку, що й недоїмка із сплати страхових внесків. Суми пені та штрафів можуть бути включені до вимоги про сплату недоїмки, якщо застосування цих фінансових санкцій пов'язано з виникненням та сплатою недоїмки.

Строк давності щодо стягнення недоїмки, пені та штрафів не застосовується.

Виконавчі органи Пенсійного фонду накладають на посадових осіб, які вчинили правопорушення, **адміністративні стягнення** у вигляді штрафу в розмірі від восьми до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у разі:

1) приховування (заниження) суми заробітної плати (виплат, доходу), на яку нараховуються страхові внески;

2) порушення встановленого порядку нарахування, обчислення та строків сплати страхових внесків;

3) ухилення від реєстрації або несвоєчасної реєстрації платника страхових внесків в органах Пенсійного фонду, неподання відомостей про обставини, що спричиняють зміни юридичного статусу страхувальника, порядку сплати ним страхових внесків;

4) порушення встановленого порядку використання та здійснення операцій з коштами Пенсійного фонду і Накопичувального фонду;

5) неподання, несвоєчасного подання, подання не за встановленою формою звітності або подання недостовірних звітності і відомостей, передбачених Законом;

6) вчинення дій, що перешкоджають працівникам виконавчих органів Пенсійного фонду в здійсненні перевірок.

За будь-яке вищезазначене правопорушення вчинене особою, на яку протягом поточного року було накладено адміністративне стягнення за одне з таких правопорушень накладається адміністративне стягнення у вигляді **штрафу** в розмірі від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Проведення у справах про адміністративні правопорушення здійснюється в порядку, встановленому Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Усі спірні питання, що виникають між платниками збору та органами Пенсійного фонду з приводу нарахування збору, пені, штрафних санкцій, вирішуються органами Пенсійного фонду в порядку підпорядкованості або в судовому порядку відповідно до чинного законодавства.

Якщо платник вважає, що орган Пенсійного фонду неправильно визначив суму зобов'язання або прийняв будь-яке інше рішення, що суперечить законодавству з питань оподаткування або виходить за межі його компетенції,

такий платник має право звернутися до Пенсійного фонду із скаргою про перегляд цього рішення, яка подається у письмовій формі та може супроводжуватися документами, розрахунками та доказами, які платник вважає за потрібне надати. Скарга повинна бути подана Пенсійному фонду протягом десяти календарних днів, наступних за днем отримання платником повідомлення або іншого рішення Пенсійного фонду, що оскаржується.

Орган Пенсійного фонду зобов'язаний прийняти вмотивоване рішення та надіслати його протягом двадцяти календарних днів від дня отримання скарги платника на його адресу поштою з повідомленням про вручення або надати йому під розписку. Якщо орган Пенсійного фонду надсилає платнику рішення про повне або часткове незадоволення його скарги, то такий платник має право звернутися протягом десяти календарних днів, наступних за днем отримання відповіді, з повторною скаргою до органу Пенсійного фонду вищого рівня, а при повторному повному або частковому незадоволенні скарги - до органу Пенсійного фонду вищого рівня з дотриманням зазначеного десятиденного строку для кожного випадку оскарження та зазначеного двадцятиденного строку для відповіді на нього.

Якщо вмотивоване рішення за скаргою платника не надсилається платнику протягом двадцятиденного строку або протягом строку, продовженого за рішенням керівника органу Пенсійного фонду (або його заступника), така скарга вважається повністю задоволеною на користь платника з дня, наступного за останнім днем зазначених строків. Скарга вважається також повністю задоволеною на користь платника, якщо рішення керівника органу Пенсійного фонду (або його заступника) про продовження строків її розгляду не було надіслано платнику до закінчення двадцятиденного строку. Остаточне рішення вищого органу Пенсійного фонду за заявою платника не підлягає подальшому адміністративному оскарженню, але може бути оскаржене в судовому порядку.

Строки подання заяви про перегляд рішення органу Пенсійного фонду можуть бути продовжені за правилами та на підставах, визначених пунктом 15.4 статті 15 Закону України "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами".

Аудитор несе відповідальність перед Пенсійним фондом усіма коштами і майном, що належать йому на праві власності, за збитки, завдані Пенсійному фонду, Накопичувальному фонду та/або застрахованим особам внаслідок невиконання або неналежного виконання цього Закону, умов договору і забезпечує їх відшкодування в установленому законом порядку.

Пенсійний фонд, його органи та посадові особи за шкоду, заподіяну особам внаслідок несвоєчасного або неповного надання соціальних послуг, призначення (перерахунку) та виплати пенсій, передбачених Законом, а також за невиконання або неналежне виконання ними обов'язків з адміністративного управління Накопичувальним фондом несуть відповідальність згідно із законом.

Суми коштів, безпідставно стягнені органами Пенсійного фонду з юридичних і фізичних осіб, підлягають поверненню в триденний строк із дня прийняття рішення виконавчим органом Пенсійного фонду або судом про безпідставність їх стягнення, з одночасною сплатою нарахованої на ці суми пені, що визначається виходячи з розрахунку 120 відсотків річних облікової ставки Національного банку України.

У відповідності до статті 45 Закону України **“Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”** посадові особи

підприємств, установ, організацій, дії яких призвели до порушення санітарного законодавства, невиконання постанов, розпоряджень, приписів, висновків посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби, підлягають дисциплінарній відповідальності згідно з законодавством.

За порушення санітарного законодавства або невиконання постанов, розпоряджень, приписів, висновків посадових осіб органів, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби на осіб, винних у вчиненні таких правопорушень, може бути накладено **штраф** у таких розмірах:

- на посадових осіб - від одного до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- на громадян - від одного до дванадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

До підприємств, підприємств, установ, організацій, які порушили санітарне законодавство, застосовуються такі **фінансові санкції**:

а) за передачу замовникові або у виробництво і застосування конструкторської, технологічної та проектної документації, що не відповідає вимогам санітарних норм, розробник цієї документації сплачує штраф у розмірі 25 відсотків вартості розробки;

б) за реалізацію продукції, забороненої до випуску і реалізації посадовими особами органів, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби, підприємство, підприємець, установа, організація сплачує штраф у розмірі 100 відсотків вартості реалізованої продукції;

в) за випуск, реалізацію продукції, яка внаслідок порушення вимог стандартів, санітарних норм є небезпечною для життя і здоров'я людей, підприємство, підприємець, установа, організація сплачує штраф у розмірі 100 відсотків вартості випущеної або реалізованої продукції;

г) за реалізацію на території України імпоротної продукції, яка не відповідає вимогам стандартів щодо безпеки для життя і здоров'я людей, санітарних норм, що діють в Україні, підприємство, підприємець, установа, організація сплачує штраф у розмірі 100 відсотків вартості реалізованої продукції;

д) за ухилення від пред'явлення посадовим особам державної санітарно-епідеміологічної служби продукції, яка підлягає контролю, підприємство, підприємець, установа, організація сплачує штраф у розмірі 25 відсотків вартості продукції, що випущена з моменту ухилення.

Вартість зазначених у частині другій цієї статті документації та продукції обчислюється за цінами їх реалізації.

Постанови про накладення штрафу та застосування фінансової санкції за порушення санітарного законодавства виносяться на підставі протоколу про порушення санітарних норм, оформленого у встановленому порядку, і є обов'язковими для виконання.

Крім того Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, зокрема стаття 42 встановлює відповідальність, що тягне за собою накладення **штрафу на посадових осіб** - від шести до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Розгляд справ про адміністративні правопорушення санітарного законодавства та виконання постанов у цих справах провадяться в порядку, встановленому Кодексом України про адміністративні правопорушення. Один примірник постанови про застосування фінансової санкції надсилається

державній податковій інспекції за місцезнаходженням підприємства, підприємця, установи, організації для контролю за її виконанням. У разі невиконання порушником постанови протягом 15 днів з дня її видання сума санкції стягується у судовому порядку.

Повернення необґрунтовано зарахованої до бюджету суми штрафу або фінансової санкції здійснюється фінансовими органами на підставі рішення органу, який скасував застосування штрафу чи санкції.

Особливості застосування заходів адміністративного стягнення за порушення санітарного законодавства посадовими особами державної санітарно-епідеміологічної служби центрального органу виконавчої влади з питань оборони, центрального органу виконавчої влади з питань внутрішніх справ, центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань, Державного лікувально-оздоровчого управління, Служби безпеки України визначаються законодавством.

За невиконання або неналежне виконання посадовими особами державної санітарно-епідеміологічної служби своїх обов'язків вони притягаються до юридичної відповідальності згідно з законом.

Згідно статті 35 Закону України “**Про пожежну безпеку**” за порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, створення перешкод для діяльності посадових осіб органів державного пожежного нагляду, невиконання їх приписів винні в цьому посадові особи, інші працівники підприємств, установ, організацій та громадяни притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

За порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, невиконання приписів посадових осіб органів державного пожежного нагляду підприємства, установи та організації можуть притягатися у судовому порядку до сплати **штрафу**. Максимальний розмір штрафу не може перевищувати двох відсотків місячного фонду заробітної плати підприємства, установи та організації. Розміри і порядок накладення штрафів визначаються чинним законодавством України. Несплата штрафу протягом місяця після остаточного вирішення спору тягне за собою нарахування на суму штрафу **пені** в розмірі двох відсотків за кожний день прострочення.

Спори з питань пожежної безпеки вирішуються органами виконавчої влади, органами місцевого та регіонального самоврядування та органами державної пожежної охорони згідно з їх компетенцією, судом.

Спори з питань застосування протипожежних вимог стандартів, норм і правил вирішуються органами, що затвердили ці стандарти, норми і правила, разом з органами державної пожежної охорони.

Питання, пов'язані із знесенням, перенесенням, переплануванням будівель, побудованих з порушенням вимог пожежної безпеки, вирішуються місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого та регіонального самоврядування, судом.

У відповідності до статті 23 Закону України “**Про захист прав споживачів**” у разі порушення законодавства про захист прав споживачів суб'єкти господарювання сфери торговельного та інших видів обслуговування, у тому числі ресторанного господарства, несуть відповідальність за:

1) відмову споживачу в реалізації його прав, установлених частиною першою статті 8 і частиною третьою статті 10 Закону, - у десятикратному розмірі вартості продукції виходячи з цін, що діяли на час придбання цієї продукції, але не менше двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

2) виготовлення або реалізацію продукції, що не відповідає вимогам нормативних документів, - у розмірі п'ятдесяти відсотків вартості виготовленої або одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, але не менше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, - у розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

3) реалізацію продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, але у документах, згідно з якими її передано на реалізацію, відсутні реєстраційні номери сертифіката відповідності або свідоцтва про визнання відповідності та/або декларації про відповідність, якщо це встановлено технічним регламентом з підтвердження відповідності на відповідний вид продукції, - у розмірі п'ятдесяти відсотків вартості одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, але не менше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, - у розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

4) виготовлення або реалізацію продукції, що не відповідає вимогам нормативних документів, нормативно-правових актів стосовно безпеки для життя, здоров'я та майна споживачів і навколишнього природного середовища, - у розмірі трьохсот відсотків вартості виготовленої або одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, але не менше двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, - у розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

5) реалізацію продукції, забороненої відповідним державним органом для виготовлення та реалізації (виконання, надання), - у розмірі п'ятисот відсотків вартості одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, але не менше ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, - у розмірі ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

6) реалізацію небезпечного товару (отрути, пестицидів, вибухо- і вогнебезпечних речовин тощо) без належного попереджувального маркування, а також без інформації про правила і умови безпечного його використання - у розмірі ста відсотків вартості одержаної для реалізації партії товару, але не менше двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, - у розмірі двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

7) відсутність необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію - у розмірі тридцяти відсотків вартості одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, - у розмірі п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

8) створення перешкод службовим особам спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та структурного підрозділу з питань захисту прав споживачів органу місцевого самоврядування у проведенні перевірки якості продукції, а також правил торговельного та інших видів обслуговування - у розмірі від одного до десяти відсотків вартості реалізованої продукції за попередній календарний місяць, але не менше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, - у розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

9) невиконання або несвоєчасне виконання припису посадових осіб спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів про усунення порушень прав споживачів - у розмірі двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

10) реалізацію товару, строк придатності якого минув, - у розмірі двохсот відсотків вартості залишку одержаної для реалізації партії товару, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

11) порушення умов договору між споживачем і виконавцем про виконання роботи, надання послуги - у розмірі ста відсотків вартості виконаної роботи (наданої послуги), а за ті самі дії, вчинені щодо групи споживачів, - у розмірі від одного до десяти відсотків вартості виконаних робіт (наданих послуг) за попередній календарний місяць, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порядок стягнення штрафів визначається постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.2002р. №1177 "Про затвердження Положення про порядок накладення та стягнення штрафів за порушення законодавства про захист прав споживачів".

Рішення про накладення штрафів приймається на підставі відповідних актів перевірки суб'єкта господарської діяльності та інших матеріалів, пов'язаних з цією перевіркою, за наявності порушень, зазначених у законі, і оформляється постановою за формою, що встановлюється Держстандартом. Питання про накладення штрафу розглядається за участю представника суб'єкта господарської діяльності. У разі його відсутності справу може бути розглянуто лише у випадку, коли незважаючи на своєчасне повідомлення суб'єкта господарської діяльності про місце і час розгляду справи від нього не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи.

Постанова у 3-денний термін після її прийняття надсилається суб'єкту господарської діяльності або видається його представнику під розписку. Суб'єкт господарської діяльності перераховує суму штрафу до державного бюджету у 15-денний термін після отримання постанови, про що протягом трьох днів письмово повідомляє Держстандарт або його територіальний орган, який наклав штраф, із зазначенням номера і дати платіжного доручення. У разі оскарження постанови до Держстандарту або до господарського суду штраф повинен бути сплачений не пізніше як через 15 днів після повідомлення про залишення скарги без задоволення.

Сплата штрафів не звільняє суб'єктів господарської діяльності від обов'язків відшкодування в установленому порядку споживачам майнових і моральних збитків, які виникли внаслідок порушення законодавства про захист прав споживачів.

Повернення необґрунтовано стягнених сум штрафів здійснюється в порядку, визначеному законодавством.

У разі невиконання в добровільному порядку суб'єктами господарської діяльності сфери торгівлі, громадського харчування та послуг визначених законом рішень (постанов) спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади України у сфері захисту прав споживачів, його територіальних органів та їх посадових осіб про накладення стягнення примусове виконання таких рішень (постанов) здійснюється державною виконавчою службою в порядку, встановленому Законом України "Про виконавче провадження".

У відповідності до статті 8 Декрету Кабінету Міністрів “**Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення**” у разі порушення стандартів, норм і правил суб'єкт підприємницької діяльності несе відповідальність:

1) за передачу замовникові або у виробництво і застосування конструкторської, технологічної та проектної документації, яка не відповідає вимогам стандартів, норм і правил щодо якості продукції і технологічних процесів, розробник цієї документації сплачує **штраф** у розмірі 25 відсотків вартості розробки;

2) за реалізацію продукції, що не відповідає вимогам стандартів, норм і правил, підприємець сплачує **штраф** у розмірі 25 відсотків вартості реалізованої продукції;

3) за реалізацію на території України імпоротної продукції, яка не відповідає вимогам стандартів, норм і правил, що діють в Україні, стосовно безпеки для життя, здоров'я й майна людей і навколишнього середовища, підприємець сплачує **штраф** у розмірі 50 відсотків вартості реалізованої продукції;

4) за ухилення підприємця від пред'явлення органам державного нагляду продукції, яка підлягає контролю, він сплачує **штраф** у розмірі 25 відсотків вартості продукції, що випущена з моменту ухилення;

5) за реалізацію продукції, яка підлягає, але не пройшла обов'язкової сертифікації, або за реалізацію продукції, яка підлягає іншій обов'язковій процедурі з підтвердження відповідності, але щодо якої немає відповідного документа про відповідність, а також за застосування щодо такої продукції національного знака відповідності, підприємець сплачує **штраф** у розмірі 25 відсотків вартості реалізованої продукції;

6) за реалізацію експортної продукції, яка не відповідає вимогам стандартів, норм і правил, на що є письмове підтвердження споживача, підприємець сплачує **штраф** у розмірі 25 відсотків вартості реалізованої продукції;

7) за реалізацію продукції, забороненої до випуску і реалізації органами державного нагляду, підприємець сплачує **штраф** у розмірі 100 відсотків вартості реалізованої продукції;

8) за випуск, реалізацію підвищено небезпечної продукції (яди, ядохімікати, вибухо- та вогнебезпечні речовини тощо) без належного попереджувального маркування, а також без інструкції щодо експлуатації, зберігання, транспортування підприємець сплачує **штраф** у розмірі 50 відсотків вартості випущеної або реалізованої продукції;

9) за випуск, реалізацію продукції, яка внаслідок порушення вимог стандартів, норм і правил є небезпечною для життя, здоров'я й майна людей і

навколишнього середовища, підприємець сплачує **штраф** у розмірі 100 відсотків вартості випущеної або реалізованої продукції.

На підставі акта перевірки за наявності порушень, передбачених декретом, підприємцю видається обов'язкова для виконання постанова про сплату штрафів. У разі невиконання порушником постанови протягом 15 днів з дня її отримання вона підлягає примусовому виконанню в порядку, встановленому Законом України "Про виконавче провадження". Повернення необґрунтовано стягнутих до бюджету сум штрафів здійснюється фінансовими органами на підставі рішення органу, який скасував застосування штрафів.

Штрафи не застосовуються, якщо:

- є рішення Кабінету Міністрів України про дозвіл реалізації сільськогосподарської продукції з відхиленням за якістю від вимог стандартів у рахунок виконання державного замовлення;
- підприємець має дозвіл на тимчасове відхилення від вимог відповідних стандартів щодо якості продукції, виданий у кожному окремому випадку центральним органом виконавчої влади у сфері технічного регулювання та споживчої політики за наявності клопотання заінтересованого органу виконавчої влади, згоди споживача та спеціально уповноваженого органу, який здійснює державний нагляд за безпекою цієї продукції.

При цьому у всіх випадках протягом строку дії дозволу підприємець відраховує в порядку, встановленому Міністерством фінансів України, у доход державного бюджету 10 відсотків вартості такої продукції, але не більше 90 відсотків від прибутку, що залишається в розпорядженні підприємств після здійснення обов'язкових платежів.

Згідно статті 43 Закону України "**Про охорону праці**" за порушення законодавства про охорону праці, невиконання розпоряджень посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці юридичні та фізичні особи, які відповідно до законодавства використовують найману працю, притягаються органами державного нагляду за охороною праці до сплати **штрафу** у порядку, встановленому законом. Максимальний розмір штрафу не може перевищувати п'яти відсотків місячного фонду заробітної плати юридичної чи фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю. Несплата юридичними чи фізичними особами, які відповідно до законодавства використовують найману працю, штрафу тягне за собою нарахування на суму штрафу **пені** у розмірі двох відсотків за кожний день прострочення.

Застосування штрафних санкцій до посадових осіб і працівників за порушення законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці здійснюється відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Особи, на яких накладено штраф, вносять його в касу підприємства за місцем роботи.

Рішення про стягнення штрафу може бути оскаржено в місячний строк у судовому порядку.

За порушення законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці, створення перешкод у діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці, а також представників профспілок, їх організацій та об'єднань винні особи притягаються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності згідно із законом.

У сфері зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання Законом України **“Про зовнішньоекономічну діяльність”** (статтею 37) передбачено, що за порушення цього закону до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності або іноземних суб'єктів господарської діяльності можуть бути застосовані такі спеціальні санкції:

- застосування до конкретних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та іноземних суб'єктів господарської діяльності індивідуального режиму ліцензування у випадках порушення такими суб'єктами положень цього Закону стосовно зазначених в ньому положень, що встановлюють певні заборони, обмеження або режими здійснення зовнішньоекономічних операцій з дозволу держави;

- тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності у випадках порушення цього Закону або пов'язаних з ним законів України, проведення дій, які можуть зашкодити інтересам національної економічної безпеки.

Ці санкції застосовуються центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики, за рішенням судових органів України, або за поданням органів державної податкової та контрольно-ревізійної служб, митних, правоохоронних органів, комісії з питань повернення в Україну валютних цінностей, що незаконно знаходяться за її межами, та Національного банку України. Застосування зазначених санкцій може бути оскаржено в судовому порядку.

У відповідності до статті 11 Закону України **“Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні”** Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку накладає на юридичних осіб **штрафи**:

- за випуск в обіг та розміщення незареєстрованих цінних паперів відповідно до чинного законодавства - у розмірі до 10000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або в розмірі до 150 відсотків прибутку (надходжень), одержаних в результаті цих дій;
- за діяльність на ринку цінних паперів без ліцензії, одержання якої передбачено чинним законодавством, - у розмірі до 5000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за ненадання, несвоєчасне надання або надання завідомо недостовірної інформації - у розмірі до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за ухилення від виконання або несвоєчасне виконання розпоряджень, рішень про усунення порушень щодо цінних паперів - у розмірі до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку про накладення штрафу може бути оскаржено в суді. Штрафи, накладені Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, стягуються у судовому порядку.

Також статтею 13 цього закону передбачена відповідальність **за адміністративні правопорушення**, пов'язані з діяльністю на ринку цінних паперів:

- 1) Здійснення операцій по випуску в обіг або розміщенню незареєстрованих відповідно до чинного законодавства цінних паперів тягне за собою накладення на громадян чи посадових осіб **штрафу** у розмірі від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

- 2) Здійснення операцій на ринку цінних паперів без спеціального дозволу (ліцензії), отримання якого передбачено чинним законодавством, тягне за собою накладення на громадян чи посадових осіб **штрафу** у розмірі від 20 до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.
- 3) Неподання, несвоєчасне подання або подання завідомо недостовірних відомостей Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку, якщо подання цих відомостей передбачено чинним законодавством, тягне за собою накладення на громадян чи посадових осіб **штрафу** у розмірі від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.
- 4) Ухилення від виконання або несвоєчасне виконання розпоряджень Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку тягне за собою накладення на громадян чи посадових осіб **штрафу** у розмірі від 20 до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.
- 5) Порухення вимог законодавства з питань емісії цінних паперів тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб емітента цінних паперів від 10 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на засновників (учасників) емітента чи їх посадових осіб чи уповноважених ними осіб від 50 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Протоколи про вчинення правопорушення складаються посадовими особами Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку у разі виявлення ними відповідних правопорушень. Адміністративні стягнення накладаються Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку або її територіальними органами. Провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Посадові особи Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків несуть відповідальність в порядку, визначеному законодавством України.

Шкода, заподіяна учасникам ринку цінних паперів неправомірними діями Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку при здійсненні контрольних та розпорядчих повноважень, підлягає відшкодуванню в повному обсязі за рахунок держави відповідно до чинного законодавства.

У відповідності до положень **Митного кодексу України** (розділ XVIII) порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений законодавством України порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України і за які цим Кодексом передбачена адміністративна відповідальність.

За порушення митних правил можуть бути накладені такі стягнення:

- 1) попередження;
- 2) штраф;
- 3) конфіскація товарів - безпосередніх предметів порушення митних правил, товарів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для приховування безпосередніх предметів порушення митних правил від митного контролю, транспортних засобів, що використовувалися для переміщення безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України.

Адміністративні стягнення у вигляді попередження, штрафу можуть бути накладені не пізніше як через два місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні - два місяці з дня його виявлення.

Порушеннями митних правил, зокрема є (статті 354 та 355):

- використання товарів, стосовно яких надано пільги щодо сплати податків і зборів, в інших цілях, ніж ті, у зв'язку з якими було надано такі пільги, - тягне за собою накладення **штрафу** в розмірі від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.
- заявлення в митній декларації неправдивих відомостей та надання митному органу документів з такими відомостями як підстави для звільнення від сплати податків і зборів або зменшення їх розміру або несплата податків і зборів у строк, встановлений законодавством, а також інші протиправні дії, що спричинили недобори податків і зборів, за відсутності ознак злочину, - тягнуть за собою накладення **штрафу** на громадян у розмірі від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а на посадових осіб підприємств - від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Згідно статті 14 Закону України “**Про ціни та ціноутворення**” вся необґрунтовано одержана підприємством, організацією сума виручки в результаті порушення державної дисципліни цін та діючого порядку визначення вартості будівництва, що здійснюється із залученням коштів Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, а також коштів державних підприємств, установ та організацій *підлягає вилученню* в доход відповідного бюджету залежно від підпорядкованості підприємства, організації. Крім того, в позабюджетні фонди місцевих Рад стягується **штраф** у двократному розмірі необґрунтовано одержаної суми виручки.

Підставою для застосування економічних санкцій за порушення державної дисципліни цін є одержання суб'єктами господарювання необґрунтованої виручки в результаті порушення ними чинного в періоді, що перевіряється, порядку встановлення та застосування цін і тарифів, які регулюються уповноваженими органами відповідно до вимог законодавства.

Порушеннями порядку встановлення і застосування цін, за які накладаються економічні санкції, є, зокрема:

- нарахування непередбачених законодавством націнок до цін і тарифів, що регулюються;
- застосування вільних цін (тарифів) на продукцію (послуги, роботи) за умови запровадження для них режиму державного регулювання;
- застосування цін (тарифів) на продукцію (послуги, роботи) з рентабельністю, рівень якої перевищує встановлений відповідно до законодавства граничний;
- застосування цін (тарифів) з порушенням запровадженого порядку обов'язкового декларування їх зміни;
- завищення або заниження розміру передбачених законодавством податків та обов'язкових зборів, що включаються в структуру ціни, або їх невиключення в структуру ціни, що регулюється;
- включення в структуру регульованих цін (тарифів) не передбачених законодавством витрат або витрат понад установлені розміри;

- включення у вартість продукції та послуг, ціни (тарифи) на які регулюються, фактично не виконаних або виконаних не в повному обсязі послуг (робіт);
- застосування торговельних і постачальницько-збутових надбавок (націнок) понад установлений граничний розмір;
- застосування цін (тарифів) суб'єктами господарювання за види послуг (робіт), які не передбачені визначеними нормативно-правовими актами, що встановлюють для них відповідні переліки платних послуг;
- застосування цін і тарифів з порушенням інших запроваджених методів регулювання.

Державна інспекція з контролю за цінами та територіальні державні інспекції з контролю за цінами приймають рішення про вилучення сум економічних та фінансових (штрафних) санкцій у порядку, передбаченому законодавством. Підставою для прийняття рішень про вилучення сум економічних та фінансових (штрафних) санкцій є акти перевірок, які складаються посадовими особами органів державного контролю за цінами.

У разі невиконання рішення, повного або часткового відхилення претензії чи залишення її без відповіді орган державного контролю за цінами в 30-денний термін подає позов до місцевого господарського суду про примусове стягнення суми економічних санкцій

Скарги на рішення про застосування економічних та фінансових (штрафних) санкцій, прийняті органами державного контролю за цінами, можуть направлятись керівникам цих органів або Державній інспекції з контролю за цінами. У разі незгоди з прийнятим рішенням спір про визнання його недійсним вирішується Господарським судом.

Особи, винні в порушенні порядку встановлення та застосування цін і тарифів, притягуються до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Крім того, **Кодекс України про адміністративні правопорушення** передбачає велику кількість складів правопорушень у сфері господарської діяльності, зокрема такі адміністративні правопорушення, як:

- Неподання або несвоєчасне подання громадянами декларацій про доходи чи включення до декларацій перекручених даних, неведення обліку або неналежне ведення обліку доходів і витрат, для яких законами України встановлено обов'язкову форму обліку, - тягне за собою попередження або накладення штрафу у розмірі від трьох до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (стаття 164-1);
- приховування в обліку валютних та інших доходів, непродуктивних витрат і збитків, відсутність бухгалтерського обліку або ведення його з порушенням встановленого порядку, внесення неправдивих даних до фінансової звітності, неподання фінансової звітності, несвоєчасне або неякісне проведення інвентаризацій грошових коштів і матеріальних цінностей, порушення правил ведення касових операцій, перешкоджання працівникам державної контрольно-ревізійної служби у проведенні ревізій та перевірок, невжиття заходів щодо відшкодування з винних осіб збитків від недостач, розтрат, крадіжок і безгосподарності - тягнуть за собою накладення штрафу від восьми до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (стаття 164²);
- здавання виторгу торговельними підприємствами всіх форм власності, що здійснюють реалізацію товарів за готівку, з порушенням термінів, установлених правилами розрахунків і ведення касових операцій, - тягне

за собою накладення штрафу на осіб, відповідальних за здавання виторгу, від сімнадцяти до вісімдесяти восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (стаття 164⁴).

- неподання або несвоєчасне подання, подання за невстановленою формою чи подання недостовірної фінансової звітності, ліквідаційного балансу, пов'язаних із ліквідацією юридичної особи, головою ліквідаційної комісії, ліквідатором, іншими відповідальними особами, залученими до ліквідації юридичної особи, - тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (стаття 166⁶, частина перша).
- ведення з порушенням встановленого порядку бухгалтерського обліку господарських операцій, пов'язаних із ліквідацією юридичної особи, включаючи оцінку майна і зобов'язань юридичної особи та складання ліквідаційного балансу, що здійснюється відповідальними за це особами, - тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (стаття 166⁶, частина друга).
- ухилення голови ліквідаційної комісії, ліквідатора, інших відповідальних осіб, залучених до ліквідації юридичної особи, від організації ведення бухгалтерського обліку господарських операцій, пов'язаних з ліквідацією юридичної особи, включаючи оцінку майна і зобов'язань юридичної особи та складання ліквідаційного балансу, - тягне за собою накладення штрафу від сорока до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (стаття 166⁶, частина третя).
- Дії, передбачені частинами першою, другою чи третьою статті 166⁶, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі ж порушення, - тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність для посадових осіб юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців зокрема щодо таких діянь у сфері господарської діяльності (розділ VII):

- Порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю (стаття 202);
- Зайняття забороненими видами господарської діяльності (стаття 203);
- Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (стаття 203¹);
- Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (стаття 204);
- Фіктивне підприємництво (стаття 205);
- Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті (стаття 207);
- Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків (стаття 208);
- Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (стаття 209);
- Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом (стаття 209¹);

- Порухення законодавства про бюджетну систему України (стаття 210);
- Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок (стаття 216);
- Фіктивне банкрутство (стаття 218);
- Доведення до банкрутства (стаття 219);
- Розголошення комерційної або банківської таємниці (стаття 232).

Але особливу увагу треба приділити наступним статтям Кримінального кодексу України, які встановлюють відповідальність за ухилення від сплати податків, фіктивного банкрутства та шахрайства з фінансовими ресурсами.

Стаття 212. Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів

1. Умисне ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, що входять в систему оподаткування, введених у встановленому законом порядку, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності або особою, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана їх сплачувати, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах, - карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у великих розмірах, - караються штрафом від п'ятисот до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені особою, раніше судимою за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, або якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна.

4. Особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені частиною першою та другою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня).

Примітка. Під значним розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів і інших обов'язкових платежів, які в тисячу і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян, під великим розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів і інших обов'язкових платежів, які в три тисячі і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян,

під особливо великим розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів, інших обов'язкових платежів, які в п'ять тисяч і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Стаття 212¹. Ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування

1. Умисне ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності, або особою, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи, чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана їх сплачувати, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до Пенсійного фонду України коштів у значних розмірах, - карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони призвели до фактичного ненадходження до Пенсійного фонду України коштів у великих розмірах, - караються штрафом від п'ятисот до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені особою, раніше судимою за ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, або якщо вони призвели до фактичного ненадходження до Пенсійного фонду України коштів в особливо великих розмірах, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна.

4. Особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені частиною першою чи другою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а також відшкодувала шкоду, завдану Пенсійному фонду України їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня).

Примітка. Під значним розміром коштів слід розуміти суми страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, які в тисячу і більше разів перевищують установлений законом неоподатковуваний мінімум доходів громадян, під великим розміром коштів слід розуміти суми страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, які в три тисячі і більше разів перевищують установлений законом неоподатковуваний мінімум доходів громадян, під особливо великим розміром коштів слід розуміти суми страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, які в п'ять тисяч і більше разів перевищують установлений законом неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Стаття 220. Приховування стійкої фінансової неспроможності

Умисне приховування громадянином - засновником або власником суб'єкта господарської діяльності, а також службовою особою суб'єкта господарської

діяльності своєї стійкої фінансової неспроможності шляхом подання недостовірних відомостей, якщо це завдало великої матеріальної шкоди кредиторів, - карається штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 221. Незаконні дії у разі банкрутства

Умисне приховування майна або майнових обов'язків, відомостей про майно, передача майна в інше володіння або його відчуження чи знищення, а також фальсифікація, приховування або знищення документів, які відображають господарську чи фінансову діяльність, якщо ці дії вчинені громадянином - засновником або власником суб'єкта господарської діяльності, а також службовою особою суб'єкта господарської діяльності у разі банкрутства і завдали великої матеріальної шкоди, - караються штрафом від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до трьох місяців з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 222. Шахрайство з фінансовими ресурсами

1. Надання громадянином-підприємцем або засновником чи власником суб'єкта господарської діяльності, а також службовою особою суб'єкта господарської діяльності завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності - карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.
2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали великої матеріальної шкоди, - караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке юридична відповідальність?
2. Які види правопорушень призводять до кримінальної відповідальності?
3. Що таке цивільно-правова відповідальність і які її види?
4. Які способи захисту встановлені Цивільним кодексом України?
5. Які умови настання цивільно-правової відповідальності?
6. Які підстави для звільнення від господарсько-правової відповідальності передбачені Господарським кодексом України?
7. Які види санкцій передбачені Господарським кодексом України?
8. Які санкції можуть застосовувати органи державної податкової служби?

9. Чи застосовується строк давності щодо стягнення недоїмки, пені та штрафів, які накладені Пенсійним фондом України?
10. Які види стягнення за порушення митних правил встановлені Митним кодексом України?

Нормативно-правові акти, література:

1. Конституція України.
2. Цивільний кодекс України.
3. Господарський кодекс України.
4. Кримінальний кодекс України.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення.
6. Митний кодекс України.
7. Закон України від 04.12.1990р. № 509-XII “Про державну податкову службу в Україні”.
8. Закон України від 21.12.2000р. №2181-III “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами”.
9. Закон України від 01.12.1994р. №266/94-ВР “Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і судів”.
10. Закон України від 23.09.1994р. №5185/94-ВР “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті”.
11. Закон України від 26.01.1993р. №2939-XII “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні”.
12. Закон України від 09.07.2003р. №1058-IV “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.
13. Закон України від 21.05.1999р. №700-XIV “Про здійснення контролю за сплатою збору на обов’язкове державне пенсійне страхування та збору на обов’язкове соціальне страхування”.
14. Закон України від 24.02.1994р. №4004-XII “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”.
15. Закон України від 14.10.1992р. № 2694-XII “Про охорону праці”.
16. Закон України від 12.05.1991р. №1023-XII “Про захист прав споживачів”.
17. Закон України від 30.10.1996р. № 448/96-ВР “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні”.
18. Закон України від 03.12.1990р. №507-XII “Про ціни та ціноутворення”.
19. Указ Президента України від 12.06.1995р. №436/95 “Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу готівки”.
20. Указ Президента України від 16.03.1995р. №227/95 “Про заходи щодо нормалізації платіжної дисципліни в народному господарстві України”.
21. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.2002р. №1177 “Про затвердження Положення про порядок накладення та стягнення штрафів за порушення законодавства про захист прав споживачів”.
22. Наказ ДПА України від 01.03.2001р. №77 “Про затвердження Інструкції про порядок нарахування та погашення пені”.
23. Наказ ДПА України від 17.03.2001р. №110 “Про затвердження Інструкції про порядок застосування та стягнення сум штрафних (фінансових) санкцій органами державної податкової служби”.

24. Наказ Головного контрольно-ревізійного управління України від 03.07.1998р. №130 “Про затвердження Інструкції про порядок стягнення коштів та застосування фінансових санкцій органами КРУ”.
25. Наказ Міністерства економіки України та Міністерства фінансів України від 03.12.2001р. №298/519 “Про затвердження Інструкції про порядок застосування економічних і фінансових (штрафних) санкцій органами державного контролю за цінами”.
26. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.04.1995р. № 65 “Про затвердження Порядку зупинення або припинення інвестиційної діяльності при порушенні санітарного законодавства”.
27. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.04.1995р. № 67 “Про затвердження Інструкції про порядок застосування державною санітарно-епідеміологічною службою України адміністративно-запобіжних заходів (обмеження, тимчасова заборона, заборона, припинення, зупинення)”.
28. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.04.1995р. № 64 “Про затвердження Інструкції про порядок накладення і стягнення штрафів за порушення санітарного законодавства”.
29. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20.07.1995р. № 135 “Про затвердження Порядку застосування фінансових санкцій за порушення санітарного законодавства”.
30. Наказ ДПА України від 25.09.2001р. №386 “Про затвердження Порядку застосування адміністративного арешту активів платників податків”.
31. Наказ Міністерства економіки України та Міністерства фінансів України від 03.12.2001р. №289/519 “Про затвердження Інструкції про порядок застосування економічних і фінансових (штрафних) санкцій органами державного контролю за цінами”.
32. Постанова НБУ від 01.10.2001р. №416 “Про затвердження Положення про примусове списання (стягнення) та договірне списання коштів в іноземній валюті з рахунків платників (крім банків) на території України”.
33. Постанова Пенсійного фонду України від 12.03.2001р. №7 “Про затвердження Порядку проведення органами Пенсійного фонду України списання та розстрочення податкового боргу (недоїмки) зі збору на обов'язкове державне пенсійне страхування”.
34. Постанова Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття від 22.05.2001р. №38 “Про затвердження порядку проведення органами державної служби зайнятості списання та розстрочення боргів зі збору на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття”.
35. Постанова Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності від 19.09.2001р. №39 “Про затвердження Порядку погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами”.
36. Цивільне право України: Академічний курс: Підруч.: У двох томах / За заг. ред. Я.М. Шевченко. – Т.1. Загальна частина. – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – 520с.
37. Хозяйственное право: Учебник / Под ред. Мамутова В.К. – К.: Юринком Интер, 2002. – 912с.

ПРОГРАММА МЕЖДУНАРОДНОЙ СЕРТИФИКАЦИИ
ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ БУХГАЛТЕРОВ

CIPA

CERTIFIED INTERNATIONAL PROFESSIONAL ACCOUNTANT

Программа CIPA — русскоязычная программа сертификации профессиональных бухгалтеров, которая основана на:

- Международных стандартах финансовой отчетности (МСФО) и Международных стандартах аудита (МСА);
- Стандартах образования Международной федерации бухгалтеров (IFAC);
- Типовом учебном плане, разработанном Межправительственной рабочей группой экспертов по Международным стандартам бухгалтерского учета и отчетности при Конференции ООН по торговле и развитию (UNCTAD/ISAR).

Программа сертификации CIPA разработана Евразийским советом сертифицированных бухгалтеров и аудиторов (ЕССБА). **ЕССБА** объединяет профессиональные бухгалтерские и аудиторские ассоциации стран СНГ.

Программа CIPA осуществляется при поддержке Агентства США по международному развитию.

Программа CIPA включает следующие дисциплины:

- **Финансовый учет (I и II уровня)**
- **Управленческий учет (I и II уровня)**
- **Финансы**
- **Аудит**
- **Налоги и право в Украине**
- **Управленческие информационные системы (УИС)**

Центральным компонентом квалификационных требований ЕССБА являются строгие, независимые и единые экзамены, проводимые на русском языке.

Подготовка к экзаменам возможна посредством:

- курсов в центрах обучения CIPA;
- дистанционного обучения;
- самоподготовки.

Центры обучения CIPA предоставляют учебные материалы, разработанные иностранными специалистами с квалификацией ACCA/CIPA и местными экспертами.

Участникам программы, выполнившим квалификационные требования ЕССБА, выдаются сертификаты двух уровней: Сертифицированный бухгалтер-практик (CAP) и Сертифицированный международный профессиональный бухгалтер (CIPA).

Сертифицированный бухгалтер-практик (CAP). Данный квалификационный уровень присваивается после выполнения следующих требований: сдача экзаменов по финансовому учету I, управленческому учету I, налогам и праву, компьютерная грамотность, опыт работы не менее 1 года, а также хорошая репутация члена организации, входящей в состав ЕССБА.

Обладатель сертификата CAP ознакомлен со всеми сферами бухгалтерского учёта, может вести учётную систему предприятия и составлять все основные виды отчётов, включая налоговые декларации.

Сертифицированный международный профессиональный бухгалтер (CIPA). Данный квалификационный уровень присваивается после выполнения следующих требований: сдача экзаменов по финансовому учету II, управленческому учету II, финансам, аудиту и УИС, сдача экзаменов на сертификат CAP, опыт работы не менее 3 лет, высшее образование, а также хорошая репутация члена организации, входящей в состав ЕССБА.

Обладатель сертификата CIPA может анализировать бухгалтерскую информацию и применять профессиональное суждение к вопросам финансового управления.

Обладатели сертификатов CAP/CIPA получают право добавлять название сертификата к своей подписи, что соответствует международной практике.

*Другая
контактная
информация:*

**www.cipa.org.ua
www.capcipa.biz**

Телефон для справок

**8-800-50 CIPA 0
8-800-50 2472 0**

(бесплатная линия для всех регионов Украины)